

G. Babaýew, Ý. Mämmedowa, A. Möwlamowa, Ş. Bäşimow

BANK IŞI BOÝUNÇA MESELELER ÝYGYNDYSY

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

*Türkmenistanyň Bilim ministrligi
tarapyndan hödürlenildi*

Aşgabat
Türkmen döwlet neşirýat gullugy
2021

Babaýew G. we başg.

B 20 Bank işi boýunça meseleler ýygındysy. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2021.

«Bank işi boýunça meseleler ýygındysy» okuw gollanmasy bilim taýýarlygynyň ykdysady ugruna degişli bolup, ol 26 temadan ybarat. Okuw gollanmasy Türkmenistanda bank işiniň guralyşynyň nazary we amaly esaslaryny has çuňňur özleşdirmek, täjirçilik banklarynyň aktiw we passiw amallary, şeýle hem girdejileri, çykdaýlary we peýdasy, balansynyň likwidliligi, karz töwekgelçiligi ýaly möhüm meselelere bagyşlanandyr.

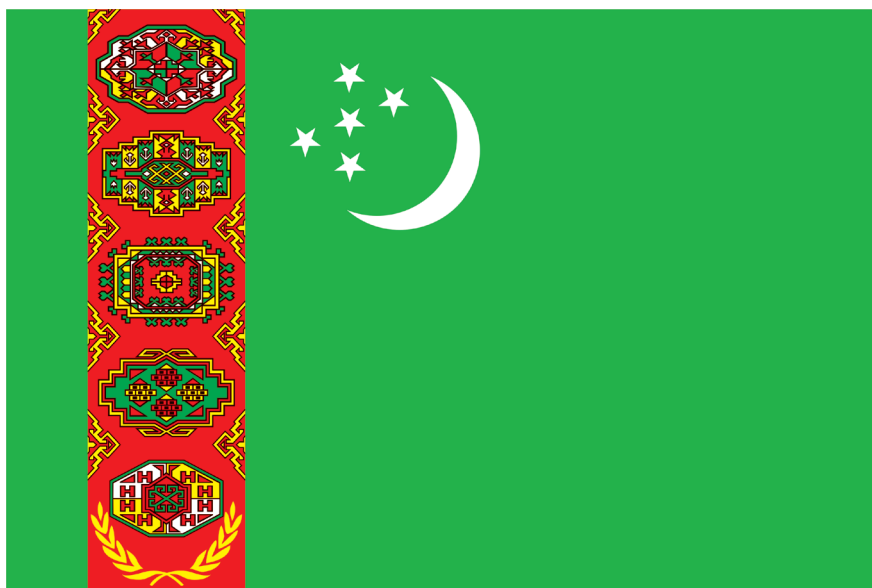
Gollanma ýokary okuw mekdepleriniň ykdysady hünärlerinde okaýan talyplary üçin niýetlenilip, ondan orta hünär okuw mekdepleriniň mugallymlary hem-de bank işi bilen gyzyklanýan giň okyjylar köpçüligi hem peýdalanyp bilerler.

**TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
GURBANGULY BERDIMUHAMEDOW**

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.

Gaýtalama:

Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!

GIRIŞ

Ýurdumyzyň bank ulgamyny ösdürmek we ony sanly esasyda döwrebaplaşdyrmak hormatly Prezidentimiziň öndengörüjilikli hem-de oýlanyşykly amala aşyran ykdysady syýasatynyň möhüm ugurlarynyň biridir.

«Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda», «Karz edaralary we bank işi hakynda», «Mikromaliýe guramalary we mikromaliýeleşdirmek hakynda», «Karz birleşmeleri hakynda», «Daşary ykdysady gatnaşyklarynda puly kadalaşdyrmak we pula gözegçilik etmek hakynda» Türkmenistanyň Kanunlarynyň kabul edilmegi, şeýle hem «Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011 – 2030-njy ýyllar üçin Döwlet Maksatnamasynyň» tassyklanylyp, herekete girizilmegi ýurdumyzyň bank ulgamynyň strategik ösüşini üpjün etmede möhüm başlangyçlar bolup hyzmat edýär.

Häzirki zaman bank ulgamy milli ykdysadyýetiň wajyp pudaklarynyň biridir. Bäsleşige esaslanýan bazar ykdysadyýetiniň kemala gelmegini hojalyk subýektlerine dürli we ýokary hilli bank hyzmatlaryny hödürlemezden göz önüne getirmek mümkin däl. Ýurduň ykdysadyýetiniň uzak möhletli durnukly ösüşi, onuň halkara giňişliginde eýeleýän orny, raýatlaryň durmuş üpjünçiligi belli bir derejede bank ulgamynyň ýagdaýyna baglydyr. Bank edaralarynyň ygtybarlylygy döwletiň ykdysady howpsuzlygynyň we garaşsyzlygynyň esaslarynyň biri hökmünde çykyş edýär.

Ykdysadyýetde bank edaralary pul dolanyşygyny kadalaşdyrmak, karzlaşdyрма, depozit, walýuta, gymmatly kagyzlary satmak-satyn almak, hasaplaşyk, faktoring, lizing, forfeýting, trast ýaly dürli amallary we hyzmatlary ýerine ýetirýärler. Şeýle hem banklar Döwlet Maksatnamalarynda göz önünde tutulan durmuş-ykdysady ähmiýetli işleri maliýeleşdirmeklige işjeň gatnaşýarlar.

Häzirki wagtda ýurdumyzyň bank ulgamynda dolandyryş we gözegçilik ulgamyny kämilleşdirmek, bank edaralarynyň gerimini giňeltmek, banklaryň serişdeler binýadyny berkitmek, hasaplaşyklar we töleg ulgamyny ösdürmek, bank işine sanly innowasion maglumat tehnologiýalaryny ornaşdyrmak, sanly bank hyzmatlarynyň gerimini giňeltmek boýunça düýpli işler alnyp barylýar.

Bank işiniň netijeliligini ýokarlandyrmak öz gezeginde ylymly-bilimli hünärmenleri taýýarlamak meselesine aýratyn ähmiýet bermegini talap edýär. Netijeli çözümleri kabul etmeglige ukyply, ökde, ussat hünärmenleri ýetişdirmekligiň ilkinji şertleriniň biri hem zerur bolan okuw kitaplaryny we okuw gollanmalaryny taýýarlamakdan ybaratdyr.

«Bank işi boýunça meseleler ýygyndysy» okuw gollanmasynda getirilýän amaly ähmiýetli meseleler talyplaryň «Bank işi» dersinden alan nazary bilimlerini berkitmeglige ýakyndan ýardam eder.

1-nji TEMA

TÄJIRÇILIK BANKYNYŇ SERIŞDELERINIŇ DÜZÜMI

Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümini üç topara bölmek bolar: hususy maýa (serişdeler), çekilen serişdeler we gaýry borçlar. Täjirçilik bankynyň hususy maýasy (serişdeleri) gönüden-göni bankyň özüne degişlidir we olar onuň durnuklylygyny we likwidliligini üpjün etmek üçin zerurdyr. Çekilen serişdeler bankyň özüne degişli däl-dir we olar eýeleriniň (ýuridik we fiziki şahslaryň) talaplary boýunça gaýtarylmaga degişlidir. Çekilen serişdeleriň düzümi talap edilýänçä serişdelerden (müşderileriň hasaplaşyk we gündelik hasaplaryndaky serişdelerden, beýleki banklaryň aragatnaşyk hasaplaryndaky serişdelerden, müşderileriň talap edilýänçä depozit hasaplaryndaky serişdelerden), möhletli serişdelerden we alnan karzlardan ybaratdyr. Täjirçilik bankynyň gaýry borçlaryna kreditor bergiler degişlidir.

Bu tema boýunça aşakda getirilen meseleler täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümini öwrenmek bilen baglanyşyklydyr.

1.1-nji mesele. Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümi we bir ýylyň dowamyndaky ösüşi onuň aýlyk balansyndan alnan maglumatlar arkaly häsiýetlendirilýär (*1.1-nji tablisa*):

1.1-nji tablisa

Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümi

müň manat

Sene	Talap edilýänçä serişdeler	Möhletli serişdeler	Alnan karzlar	Gaýry borçlar	Hususy maýa (serişdeler)
1	2	3	4	5	6
01.01.2020ý.	57322,0	124151,6	33855,0	1359,3	38589,4
01.02.2020ý.	58386,7	131529,9	27880,6	145,6	39680,3
01.03.2020ý.	58321,1	134466,2	28378,5	378,7	40771,3
01.04.2020ý.	59765,9	135670,8	26884,9	708,8	39929,7
01.05.2020ý.	59962,0	138305,9	21906,2	233,0	41332,4
01.06.2020ý.	62984,1	136348,4	16429,7	155,3	43452,0
01.07.2020ý.	68303,9	136875,4	21408,3	485,5	43701,4

1.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
01.08.2020ý.	70668,3	135821,3	18421,1	77,7	44511,8
01.09.2020ý.	70799,7	136499,0	11451,0	48,5	44792,3
01.10.2020ý.	76316,5	136950,7	11948,8	310,7	44948,2
01.11.2020ý.	80782,6	139134,1	23897,7	466,0	45696,3
01.12.2020ý.	79534,7	138230,6	52276,2	1135,9	45104,1
01.01.2021ý.	88598,1	144554,9	43812,4	1776,8	46974,3

Talaplary:

1. Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümini häsiýetlendirmeli.
2. Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň ösüşini (dinamikasyny) seljermeli.
3. Täjirçilik bankynyň serişdeler binýadyna umumy baha bermeli.

1.2-nji mesele. Täjirçilik bankynyň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň balans hasaplarynyň galyndylary degişli hasabat seneleri boýunça berlen (1.2-nji tablisa):

1.2-nji tablisa

Balans hasaplaryndaky galyndylar

müň manat

Hasaplaryň belgisi	Hasaplaryň ady	01.04.2020ý.		01.07.2020ý.	
		Debet	Kredit	Debet	Kredit
1	2	3	4	5	6
10102	Bankyň amallar kassasyndaky nagt pul serişdeleri	18		20	
10103	Bankyň beýleki kassalaryndaky nagt pul serişdeleri (ağşamky kassa, göçme kassa)	15		10	
10104	Başga bankda saklanýan pul serişdeleri	30		35	
10105	Bankomatlardaky nagt pul serişdeleri	97		100	
10106	Alyş-çalyş nokatlaryndaky nagt pul serişdeleri	15		17	

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
10108	Ýoldaky nagt pul serişdeleri	14		9	
	Jemi:	189		191	
11101	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Nostro» hasaplar	806531		983428	
11102	Beýleki bank edaralaryndaky «Nostro» hasaplar	363154		384703	
	Jemi:	1169685		1368131	
12101	Döwletiň gymmatly kagyzlary (satmak üçin niýetlenen)	1447		281203	
12102	Beýleki borçnamalaýyn we paýly gymmatly kagyzlary (satmak üçin niýetlenen)	161		31245	
	Jemi:	1608		312448	
14201	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna karzlar	615828		829447	
14202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalaryna we guramalaryna karzlar	1231656		1658894	
14203	Daşary ýurt kompaniýalaryna karzlar	123166		165889	
14204	Bilelikdäki kärhanalara karzlar	246331		331779	
14206	Ýekebara telekeçilere karzlar	554245		746502	

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
14208	Şahsy adamlara karzlar	307914		414723	
	Jemi:	3079140		4147234	
15101	Döwletiň gymmatly kagyzlary (satmak üçin bar bolan)	1753		0	
15102	Gaýry emitentleriň borçnamalaýyn gymmatly kagyzlary (satmak üçin bar bolan)	701		0	
15103	Paýly gymmatly kagyzlary (satmak üçin bar bolan)	1052		0	
	Jemi:	3506		0	
15301	Döwletiň gymmatly kagyzlary (üzlüşilýänçä saklanylýan)	215345		0	
15302	Gaýry emitentleriň borçnamalaýyn gymmatly kagyzlary (üzlüşilýänçä saklanylýan)	68004		0	
	Jemi:	283349		0	
17102	Jaýlar we binalar	110740		163235	
17103	Maşynlar we enjamlar	124582		183640	
17104	Ulag serişdeleri	5537		8162	
17105	Gaýry esasy serişdeler	27685		40808	
17106	Maddy däl aktiwler	8306		12243	
	Jemi:	276850		408088	
18105	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	1019		7032	

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
18106	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalaryna we guramalaryna bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	2038		14063	
18107	Daşary ýurt kompaniýalaryna bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	204		1406	
18108	Bilelikdäki kärhanalara bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	408		2813	
18110	Ýekebara telekeçilere bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	917		6328	
18112	Şahsy adamlara bolan talaplar boýunça alynmaga degişli hasaplanan göterimler	509		3516	
	Jemi:	5095		35158	
19201	Maksady aýdyňlaşdyrylmadyk serişdeleri hasaba almak boýunça hasap	45		81	
19202	Bankyň hojalyk işi boýunça debitorlar	20375		36378	
19204	Gaýra goýlan salgyt talaplar	68		121	
19205	Dellallar (brokerler) bilen hasaplaşyklar	113		202	

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
19210	Gaýry debitorlar bilen hasaplaşyklar	1358		2425	
	Jemi:	21959		39207	
19603	Gaýry haryt maddy ätiýaçlyklar	680		1213	
	Jemi:	680		1213	
	AKTIWLERIŇ HEMMESI	4842061		6311670	
21102	Beýleki bank edaralarynyň «Loro» aragatnaşyk hasaplary		461804		38240
	Jemi:		461804		38240
23201	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary		298391		432946
23202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary		596782		865891
23203	Daşary ýurt kompaniýalaryň hasaplary		59678		86589
23204	Bilelikdäki kärhanalaryň hasaplary		119356		173178
23206	Ýekebara telekeçileriň hasaplary		268552		389651
23208	Şahsy adamlaryň hasaplary		149196		216473
	Jemi:		1491955		2164728

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
23301	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary		447587		649418
23302	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary		895173		1298836
23303	Daşary ýurt kompaniýalaryň möhletli hasaplary		89517		129884
23304	Bilelikdäki kärhanalaryň möhletli hasaplary		179035		259767
23306	Ýekebara telekeçileriň möhletli hasaplary		402828		584476
23308	Şahsy adamlaryň möhletli hasaplary		223793		324710
	Jemi:		2237933		3247091
24201	Dolanyşykdaky borçnamalaýyn gymmatly kagyzlar		101090		92924
24203	Çykarylan gaýry gymmatly kagyzlar		17839		16398
	Jemi:		118929		109322
25105	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň oňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		4441		4318

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
25106	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň öňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		8883		8636
25107	Daşary ýurt kompaniýalarynyň öňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		888		864
25108	Bilelikdäki kärhanalaryň öňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		1776		1727
25110	Ýekebara telekeçileriň öňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		3997		3886
25112	Şahsy adamlaryň öňündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		2221		2159
	Jemi:		22206		21590
28202	Bankyň hojalyk işi boýunça kreditorlar		14962		29675
28210	Gaýry kreditorlar bilen hasaplaşyklar		2436		7419
	Jemi:		17398		37094
14999	Bolup biljek ýitgiler üçin ätiýaçlyk gory - Maliýe däl gurluşlara bolan talaplar boýunça (kontraktiw / aktiwe garşylyklaýyn)		11054		22043

1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
	Jemi:		11054		22043
	Borçlaryň jemi		4361279		5640108
30101	Esaslyk maýa goýumlar (paýlar)		34991		34991
	Jemi:		34991		34991
32101	Esasy ätiýaçlyk gazna		147092		211079
32102	Gaýry gaznalar		50435		73544
	Jemi:		197527		284623
32201	Esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň täzeden bahalandyrylmagynyň ätiýaçlyk gory		176036		176036
	Jemi:		176036		176036
32301	Geçen ýyllaryň paýlanmadyk peýdasy (toplanan ýetmezçiligi)		27325		24777
32303	Hasabat ýylynyň paýlanmadyk peýdasy (toplanan ýetmezçiligi)		44903		151135
	Jemi:		72228		175912
	Bankyň maýasynyň jemi:		480782		671562
	Borçlaryň we bankyň maýasynyň hemmesi:		4842061		6311670

Talaplar:

1. Täjirçilik bankynyň serişdelerini toparlara bölmeli we olaryň möçberlerini hasaplamaly.

2. Çekilen serişdeleriň ösüşini (dinamikasyny) seljermeli we bar bolan üýtgemelere baha bermeli.

3. Täjirçilik bankynda müşderileri karzlaşdyrmak üçin çekilen serişdeleriň haýsy böleginiň ulanylandygyny kesgitlemeli.

1.3-nji mesele. Hasabat ýylynyň 1-nji iýuly ýagdaýyna täjirçilik bankynyň balansy şu maglumatlar bilen häsiýetlendirilýär (1.3-nji tablisa):

1.3-nji tablisa

Täjirçilik bankynyň balansy (hasabat ýylynyň 1-nji iýuly hasabynda)

Aktiwler		Müň manat	Borçnamalar we hususy maýa		Müň manat
1	2	3	4		5
1	Pul serişdeler	1368322	1	«Loro» aragat-naşyk hasaplaryndaky serişdeler	38240
2	Gymmatly kagyzlara goýumlar:	312448	2	Müşderileriň hasaplaşyk we gündelik hasaplaryndaky serişdeler	2164728
	– gysga möhletli	299950	3	Depozitler:	3247091
	– uzak möhletli	12498		möhleti 1 aýa çenli	681889
3	Müşderilere berlen karzlar:	4147234		möhleti 1 aýdan 1 ýyla çenli	2565202
	– möhleti 1 aýa çenli	1368587	4	Dolanyşyga goýberilen gymmatly kagyzlary	109322
	– möhleti 1 aýdan 1 ýyla çenli	2446868		1 ýyla çenli	19680
	– möhleti 1 ýyldan ýokary	331779		1 ýyldan ýokary	89652
4	Esasy serişdeler we maddy däl aktiwler	408088	5	Tölenmäge degişli göterimler	21590
5	Alynmaga degişli göterimler	35158	6	Bolup biljek ýitgiler üçin ätiýaçlyk gory	22043

1.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
6	Gaýry aktiwler:	40420	7	Gaýry borçlar:	37094
	– gysga möhletli	33953		gysga möhletli	17063
	– uzak möhletli	6467		uzak möhletli	20031
			8	Hususy maýa	671562
	Balans	6311670		Balans	6311670

Talap. Aktiwleriň we passiwleriň möhletleri hem-de möçberleri boýunça biri-birine laýyklygyny kesgitlemeli.

2-nji TEMA

TÄJIRÇILIK BANKYNYŇ HUSUSY MAÝASY

Täjirçilik bankynyň hususy maýasyna esaslyk maýa, emissiýa girdejisi, esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň täzeden bahalandyrylmagynyň ätiýaçlyk gory, peýdanyň hasabyna döredilen gaznalar, paýlanylmadyk peýda deňşlidir.

Esaslyk maýa bankyň borçnamalarynyň esasy üpjünçiligi bolup hyzmat edýär. Paýdarlar täjirçilik bankynyň esaslyk maýasy ýönekeý (ses hukukly) we ýeňillikli (artykmaçlykly, ses hukuksyz) paýnamalaryň hasabyna emele getirilýär. Bu maýa paýnamalaryň nominal gymmatynyň artdyrylmagynyň ýa-da olary goşmaça dolanyşyga goýberilmeginiň netijesinde köpeldilip bilner. Paýdarlar täjirçilik bankynyň Tertipnamasynda dolanyşyga goýberilmeli paýnamalaryň görnüşleri, sany, nominal gymmaty we beýleki maglumatlar görkezilýär. Täjirçilik bankynyň esaslyk maýasy ony esaslandyryjylaryň serişdeleriniň (paýlarynyň) hasabyna döredilýär.

Emissiýa girdejisi paýnamalaryň nominal we satuw bahalarynyň aratapawudyndan emele gelýär. Türkmenistanda paýnamalaryň olaryň goýberilen mahalyndaky nominal bahasyndan pes bahadan satylmagyna ýol berilmeýär.

Esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň täzeden bahalandyrylmagynyň möçberleri täjirçilik bankynyň işine gönüden-göni baglanyşykly däldir. Ol esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň adalatly gymmatynyň üýtgemeginiň netijesinde döreyär.

Täjirçilik bankynda peýdanyň hasabyna esasy ätiýaçlyk gazna we gaýry gaznalar döredilýär. Esasy ätiýaçlyk gazna bankyň esasy işi bilen baglanyşykly ýitgileriň üstüni ýapmak üçin niýetlenendir. Gaýry gaznalaryň serişdeleri banky ösdürmek we işgärleri höweslendirme üçin peýdalanylýar.

Täjirçilik bankynyň paýlanylmadyk peýdasy iki bölege bölünýär: geçen ýyllaryň paýlanylmadyk peýdasy we hasabat ýylynyň paýlanylmadyk peýdasy. Täjirçilik bankynyň işi degişli amalary we hyzmatlary ýerine ýetirmegiň esasynda peýda almaklyga gönükdirilýär. Bank amalaryny we hyzmatlaryny ýerine ýetirmekden alnan girdejilerden ýüze çykan çykdajylar aýrylyp, salgyt salynmazdan öňki peýda kesgitlenilýär. Soňra şol peýdadan salgytlar we hökmany tölegler tölenýär, bankyň gaznalary döredilýär. Salgyt salynmazdan öňki peýdadan ulanylan peýdanyň möçberleri aýrylyp, paýlanylmadyk peýdanyň möçberi tapylýar.

Bu temada täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň mazmunyny açyp görkezmekligi üpjün edýän meseleler berildi.

2.1-nji mesele. Täze döredilýän döwlet täjirçilik bankynyň Tertipnamasynda esaslyk maýany 95 000 000 manat möçberde emele getirmeklik bellenen. Esaslandyryjylar tarapyndan esaslyk maýa goýulmaly goýumlar (paýlar) şu görnüşlerde kesgitlenen:

- a) pul serişdeler: 87 400 000 manat;
- b) maddy gymmatlyklar: 7 600 000 manat.

Talaplary:

1. Täze döredilýän döwlet täjirçilik bankynyň esaslyk maýasynyň möçberiniň Türkmenistanda bellenen esaslyk maýanyň iň az möçberine bildirilýän talaplara laýyk gelýändigini kesgitlemeli.

2. Täze döredilýän döwlet täjirçilik bankynyň esaslyk maýasyna goýulýan goýumlaryň (paýlaryň) gatnaşygyna baha bermeli.

2.2-nji mesele. Täze döredilýän paýdarlar täjirçilik bankynyň Tertipnamasynda esaslyk maýasyny emele getirmeklik 30 000 000 manat möçberden ybarat göz önünde tutulypdyr. Esaslyk maýany döretmeklik 25 000 000 manat möçberde ýönekeý paýnamalary we 5 000 000 manat möçberde ýeňillikli paýnamalary dolanyşyga goýbermekligiň hasabyna kesgitlenipdir.

Talap. Täze döredilýän paýdarlar täjirçilik bankynyň esaslyk maýasyndaky ýönekeý we ýeňillikli paýnamalaryň möçberleriniň bildirilýän talaplara laýyklygyny barlamaly.

2.3-nji mesele. Paýdarlar täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň möçberleri barada şu maglumatlar berilýär (2.3-nji tablisa):

2.3-nji tablisa

**Paýdarlar täjirçilik bankynyň hususy maýasy
(hasabat ýylynyň 1-nji oktýabry ýagdaýyna)**

t/b	Bankyň hususy maýasynyň düzümi	Müň manat
1	Paýdarlaryň serişdeleri (1.1 + 1.2 setirler)	42200
1.1	Bellige alnan ýönekeý paýnamalar	38824
1.2	Bellige alnan ýeňillikli (artykmaçlykly) paýnamalar	3376
2	Paýdarlardan yzyna satyn alnan hususy paýnamalar (2.1 + 2.2 setirler)	1
2.1	Yzyna satyn alnan ýönekeý paýnamalar	0,8
2.2	Yzyna satyn alnan ýeňillikli (artykmaçlykly) paýnamalar	0,2
3	Emissiýa girdeji (goşmaça tölenen maýa)	4
4	Esasy serişdeleriň täzeden bahalandyrylmagy	206
5	Hususy maýa täsir edýän çykdajylar	460
6	Bankyň gaznalary	23110
7	Hasabat ýylynyň paýlanylmadyk peýdasy	104
	Hususy maýanyň jemi (1+2+3+4-5+6+7 setirler):	65165

Talaplar:

1. Hususy maýanyň umumy düzümindäki hususy serişdeleriň aýratyn maddalarynyň udel agramyny hasaplamaly.

2. Hususy maýanyň düzümini seljermeli.

2.4-nji mesele. Täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň ösüşi (dinamikasy) barasynda maglumatlar berlipdir (2.4-nji tablisa):

**Täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň
düzümi we ösüşi (dinamikasy)**

Passiw maddalar	Möçberi, müň manat		Udel agramy, %		Aratapawut, geçen ýyla görä hasabat ýyly ýagdaýyna	
	Geçen ýylyň 1-nji ýanwary	Hasabat ýylynyň 1-nji ýanwary	Geçen ýylyň 1-nji ýanwary	Hasabat ýylynyň 1-nji ýanwary	Müň manat	%-de
Hususy maýa:	38583	39844				
1) esaslyk maýa	32000	33000				
2) gaznalar	1838	1906				
3) ätiýaçlyklar	2552	2541				
4) peýda	2193	2397				
Jemi passiwler:	285463	341119				

Talaplar:

1. Täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň düzümini we ösüşini (dinamikasyny) häsiýetlendirmeli.

2. Täjirçilik bankynyň passiwlerinde hususy maýanyň udel agramyny kesgitlemeli (2.4-nji tablisanyň 4-nji we 5-nji sütünlerini doldurmaly).

3. Geçen ýyla görä hususy maýanyň aratapawudyny seljermeli (2.4-nji tablisanyň 6-njy we 7-nji sütünlerini doldurmaly).

4. Netije çykarmaly.

2.5-nji mesele. Hasabat seneleri boýunça täjirçilik bankynyň balansy berilýär (2.5-nji tablica):

Täjirçilik bankynyň balansy

müň manat

Hasaplaryň belgisi	Balans hasaplarynyň ady	Hasabat ýylynyň 1-nji sentýabry		Hasabat ýylynyň 1-nji oktýabry	
		Debet	Kredit	Debet	Kredit
1	2	3	4	5	6
10102	Bankyň amallar kassasyndaky nagt pul serişdeleri	71048		6560	
10104	Başga bankda saklanýlan pul serişdeleri	169		635	
10106	Alyş-çalyş nokatlaryndaky nagt pul serişdeleri	1154		135	
10108	Ýoldaky nagt pul serişdeleri	397		413	
11101	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Nostro» hasaplar	22933		20011	
11102	Beýleki bank edaralaryndaky «Nostro» hasaplar	11927		13315	
12101	Döwletň gymmatly kagyzlary (satmak üçin niýetlenen)	48841		53989	
13109	Hökmany ätiýaçlyklaryň hasaplary	4792		5351	
13301	Bank edaralaryna bolan talaplar – karzlar	82		1038	
13302	Bank edaralaryna bolan talaplar – depozitler (talap edilýänçä)	448		368	
13999	Bolup biljek ýitgiler üçin ätiýaçlyk gory-Maliýe guruluşlara bolan talaplar boýunça (kontraktiw / aktiwe garşylyklaýyn)		0	10	

2.5-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
14202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalaryna we guramalaryna karzlar	80631		93488	
14203	Daşary ýurt kompaniýalaryna karzlar	14361		21756	
14206	Ýekebara telekeçilere karzlar	61		6504	
14208	Şahsy adamlara karzlar	8084		28191	
14999	Bolup biljek ýitgiler üçin ätiýaçlyk gory - Maliýe däl gurluşlara bolan talaplar boýunça (kontraktiw / aktiwe garşylyklaýyn)		1976		2420
15301	Döwletin gymmatly kagyzlary (üzlüşiýänçä saklanylýan)	43885		36060	
16101	Golçur kärhanalara maýa goýumlar	2450		2450	
17102	Jaýlar we binalar	4008		4008	
17103	Maşynlar we enjamlar	6756		7538	
17104	Ulag serişdeleri	0		303	
17106	Maddy däl aktiwler	380		380	
17602	Toplanan dikeldiş geçirmeleri: Jaýlar we binalar		26		34
17603	Toplanan dikeldiş geçirmeleri: Maşynlar we enjamlar		1518		1857
17604	Toplanan dikeldiş geçirmeleri: Ulag serişdeleri		0		5

2.5-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
17606	Toplanan dikeldiş geçirmeleri: Maddy däl aktiwler		42		70
19104	Bir banka tabyn bolan edaralaryň arasyndaky hasaplaşyklar	20		3377	
19202	Bankyň hojalyk işi boýunça debitorlar	10252		10365	
19210	Gaýry debitorlar bilen hasaplaşyklar	317		0	
19301	Geleşkiki döwrüň çykdaýylary	5		259	
19603	Gaýry haryt maddy ätiýaçlyklar	84		117	
21102	Beýleki bank edaralarynyň «Loro» aragatnaşyk hasaplary		47		36
22301	Bank edaralarynyň önündäki borçlar – Karzlar		3590		5577
23201	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary		18403		16207
23202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary		103092		76405
23203	Daşary ýurt kompaniýalaryň hasaplary		10136		10034
23205	Täjirçilik däl kärhanalaryň we guramalaryň hasaplary		8368		4493

2.5-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
23206	Ýekebara telekeçileriň hasaplary		13073		13003
23301	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary		3848		4244
23302	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary		19134		22100
23303	Daşary ýurt kompaniýalaryň möhletli hasaplary		4954		4158
23306	Ýekebara telekeçileriň möhletli hasaplary		9440		11600
23308	Şahsy adamlaryň möhletli hasaplary		9522		7003
24201	Dolanyşykdaky borçnamalaýyn gymmatly kagyzzlar		25577		19715
25112	Şahsy adamlaryň önündäki borçlar boýunça tölege degişli hasaplanan göterimler		0		140
28104	Bir banka degişli bolan edaralaryň arasyndaky hasaplaşyklar		20		3377
28201	Maksady aýdyňlaşdyrylmadyk serişdeleri hasaba almak boýunça hasap		4299		4114
28202	Bankyň hojalyk işi boýunça kreditorlar		5491		16289
28210	Gaýry kreditorlar bilen hasaplaşyklar		0		259

2.5-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
28301	Geljekki döwürüň girdejileri		2910		0
28906	Gaýry üstaşyr hasaplar		21811		27142
30101	Esaslyk maýa - goýumlar (paýlar)		27720		27720
32101	Esasy ätiýaçlyk gazna		12545		12545
32102	Gaýry gaznalar		2346		2346
32201	Esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň täzeden bahalandyrylmagynyň ätiýaçlyk gory		161		490
32301	Geçen ýyllaryň paýlanmadyk peýdasy		14722		14722
32303	Hasabat ýylynyň paýlanmadyk peýdasy		8314		8516
	Jemi:	333085	333085	316621	316621

Goşmaça maglumat

müň manat

Hasabyň belgisi	Hasabyň ady	Hasabat ýylynyň 1-nji sentýabry	Hasabat ýylynyň 1-nji oktýabry
71105	Bank tarapyndan alnan kepillikler, zamunlyklar	654	39768
	Jemi:	654	39768

Talaplar:

1. Degişli hasabat döwürleri boýunça töwekgelçiligi hasaba almak bilen ölçenen bankyň aktiwleriniň möçberini hasaplamaly.

2. Birinji derejeli maýanyň ýeterliklidiginiň kadasyny kesgitlemeli we onuň bellenen talaplara laýyk gelyändigine baha bermeli.

3. Ikinji derejeli maýanyň ýeterliklidiginiň kadasyny kesgitlemeli we onuň bellenen talaplara laýyk gelyändigine baha bermeli.

4. Bazel III boýunça maýanyň ýeterliklidigine bildirilýän talaplary häsiýetlendirmeli.

3-nji TEMA

BANKARA KARZLARY

Bankara karzlaşdyrmasy – bu şertnamalaýyn başlan-gyçlarda banklaryň özaralarynda wagtlaýyn ulanylmaýan pul serişdelerini depozitler (goýumlar) we karzlar görnüşinde çekmekligi we ýerleşdirmekligi aňladýar. Bankara karzlary, *bir tarapdan*, aktiw amallary, *beýleki tarapdan*, passiw amal-lary hökmünde çykyş edýär. Karz beriji bankda berlen ban-kara karzlar aktiw amallaryna we karz alyjy bankda alnan bankara karzlar passiw amallaryna degişli edilýär. Täjirçilik banky tarapyndan alnan bankara karzlar şol bankyň çekilen serişdeleriniň bir bölegi bolup durýar.

Bankara karzlaryny çekmeklik we ýerleşdirmeklik täjirçi-lik banklarynyň özaralarynda göni gepleşikleri geçirmek ýa-da karz auksiony arkaly amala aşyrylýar. Eger bankara karzy ba-rasynda banklar özaralarynda ylalaşýan bolsalar, onda olaryň arasyndaky gatnaşyklar karz şertnamasyny baglaşmak esasynda resmileşdirilýär.

Möhleti boýunça bankara karzlary talap edilýänçä we möhlet-li görnüşlere bölünýär. Belli bir möhletli ýerleşdirilýän we çekilýän bankara karzlary gysga, orta we uzak möhletli bolup bilýär. Puluň görnüşine baglylykda manatda we daşary ýurt pulunda berilýän we çekilýän bankara karzlary tapawutlandyrylýar. Bankara karzlary tö-legli esasyda berilýär we çekilýär.

Bu temada getirilen meseleler çekilýän bankara karzla-rynyň aýratynlygyny açyp görkezmeçligi üpjün etmeklige gönükdirilendir.

3.1-nji mesele. Täjirçilik banky tarapyndan serişdeleri kada-laşdyrmak üçin gündelik düzülýän hasaplaşyk töleg balansy hasa-bat ýylynyň awgust aýynyň birinji ongünlügi ýagdaýyna berilýär (*3.1.1-nji we 3.1.2-nji tablisalar*):

3.1.1-nji tablisa

Serişdeleriň gelip gowuşmagy

müň manat

Serişdeleriň gelip gowuşýan çeşmeleri	01.08	02.08	03.08	04.08	05.08	08.08	09.08	10.08
Bankdaky hasap-lara	31	36	40	40	47	81	66	53
Karzlaryň gaý-tarylmany	102	-	-	209	260	305	77	42
Döwletiň gymmatly kagyzlarynyň üzülmegi	329	108	-	-	-	408	-	210
Wekselleriň üzülmegi	21	-	46	104	-	-	-	-
Şahamçalardan gelip gowuşmagy	41	22	34	-	52	-	22	-
Nagt pul serişdeleriniň aragatnaşyk hasabyna tabşyrylmany	26	22	-	-	41	11	-	5
Garaşylmaýan gelip gowuşmalar	10	5	-	2	10	7	3	-
Jemi:	560	193	120	355	410	812	168	310

3.1.2-nji tablisa

Bankyň borçnamalary boýunça tölegler

müň manat

Tölegleriň ady	01.08	02.08	03.08	04.08	05.08	08.08	09.08	10.08
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Depozit hasap-lary boýunça borçnamalaryň ýerine ýetirilmegi	102	102	35	6	39	11	12	10
Bankara karzlaryň gaý-tarylmany	92	-	-	-	-	41	-	61

3.1.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Wekseller, sertifikatlar we obligasiýalar boýunça borçnamalaryň üzülmegi	408	108	-	-	62	812	515	714
Şahamçalaryň haýryna serişdeleriň gaýtadan paýlanylmagy	102	-	-	83	311	71	-	-
Gaýry tölegler	51	2	-	4	11	20	4	10
Jemi:	755	212	35	93	423	955	531	795

Talaplary:

1. Bankara karzynyň mazmunyny we resmileşdirilişiniň tertibini düşündirmeli.

2. Her bir sene ýagdaýyna bankara karzyna bolan zerurlygy kesgitlemeli.

3.2-nji mesele. Täjirçilik banky tarapyndan çekilen serişdeleriň galyndylary barasynda maglumatlar berilýär (3.2-nji tablisa):

3.2-nji tablisa

Täjirçilik bankynyň borçnamalary

Çekilen serişdeler	Hasabat ýyly		Geçen ýyl	
	Ortaça çäryk galyndylar, müň manat	Çekilen serişdeleriň bahasy, %-de	Ortaça çäryk galyndylar, müň manat	Çekilen serişdeleriň bahasy, %-de
1	2	3	4	5
Talap edilýänçä depozitler	2400	1,0	3504	1,2
Möhletli depozitler	672	3,0	858	4,0
Ilatyň goýumlary	444	6,0	276	8,0

1	2	3	4	5
«Loro» aragatnaşyk hasabyndaky serişdeler	120	-	240	-
Bankara karzlar	2520	5,0	1920	6,0

Talaplar:

1. Haýsy görkezijiler boýunça bankara karzlaryny çekmekligiň maksada laýykdygyny anyklamaly.

2. Şu täjirçilik banky üçin bankara karzlaryny çekmekligiň netijeliligini kesgitlemeli.

3.3-nji mesele. «A» täjirçilik banky hasabat ýylynyň 19-njy awgustynda (iş günü) 30 gün möhlet bilen 40 000 manat möçberde «B» täjirçilik bankyndan bankara karzyny aldy. Alnan bankara karzy boýunça kesgitlenen göterim derejesi ýyllyk 5%. Göterim bankara karzy boýunça esasy bergi gaýtarylan pursadynda hasaplanylýar we tölenilýär.

Talaplar:

1. Alnan bankara karzy üçin göterimiň möçberini hasaplamaly.

2. Täjirçilik banky tarapyndan tölenmeli ösdürilen berginiň möçberini kesgitlemeli.

3.4-nji mesele. «Ç» täjirçilik banky hasabat ýylynyň 1-nji dekabrynda (iş günü) «D» täjirçilik bankyna 35 500 000 manat möçberde 6 aý möhletli göterim derejesi ýyllyk 5% bilen bankara karzyny berdi. Bankara karzy boýunça esasy bergi we hasaplanan göterimler aýma-aý alynýar. Göterimleri hasaplamak üçin üýtgedilmeýän göterim derejeleri bilen göterimleri hasaplamagyň ýönekeý usuly ulanylýar.

Talap. Her aý üçin alynmaga degişli esasy berginiň we göterimleriň möçberlerini kesgitlemeli.

3.5-nji mesele. Täjirçilik banky aukcion esasynda karzlary ýerleşdirýär. Karz aukcionyna hödürlenen serişdeleriň möçberi 1 300 000 manat. Karz aukcionyna täjirçilik banklarynyň kabul edilen sargytlar 3.5-nji tablisada berilýär:

Täjirçilik banklarynyň sargytlary

Täjirçilik banklary	Sargytlaryň möçberi, müň manat	Hödürlenen göterimler, %
1	2	3
A	200	8
B	800	6
Ç	300	7
D	100	7
E	400	5

Talaplar:

1. Karz auksionyň geçirilişini gysgaça hasiýetlendirmeli.
2. Haýsy sargytlaryň kanagatlandyryljakdygyny kesgitlemeli.
3. Auksion esasynda berilýän karzlaryň resmileşdirilişini düşündirmeli.

4-nji TEMA

TÜRKMENISTANYŇ MERKEZI BANKYNYŇ KARZLARY

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň karzlary täjirçilik banklarynyň balansynyň likwidliligini goldamak we maliýe ýagdaýyny durnuklaşdyrmak maksady bilen olary gaýtadan maliýeleşdirmegiň bir görnüşidir. Türkmenistanyň Merkezi banky täjirçilik banklaryna ýeňillikli we merkezleşdirilen karzlary berýär. Şeýle hem Türkmenistanyň Merkezi banky bankara karzlaşdyrmasyň giňden ýaýran görnüşi bolan täjirçilik banklarynyň aragatnaşyk hasaplary boýunça owerdrafty (hasapda pul serişdeler ýeterlik bolmadyk ýagdaýynda karz puluň hasabyna töleg geçirmek) amala aşyrýar. Türkmenistanyň Merkezi banky bilen täjirçilik banklarynyň arasynda aragatnaşyk hasaplaryny açmak barasynda baglaşylýan şertnamada (ylalaşykda) owerdraft tertibinde aragatnaşyk hasaplary boýunça amallary geçirmegiň mümkinçilikleri göz önünde tutulýar. Owerdraftyň möçberi aragatnaşyk hasap-

laryndaky serişdeleriň gündelik galyndylaryna, resminamalaryň dolanyşygynyň möhletine, aragatnaşyk hasaplary boýunça aýlanyşygyň göwrümüne baglydyr.

Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan täjirçilik banklaryna berilýän ýeňillikli, merkezleşdirilen, owerdraft karzlary tölegli esasyda amala aşyrylýar.

Bu temada berlen meseleler Türkmenistanyň Merkezi bankynyň karz serişdeleriniň mazmunyny açyp görkezmek bilen baglanyşyklydyr.

4.1-nji mesele. Türkmenistanyň Merkezi banky hasabat ýylynyň 12-nji sentýabrynda (iş günü) täjirçilik bankyna 10 gün möhlete göterim derejesi 5% bilen 8 000 000 manat möçberde karz berdi.

Talap. Karz boýunça alynmaga degişli göterimiň we ösdürilen berginiň möçberlerini kesgitlemeli.

4.2-nji mesele. Türkmenistanyň Merkezi banky täjirçilik bankyna onuň balansynyň tölege ukyplylygyny üpjün etmek üçin 20 000 000 manat möçberde 20 gün möhletli göterim derejesi ýylluk 5% bilen karz serişdelerini berdi. Karzyň berlen senesi hasabat ýylynyň 6-njy ýanwary (iş günü). Karzyň gaýtarylmaly senesi hasabat ýylynyň 25-nji ýanwary (iş günü). Täjirçilik banky hasabat ýylynyň 29-njy ýanwarynda karzlary Türkmenistanyň Merkezi bankyna gaýtardy. Karzyň gaýtarylmaly möhleti gijikdirilen ýagdaýynda her gijikdirilen gün üçin möhletli geçen karzyň möçberinden 0,01% puşmana tölegi bellenen.

Talaplar:

1. Berlen karz üçin alynmaga degişli göterimleriň möçberini hasaplamaly.

2. Karz boýunça puşmana töleginiň möçberini hasaplamaly.

3. Karz boýunça ösdürilen berginiň möçberini kesgitlemeli.

4.3-nji mesele. Karz ýüz tutmasy esasynda Türkmenistanyň Merkezi banky täjirçilik bankyna ýaş çatynjalary karzlaşdyrmak üçin ýeňillikli karzlary berdi. Berlen karzyň möçberi 600 000 manat, möhleti 3 ýyl, göterim derejesi ýylluk 0,5%. Berlen ýeňillikli karzlary we hasaplanan göterimleri her aýda almak bellenen.

Talap. Ýeňillikli karzlary gaýtarmagyň tertibini düzmeli.

4.4-nji mesele. Türkmenistanyň Prezidentiniň 2012-nji ýylyň 20-nji iýulyndaky 12446 belgili «Kiçi we orta telekeçiligi döwlet tarapyndan goldamak hakynda» Kararyna laýyklykda Türkmenistanyň Merkezi banky merkezleşdirilen karzlary täjirçilik bankyna berdi. Berlen karzlaryň möçber 15 000 000 manat, möhleti 5 ýyl, göterim derejesi ýyllyk 3%. Merkezleşdirilen karzlar boýunça esasy bergini gaýtaryp almak we göterimleri hasaplamak her çärýegiň ahyrynda göz önünde tutulan.

Talaplary:

1. Haýsy maksat bilen Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan täjirçilik banklaryna karzlaryň berilýändigini düşündirmeli.

2. Merkezleşdirilen karzlary gaýtarmagyň tertibini düzmeli.

4.5-nji mesele. Türkmenistanyň Merkezi banky hasabat ýylynyň mart aýynda 1 iş gün möhlet bilen owerdraft tertibinde «A» täjirçilik bankynyň aragatnaşyk hasaby boýunça 14 800 000 manat möçberde tölegleri amala aşyrdy. Owerdraft boýunça bellenen göterimiň derejesi ýyllyk 5%.

Talap. Owerdraft boýunça alynmaga degişli göterimiň möçberini hasaplamaly.

5-nji TEMA

TÜRKMENISTANYŇ MERKEZI BANKYND DEPONIRLENILÝÄN KARZ EDARALARYNYŇ HÖKMANY ÄTIÝAÇLYKLARYNY DÖRETMEK BOÝUNÇA AMALLAR

Bank ulgamynyň likwidliligini üpjün etmek üçin pul-karz kadalaşdyrmasyň guraly hökmünde täjirçilik banklary Türkmenistanyň Merkezi bankynda hökmany ätiýaçlyklary döredýärler. Şeýle kadalaşdyrmanyň wezipelerine baglylykda ätiýaçlyklaryň kadalary üýtgedilýär. Serişdeler binýady üýtgän halatynda täjirçilik banklary hökmany ätiýaçlyklaryň möçberini kadalaşdyrmaga borçludylar.

Ätiýaçlyk talaplaryna geçirilmeli serişdeleriň möçberleri hasaplanylanda Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň

başlygynyň 2012-nji yylyň 13-nji awgustynda çykaran 219-ö belgili buýrugy bilen tassyklan, Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2012-nji ýylyň 23-nji awgustynda 662 san bilen bellige alnan Ätiýaçlyk talaplarynyň kadalaşdyryjysyny hasaplamagyň we Türkmenistanyň Merkezi bankynda olary deponirlemegiň tertibi hakynda gollanma (soňky üýtgetmeleri we goşmaçalary hasaba almak bilen) esaslanýlar.

5.1-nji mesele. Täjirçilik bankynda milli pulunda açylan hasaplaşyk, gündelik, depozit we beýleki hasaplardaky çekilen serişdeleriň möçberleri 5.1-nji tablisada getirilýär:

5.1-nji tablisa

Hasaplardaky galyndylar

müň manat

Mlli pulunda serişdeleriň galyndylary	01.06.	08.06.	15.06.	22.06.
Döwlet býujetiniň serişdeleri	110	115	120	154
Talap edilýänçä serişdeler	600	580	460	520
Kreditorlar bilen gündelik amallar boýunça hasaplaşyklar	45	29	40	56
Möhletli hasaplar	349	212	380	310
Jemi:	1104	936	1000	1040

Talaplary:

1. Hasabat ýylynyň iýul aýynyň başyna Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenmäge degişli hökmany ätiýaçlyklaryň möçberini, şeýle hem iýun aýynyň başyna hökmany ätiýaçlyklaryň hasabyndaky serişdeleriň galyndylarynyň 85 000 manat möçberini göz önünde tutmak bilen, hökmany ätiýaçlyklara goşmaça geçirilmeli ýa-da yzyna gaýtarylmaly serişdeleriň möçberlerini kesgitlemeli.

2. Haýsy senede goşmaça serişdeleriň geçirilmelidigini ýa-da yzyna gaýtarylmalydygyny anyklamaly.

5.2-nji mesele. Täjirçilik bankynda daşary ýurt pulunda açylan hasaplaşyk, gündelik, depozit we beýleki hasaplardaky çekilen serişdeleriň möçberleri 5.2-nji tablisada getirilýär:

Hasaplardaky galyndylar

müň manat

Daşary ýurt pulundaky serişdeleriň galyndylary	01.07.	08.07.	15.07.	22.07.
Talap edilýänçä serişdeler	396	343	371	210
Akkreditiwler we beýleki borçlar	120	248	196	170
Kreditorlar bilen gündelik amallar boýunça hasaplaşyklar	20	13	7	24
Möhletli hasaplar	54	68	32	47
Jemi:	590	672	606	451

Talaplar:

1. Hasabat ýylynyň awgust aýynyň başyna Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenmäge degişli hökmany ätiýaçlyklaryň möçberini hasaplamaly.

2. Hasabat ýylynyň iýul aýynyň başyna hökmany ätiýaçlyklaryň hasabyndaky serişdeleriň galyndylarynyň 40 müň manat möçberini göz önünde tutmak bilen, hökmany ätiýaçlyklara goşmaça geçirilmeli ýa-da yzyna gaýtarylmaly serişdeleriň möçberlerini kesgitlemeli.

5.3-nji mesele. Hasabat ýylynyň sentýabr aýynyň başyna täjirçilik bankynda milli pulunda açylan käbir balans hasaplardaky serişdeleriň orta arifmetik usuly boýunça kesgitlenilen möçberleri 5.3-nji tablisada görkezilýär.

Başlangyç maglumatlar

müň manat

№	Balans hasaplardaky galyndylar	
1	2	3
1	Maýa goýum maksatnamalary maliýeleşdirmek, şeýle hem kiçi we orta telekeçiligiň subýektlerini maliýe taýdan goldamak üçin Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrligi tarapyndan bölünip berlen döwlet býujetiniň serişdelerini hasaba almak üçin niýetlenen şahsy hasaplardaky passiw galyndylar	40,0

5.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
2	Dahylsyz banklaryň «Loro» aragatnaşyk hasaplaryndaky serişdeleri hasaba almak üçin niýetlenen şahsy hasaplardaky passiw galyndylar	190,8
3	Emitent banky tarapyndan ýerine ýetiriji bank edarasynyň ygtyýaryna geçirilen örtükli akkreditivi hasaba almak boýunça 23501-nji belgili hasabyň şahsy hasaplaryndaky passiw galyndylar	87,5
4	Bank tarapyndan dolanyşyga çykarylan obligasiýalary hasaba alýan 24201-nji belgili hasabyň aýratyn şahsy hasaplaryndaky passiw galyndylar	23,0
5	Nagt pul serişdeleriniň galyndylary:	
	– bankyň kassasyndaky	1,5
	– alyş-çalyş nokatlardaky	0,2
	– başga bankda saklanylýan	0,1
	– bankomatlardaky	0,6
6	Ýuridik şahslaryň hasaplaşyk hasaplaryndaky serişdeleriň galyndylary	1126,0
7	Ýuridik şahslaryň depozit hasaplaryndaky serişdeleriň galyndylary	365,0

Talap. Ätiýaçlyk talaplarynyň tassyklanandan kadalaşdyryjylaryna laýyklykda Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenilmäge degişli serişdeleriň möçberini kesgitlemeli.

5.4-nji mesele. Hasabat ýylynyň sentýabr aýynyň başyna täjirçilik bankynda daşary ýurt pulunda açylan käbir balans hasaplardaky serişdeleriň orta arifmetik usuly boýunça kesgitlenen möçberleri 5.4-nji tablisada görkezilýär:

Başlangyç maglumatlar

müň manat

№	Balans hasaplardaky galyndylar	
1	2	3
1	Ýuridik şahslaryň gündelik hasaplaryndaky serişdeleriň passiw galyndylary	879,0
2	Dahylsyz banklaryň «Loro» aragatnaşyk hasaplaryndaky serişdeleri hasaba almak üçin niýetlenen şahsy hasaplardaky passiw galyndylar	540,2
3	Akkreditiw hasaplaryndaky serişdeleriň passiw galyndylary	87,5
4	Ýuridik şahslara berlen karzlary hasaba almak üçin niýetlenen hasaplaryň şahsy hasaplaryndaky aktiw galyndylar	216,0
5	Fiziki şahslardan çekilen talap edilýänçä goýum hasaplaryň şahsy hasaplaryndaky passiw galyndylar	28,0
6	Ýuridik şahslaryň depozit hasaplaryndaky serişdeleriň galyndylary	253,0

Talap. Ätiýaçlyk talaplarynyň tassyklanandan kadalaşdyryjylaryna laýyklykda Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenilmäge degişli serişdeleriň möçberini kesgitlemeli.

6-njy TEMA**ÇEKILEN SERIŞDELER BOÝUNÇA GÖTERIM TÖLEGLERI**

Täjirçilik banklary çekilen serişdeler boýunça göterimleri hasaplamagy we tölemegi Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2014-nji ýylyň 8-nji awgustynda çykaran 327-iş belgili buýrugy bilen tassyklanandan hem-de Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 2014-nji ýylyň 24-nji awgustynda 793 san bilen bellige alnan «Türkmenistanda karz edaralary tarapyndan çekilen we ýerleşdirilen serişdeler boýunça göterimleri hasaplamagyň, tölemegiň we töletdirip almagyň hem-de olary buhgalterçilik hasaba alnyşynda

görkezmegiň tertibi hakynda Düzgünnama» laýyklykda ýerine ýetirýärler.

Şertnamanyň şertlerine laýyklykda göterimleri hasaplamak şu usullaryň birini ulanmak bilen amala aşyrylýar: üýtgedilmeyän ýa-da üýtgedilýän göterim derejelerini ulanmak bilen:

- göterimleriň ýönekeý hasaplamasy;
- göterimleriň çylşyrymly hasaplamasy.

Eger sertnamada göterimleri hasaplamagyň usuly kesgitlenilmedik bolsa, göterimleri hasaplamaklyk, maliýe serisdeleri babatda islegi we teklibi göz önünde tutup, Türkmenistanyň Merkezi bankynyň gaýtadan maliýelesdiriş derejesine esaslanýan, üýtgedilýän göterim derejesini ulanmak bilen ýönekeý hasaplama usuly arkaly amala asyrylýar.

Göterimleriň pul möçberi hasaplananda hasaplama göterim derejesiniň ýyllyk möçberi we çekilen pul serişdeleriniň senenama günleriniň hakyky sany kabul edilýär. Şunda binýat hökmünde ýyldaky senenama günleriniň hakyky sany (365 ýa-da 366) alynýar.

6.1-nji mesele. Bank hasaby hakynda şertnama laýyklykda täjirçilik banky her aýda hasapdaky serişdeleriň galyndysyna talap edilýänçä goýumlar üçin bellenen göterimleriň derejesine esaslanyp, göterim tölegleri hasaplaýar. Müşderiniň hasabyndaky serişdeleriň galyndysy hasabat ýylynyň 1-nji iýuny iş günü ýagdaýyna (günüň dowamynda) 15 320 manat, 7-nji iýunda iş günü hasapdan 3400 manat töleg geçirildi (ýagny 8-nji iýunyň iş günü başyna hasabyň galyndysy 15 320 – 3 400-deň), 17-nji iýunda iş günü 2706 manat hasaba kabul edilýär, 22-nji iýunda (iş günü) hem 510 manat hasaba gelip gowuşýar, ondan soňra iýunyň ahyryna çenli hasabyň galyndysy üýtgemedi.

Talap. Eger täjirçilik banky tarapyndan talap edilýänçä goýumlar üçin bellenen göterimleriň derejesi ýyllyk 1% bolsa, onda üýtgedilmeyän göterim derejeleri bilen göterimleri hasaplamagyň ýönekeý usuly boýunça iýun aýy üçin müşderä tölenmeli göterimiň pul möçberini hasaplamaly.

6.2-nji mesele. Bank hasaby hakynda şertnama laýyklykda täjirçilik banky ýyllyk 2% derejesi boýunça hasabyň galyndysyna göterimleri hasaplaýar.

Hasabat ýylynyň 1-nji iýuly iş günü ýagdaýyna (günüň başyna) ýuridik şahs bolan müşderiniň hasabynda pul serişdeleriň galyndysy 275 860 manat, 1-nji iýulda iş günü hasapdan 8430 manat aýryldy, 12-nji iýulda iş günü 73 905 manat hasaba kabul edildi, 21-nji iýulda iş günü hasapdan 4400 manat aýryldy, 25-nji iýulda iş günü hasapdan 2050 manat aýryldy. Soňra hasap boýunça amallar geçirilmedi.

Talaplary:

Ýuridik şahslaryň hasaplaryndaky serişdeleri ulanmagyň tertibini häsiýetlendirmeli.

Noýabr aýy üçin hasabyň hakyky galyndysyna göterim tölegini hasaplamaly.

6.3-nji mesele. Hasabat ýylynyň 1-nji iýulyndan (iş günü) 3 aý möhlete ýuridik şahsyň wagtlaýyn ulanmaýan 1 530 000 manat pul serişdeleri bar. Täjirçilik banky ýuridik şahsa şol serişdeleri 3 aý möhletli, ýyllyk 4% bilen goýum görnüşinde depozite ýerleşdirmekligi teklip edýär. Depozit goýumy boýunça göterim tölegleri her aýda göterimleriň çylşyrymly hasaplamasyny ulanmak bilen hasaplanylýar.

Talap. Täjirçilik banky tarapyndan ýuridik şahsa 3 aýda tölenmeli göterim tölegleriniň möçberini hasaplamaly.

6.4-nji mesele. Hasabat ýylynyň 4-nji awgustynda (iş günü) goýumçy (fiziki şahs) 12 aý möhlet bilen täjirçilik bankynda 2000 manat möçberde goýum goýdy. Täjirçilik banky goýumyň möçberine üýtgedilmeyän göterim dereje ýyllyk 6% bilen göterimleri hasaplaýar. Goýuma goşmaça serişdeler islendik wagtda we möçberde kabul edilýär. Goýum boýunça täjirçilik banky tarapyndan her aýda göterimler hasaplanylýar we goýumçynyň islegine görä aýma-aý ýada goýumyň möhletiniň ahyrynda tölenýär. Hasaplanan göterimler goýumyň möhletiniň ahyrynda tölenen ýagdaýynda her aýyň 5-ine göterim tölegi goýumyň üstüne goşulýar.

Talap. Eger goýumçy 8-nji awgustda (iş günü) 200 manat, 24-nji awgustda (iş günü) 300 manat, 7-nji sentýabrda (iş günü) 400 manat goýuma goşmaça serişdeleri goýan ýagdaýynda goýumçynyň almaly göterimleriniň pul möçberini kesgitlemeli:

- a) göterimler aýma-aý tölenende;
- b) göterimler goýumyň möhletiniň ahyrynda tölenende.

6.5-nji mesele. Täjirçilik banklary pul serişdeleri möhletli goýumlara çekmek maksady bilen, fiziki şahslara hödürleýärler:

«A» bank şu şertlere laýyklykda pul serişdeleri çekýär: 12 aý möhletli goýum, göterim tölegleri aýma-aý hasaplanylýar, göterimiň derejesi ýyllyk 5%, her aý üçin hasaplanan göterim tölegi indiki aýyň 2-sinde goýumyň üstüne goşulýar;

«B» bank şu şertlere laýyklykda pul serişdeleri çekýär: 12 aý möhletli goýum, göterim tölegleri aýma-aý hasaplanylýar we tölenýär, göterimiň derejesi ýyllyk 4%.

Talap. Eger goýumçy (fiziki şahs) her bir täjirçilik bankyna aýratynlykda 2000 manat möçberde goýum goýsa, onda degişlilikde onuň almaly göterim girdejisini hasaplamaly.

6.6-njy mesele. Hasabat ýylynyň 1-nji awgustynda (iş günü) bank tarapyndan ýuridik şahsdan 3 aý möhlet bilen 820 000 manat möçberde depozit hasabyna pul serişdeler çekildi. Depozit boýunça göterim tölegleri üýtgedilýän göterim derejelerini ulanmak bilen göterimleriň çylşyrymly hasaplamasyna esaslanlyp kesgitlenilýär: awgust aýy üçin – ýyllyk 5%; sentýabr aýy üçin – ýyllyk 8%; oktýabr aýy üçin – ýyllyk 6%. Depozitiň möhleti tamamlanandan soňra pul serişdeler we göterim tölegleri ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasabyna geçirildi.

Talaplary:

1. Awgust, sentýabr we oktýabr aýlary üçin göterim töleglerini hasaplamaly.

2. Ýuridik şahsyň depozit hasabyndan onuň islegi boýunça harytlar, işler we hyzmatlar üçin tölegleri geçirmek mümkinçiligini häsiýetlendirmeli.

6.7-nji mesele. Hasabat ýylynyň 12-nji iýulynda (iş günü) täjirçilik banky goýumçy (fiziki şahs) bilen goýum şertnamasyny baglaşdy. Şertnamanyň şertlerine laýyklykda goýumyň möhleti 3 aý, goýumyň möçberi 4000 manat, göterim tölegleri aýma-aý hasaplanylýar we esasy goýumyň üstüne aýyň 2-nji senesinde goşulýar, üýtgedilýän göterim derejeleri ulanylýar, goýumyň möhleti tamamlanandan soňra goýumçy tarapyndan serişdeler alynmadyk ýagdaýynda täjirçilik

banky tarapyndan talap edilýänçä goýum hökmünde saklanylmagy dowam edilýär. Göterimiň derejesi: iýul aýy üçin – ýyllyk 4%; awgust aýy üçin – ýyllyk 5%; sentýabr aýy üçin – ýyllyk 6%; oktýabr aýy üçin – ýyllyk 3%; talap edilýänçä goýum üçin – ýyllyk 1%.

Talap. Goýumçy goýan goýumyny hasabat ýylynyň 10-njy noýabrynda alan ýagdaýynda oňa tölenmeli göterim tölegleriniň möçberini hasaplamaly.

6.8-nji mesele. Hasabat ýylynyň 8-nji iýunynda (iş günü) täjirçilik banky goýumçy (ýuridik şahs) bilen 6 aý möhlete, üýtgedilmeyän göterim derejeli ýyllyk 6%, göterimler ýönekeý hasaplama usuly boýunça aýma-aý hasaplamak şertlerinde depozit şertnamasyny baglaşdy.

Täjirçilik bankynyň edara görnüşli taraplardan milli pulundaky çeken möhletli serişdeleri boýunça Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenilmeli ätiýaçlyk talaplarynyň kadalaşdyryjysynyň möçberi 3%-e deň.

Talaplary:

1. Depozit şertnamasy boýunça täjirçilik bankynyň her aýda tölemeli göterimleriniň pul möçberini hasaplamaly.

2. Täjirçilik bankynyň deponirlenmäge degişli ätiýaçlyk talaplaryna geçirilmeli serişdeleriniň möçberini hasaplamaly.

6.9-njy mesele. Täjirçilik bankynyň müşderisinde (ýuridik şahsda) 10 gün möhletli 2 000 000 manat möçberde wagtlaýyn boş pul serişdeleri bar. Çekilýän serişdeler boýunça ätiýaçlyk talaplarynyň kadasy – 3%. Täjirçilik banky şol möçberde we möhletde bankara karzyny ýyllyk derejesi 6% bilen çekmäge mümkinçiligi bar.

Talap. Bankara karzlar boýunça alynýan serişdelere Türkmenistanyň Merkezi bankynda ätiýaçlyk talaplarynyň döredilmeyändigini göz önünde tutup, depozit şertnamasy baglaşylan ýagdaýynda bank tarapyndan müşderä teklip ediljek in ýokary göterim derejesiniň möçberini kesgitlemeli.

6.10-njy mesele. Täjirçilik banky nominal gymmaty 1000 manat bolan baýrakly (diskontly) wekseli ýuridik şahsa satýar. Wexsel boýunça tölegiň möhleti 60 günden soň gelip ýetýär, göterim derejesi ýyllyk 12%.

Talap. Weksel boýunça baýragyň ýa-da indirimniň möçberini hasaplamaly.

6.11-nji mesele. Ýuridik şahs öň satyn alan täjirçilik bankynyň baýrakly (diskontly) wekselini tölegi almak üçin möhletinden öň şol banka tabşyrýar. Weksel boýunça tölegiň möhleti 20 günden soň gelip ýetýär. Wexseliň nominal gymmaty 1000 manat, ýyllyk göterim derejesi 8%.

Talaplar:

1. Weksel boýunça baýragyň möçberini hasaplamaly.
2. Weksel boýunça bankyň tölemeli pul serişdesiniň möçberini kesgitlemeli.

7-nji TEMA

TÄJIRÇILIK BANKYNYŇ GIRDEJILERI WE ÇYKDAJYLARY

Täjirçilik bankynyň girdejileri aşakdaky görnüşlerde toparlara jemlenýär:

– bankyň amal işinden alnan girdejiler (göterim girdejisi, hasaplaşyk-kassa hyzmatyny etmekden alynýan girdeji, gymmatly kagyzzar bilen amallardan alynýan kupon girdejisi we ş.m.);

– işiň beýleki görnüşlerinden alnan girdejiler (faktoring, lizing, trast, maslahat beriş hyzmatlary, diling we bank tarapyndan edilen beýleki hyzmatlardan gelýän girdejiler);

– bank tarapyndan «gazanylmadyk» girdejiler (tamamlanmadyk geleşiklerden gelýän girdejiler – gymmatly kagyzzar bilen amallar boýunça peýdalanylmadyk girdeji, daşary ýurt pulundaky amallar boýunça peýdalanylmadyk girdeji we beýlekiler).

Değişlilikde, bankyň çykdajlary üç topara bölünýär:

– bankyň amal çykdajlary (göterim we esasy işe değişli beýleki çykdajylar);

– bankyň hereket etmegini üpjün edýän çykdajylar (işgärleriň zähmet haky, jaýlary, tehnikany abatlamak we saklamak, mahabat we beýlekiler);

– bankyň töwekgelçiligini ýapmak üçin çykdajylar (töwekgelçiligiň dürli görnüşlerini ýapmak üçin döredilýän ätiýaçlyk gor-

lary, tölenen jerimeler we puşmanlar, tölenmedik jerimeler, tamamlanmadyk önümçilik we beýlekiler).

Birinji üç mesele bankyň girdejileriniň, çykdaýylarynyň gurluş düzümine, düzümläýin seljerme geçirmegiň esasynda girdejiligiň derejesine hil taýdan baha bermäge degişlidir.

Girdejileri we çykdaýylary topara bölmegiň (klassifikasiýa) ölçegleri bolup olaryň görnüşi (göterim, hyzmat haky, gaýry görnüşler), girdejileriň we çykdaýylaryň häsiýeti (amal girdejileri, çykdaýylary, işiň beýleki, adaty däl görnüşlerinden alynýan girdejiler, gymmatly kagyzlara we daşary ýurt pulundaky serişdelere gaýtadan baha bermek bilen bagly, bank tarapyndan «gazanylmadyk» girdejiler, bankyň hereket etmegini üpjün edýän çykdaýylar, bank ulgamynda töwekgelçilik derejesini peseltmek boýunça amallar bilen bagly çykdaýylar), durnuklylyk derejesi, hasaba alnyş usuly, salgyt salynýan binýadyň kesgitlenmegine edýän täsiri, olaryň degişli bolan döwri, bank täjirçiliginiň görnüşi (karz töwekgelçiliginden, gymmatly kagymlar bilen bagly amallardan, daşary ýurt puly bilen bagly amallardan we ş.m. alynýan girdejiler) çykyş edip bilýär.

7.1 we 7.2-nji meselelerde olaryň görnüşi (formasynyň), bank işiniň görnüşi we durnuklylyk derejesiniň esasynda girdejileriň düzümläýin seljerişine seredilýär.

7.3-nji meselede girdejileri we çykdaýylary toparlara bölmegiň beýleki usullary açylyp görkezilýär.

7.4-nji meselede göterim girdejisine seljerme geçirmegiň käbir usullary açylyp görkezilýär.

7.5, 7.6 we 7.7-nji meseleler maliýe koeffisiýentleri ulgamynyň esasynda bankyň girdejililik derejesine baha bermegiň usullary bilen tanyşdyrýar.

Maliýe koeffisiýentleri hasaplananda aşakdaky formulalary peýdalanmak maslahat berilýär:

Göterim maržasynyň koeffisiýenti:

$$K_{gm} = \frac{GM}{GGA(A)} \times 100,$$

bu ýerde: K_{gm} – göterim maržasynyň koeffisiýenti, %; GM – göterim maržasy, müň manat; GGA – girdeji getirýän aktiwler ýa-da aktiwler, müň manat.

Koeffisiýentiň dünýä standartlary 3 - 4%-e çenli üýtgeýär.

Göterimsiz girdejiniň koeffisiýenti:

$$K_{gg} = \frac{GG}{A} \times 100,$$

bu ýerde: K_{gg} – göterimsiz girdejiniň koeffisiýenti, %; GG – göterimsiz girdeji, müň manat; A – aktiwler, müň manat.

Koeffisiýentiň dünýä standartlary 1%-e deň.

Göterimsiz çykdajynyň koeffisiýenti:

$$K_{gç} = \frac{GC}{A} \times 100,$$

bu ýerde: $K_{gç}$ – göterimsiz çykdajynyň koeffisiýenti, %; $GÇ$ – göterimsiz çykdajy, müň manat; A – aktiwler, müň manat.

Koeffisiýentiň dünýä standartlary 1%-e deň.

Çykdajylaryň derejesine baha berlende koeffisiýentiň (ösüşini) dinamikasyny bahalandyrmak möhüm bolup durýar.

Göterimli we göterimsiz arassa girdejiniň gatnaşygyny häsiýetlendirýän koeffisiýent:

$$K_{ag} = \frac{GG - GC}{GM} \times 100,$$

bu ýerde: K_{ag} – göterimli we göterimsiz arassa girdejiniň gatnaşygyny häsiýetlendirýän koeffisiýent, %; GG – göterimsiz girdeji, müň manat; $GÇ$ – göterimsiz çykdajy, müň manat; GM – göterim maržasy, müň manat.

Koeffisiýentiň dünýä standartlary 48-den 67%-e çenli üýtgeýär, ýagny 48-51% aralyk I topara, 52-56% aralyk II topara, 57-60% aralyk III topara, 61-63% aralyk IV topara, 64-66% aralyk V topara, 67% VI topara degişli edilýär.

7.5 – 7.7 meseleler çözülende, göterim maržasynyň pese gaçmagynyň we «ýüküň» artmagynyň bankyň batmak ýoluna düşmeginiň alamatlary bolup durýandygyny hasaba almak gerek.

7.1-nji mesele. Ýylyň dowamynda täjirçilik bankynyň girdejileriniň düzümi 7.1-nji tablisada getirilen maglumatlar bilen häsiýetlendirilýär:

7.1-nji tablica
müň manat

Görkezijiler	I çäryék	II çäryék	III çäryék	Ýyl
1	2	3	4	5
Müşderilere berlen karzlar boýunça görerim girdejiler	7940	23900	32000	49700
Şol sanda karzlar boýunça müşderileriň möhleti geçen görerim bergileri boýunça	36	39	41	59
Karz hyzmatlary üçin alnan hyzmat haklary	880	4800	9300	10200
Depozit seýfinden peýdalanylandygy üçin hyzmat haky	300	420	470	660
Telegraf, poçta we aragatnaşygyň beýleki hyzmatlary üçin çykdajylaryň öwezini dolmak üçin müşderilerden alnan girdejiler	39	47	59	81
Gymmat bahaly metallary alyp-satmak boýunça girdejiler	290	400	420	560
Kesgitlenen girdejili gymmat bahaly kagyzlary alyp-satmak boýunça girdejiler	4450	5995	6222	6331
Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça girdejiler	780	2400	33300	33300

7.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça bank hyzmatlaryndan alnan ýygym girdejileri	-	108	241	272
Bank kartlary boýunça bank hyzmatlaryndan alnan girdejiler	11,2	12,3	12,8	13,7
Bank kartlarynyň ýitirilmegi bilen baglanyşykly amallar boýunça hyzmat haky	2	3	3,6	4,3
Nagt puly bermek (almak) üçin bank hyzmatlaryndan alnan ýygym girdejileri	700	2270	3100	3100
Söwda maliýe fýuçersi boýunça girdejiler	4	4	9,4	9,4
Opsion şertnamalar boýunça girdejiler	3	5	5	6
Karz edaranyň nepaga we kömek puluny geçirmek hem-de eltip bermek boýunça girdejileri	37	32	36	35
Emlägi kärendä bermekden alnan girdejiler	890	2830	3270	3990

Talaplar:

1. Bankyň girdejeleriniň toparlara bölünişiniň ölçeglerini görkezmeli.

2. Girdejileriň görnüşi we olaryň durnuklylyk derejesi ýaly ölçegleriň esasynda bankyň girdejeleriniň gurluş düzümini kesgitlemeli.

3. Girdejileriň gurluşyna hil taýdan baha bermeli.

7.2-nji mesele. Tamamlanan ýylyň peýda ýa-da ýitgiler şeýle hem jemlenen girdeji barada hasabaty 7.2-nji tablisada getirilýär:

7.2-nji tablisa
müň manat

Görkezijiler	Bellik	Hasabat ýyly	Geçen ýyl
Göterim girdejileri	5	158234	152255
Göterim çykdajylary	5	25721	27505
Göterimleri hasaplanýan aktiwleriň hümmetiniň gaçmagynyň önüni almaklygyň ätiýaçlyklarynyň emele getirilmeginden ön arassa göterim girdejisi	5	132513	124750
Göterimleri hasaplanýan aktiwleriň hümmetiniň gaçmagynyň önüni almaklygyň ätiýaçlyklarynyň emele getirilmegi	12	(12853)	(250)
Arassa göterim girdejisi		145366	124500
Hyzmat haky girdejileri	6	49052	45676
Hyzmat haky çykdajylary	6	(1472)	(1370)
Daşary ýurt walýutasy bilen geçirilen amallar boýunça sap girdeji	7	4747	9135
Gaýry amaly däl çykdajylar		(4794)	(11601)
Arassa göterim däl girdejiler		47533	41840
Amal çykdajylar	8	(46406)	(43849)
Peýda salynýan salgytdan öňki peýda		146493	122491
Peýda salgydy	9	15432	13307
Häzirki peýda salgyt çykdajylary	9	13425	12509
Gaýra goýlan salgyt girdeji/(çykdajy)	9	2007	798
Ýyllyk peýda		131061	109184
Gaýry jemlenen girdeji			
Umumy jemlenen girdeji:		131061	109184

Talaplar:

1. Täjirçilik bankynyň girdejileriniň we çykdajylarynyň düzümini häsiýetlendirmeli.

2. Täjirçilik bankynyň girdejileriniň we çykdaýylarynyň, peýdasynyň ösüşini (dinamikasyny) bahalandyrmaly.

7.3-nji mesele. Bankyň hasabat döwrüne degişli girdejileriniň we çykdaýylarynyň maglumatlary getirilýär (7.3-nji tablisa):

7.3-nji tablisa

T/b	Maddalaryň ady	müň manat
1	2	3
	Girdejiler	
1	Müşderilere berlen karzlar boýunça göterim girdejiler:	
	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna berlen gysga möhletli karzlar boýunça	724
	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna berlen uzak möhletli karzlar boýunça	1057
	Hususy eýeçilikdäki kärhanalara berlen gysga möhletli karzlar boýunça	132
	Hususy eýeçilikdäki kärhanalara berlen uzak möhletli karzlar boýunça	765
	Şahsy adamlara berlen gysga möhletli karzlar boýunça	125
	Şahsy adamlara berlen uzak möhletli karzlar boýunça	894
	Plastiki kartoçkalary hem goşmak bilen müşderilere berlen karzlar (owerdraft) boýunça	24
	Karzlar boýunça müşderileriň möhleti gecen göterim bergileri boýunça	419
2	Karz edara bilen geçirilen amallar boýunça girdejiler:	
	Beýleki karz edaralaryndaky aragatnaşyk hasaplar boýunça	4147
	Beýleki karz edaralarynda ýerleşdirilen gysga möhletli karzlar we depozitler boýunça	3121
	Beýleki karz edaralarynda ýerleşdirilen Owernaýt karzlar boýunça	123

7.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
	Bir karz edarasynyň beýleki degişli edaralaryna berlen karzlar (resurslar) boýunça	18
3	Gymmat bahaly kagyzzar bilen geçirilýän amallar boýunça:	
	– döwlet gymmat bahaly kagyzzaryna gysga möhletli goýumlar boýunça	277
	– karz edaralaryň gymmat bahaly kagyzzaryna goýumlar boýunça	312
4	Diling amallary boýunça girdejiler:	
	– daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça girdejiler	582
5	Ulanylmaýyk prowiziýalaryň (ätiýaçlyk gorunyň) yzyna gaýtarylmagy:	
	– bankara amallary boýunça döredilen gorlaryň yzyna gaýtarylmagy	429
6	Gaýry girdejiler:	
	– maslahatlary we maglumatlary bermek boýunça, şeýle hem bilermenlik hyzmatlaryndan alnan girdejiler	115
	– telegraf, poçta we aragatnaşygyň beýleki hyzmatlary üçin çykdajylaryň öwezini dolmak üçin müşderilerden alnan girdejiler	17
	Girdejileriň jemi:	13281
	Çykdajylar	
1	Bellenen şertlerde alnan karzlar we depozitler boýunça göterim çykdajylar:	
	– beýleki karz edaralaryndan alnan gysga möhletli karzlar we depozitler boýunça	2158
2	Ýygym çykdajylary:	
	Bankara hasaplaşyklar boýunça ýygym çykdajylar	24
3	Müşderiler bilen geçirilen amallar boýunça göterim çykdajylary:	
	– raýatlaryň bir ýyldan az bolan möhletli goýumlary we depozitleri boýunça	884
	– raýatlaryň bir ýyldan köp bolan möhletli goýumlary we depozitleri boýunça	2054

7.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
	– hususy kärhanalaryň we guramalaryň möhleti bir ýyldan az bolan depozitleri boýunça	207
4	Ýygym çykdajylary:	
	– faktoring, forfeýting we ynanç (trast) amallary boýunça çykdajylar	73
	– ätiýaçlandyrmalar boýunça çykdajylar	50
5	Balansdan daşary amallar boýunça çykdajylar:	
	– karz edaralaryndan alnan kepillikler boýunça	357
6	Töwekgelçilikli amallara prowiziýa (ätiýaçlyk goruny) döretmek üçin çykdajylar:	
	– karz edaralary bilen amallar boýunça	120
	– müşderiler bilen amallar boýunça	363
7	Umumy hojalyk çykdajylary:	
	– ulag çykdajylary	52
	– inkassasiýa üçin çykdajylar	120
	– bejeriş üçin çykdajylar	380
	– poçta, telegraf, telefon çykdajylary	200
8	Dikeldiş geçirmeleri:	
	– jaýlar we desgalar boýunça	1862
	– maşynlar we enjamlar boýunça	585
	– ulag serişdeleri boýunça	306
	– gaýry esasy serişdeler boýunça	145
9	Dolandyryş diwanyny saklamak üçin çykdajylar:	
	– zähmet haky boýunça çykdajylar	504
	– durmuş ätiýaçlandyrmasyna tölegler	100
	– beýleki çykdajylar	976
	Çykdajylaryň jemi:	11520

Talaplar:

1. Bankyň girdejilerini we çykdajylaryny toparlara jemlemegiň nähili ýörelgelerini bilýärsiňiz? Olara häsiýetnama bermeli, şeýle hem seljermek üçin girdejileri we çykdajylary toparlara jemlemegiň dürli usullarynyň berýän mümkinçiliklerini aýdyp bermeli.

2. Maglumatlara laýyklykda bankyň umumy düşewüntliligini hasaplamaly.

3. Bar bolan maglumatlaryň esasynda girdejlere we çykdajylara düzümlýin seljerme geçirmeli we bahalandyrmaly.

7.4-nji mesele. 7.4-nji tablisada getirilen maglumatlaryň esasynda ortaça ölçenen göterim möçberiniň derejesiniň we aktiwleriň möçberiniň ösüşiniň çäryekde bankyň göterim girdejisiniň umumy möçberine täsir ediş derejesini kesgitlemeli:

7.4-nji tablica
müň manat

Görkezijiler	I çäryek	II çäryek	III çäryek	IV çäryek
Çäryekde göterim girdeji-si, müň manat	283	903	12773	11453
Girdeji getirýän aktiwler boýunça çäryekleýin göterim möçberiniň ortaça derejesi, %	0,0360	0,0153	0,0942	0,0960
Göterim girdejisini getirýän aktiwleriň ortaça çäryekleýin möçberi, müň manat	7860	59000	135600	119300

Görkezilen faktorlaryň göterim girdejisiniň möçberine täsir ediş derejesini hasaplamak üçin çalyşyрма usulyny peýdalanmak maslahat berilýär.

Göterim möçberiniň ortaça derejesiniň ösüşiniň täsiri:

$$\Delta OD (Y - Y_0) \times V_0,$$

bu ýerde: ΔOD – seredilýän faktoryň hasabyna umumy göterim möçberiniň üýtgeýşi; Y – şu çäryekde ortaça çäryekleýin göterim derejesi; Y_0 – geçen çäryekde ortaça çäryekleýin göterim derejesi; V_0 – geçen çäryekde girdeji getirýän aktiwleriň ortaça möçberi.

Göterim girdejisini getirýän aktiwleriň möçberiniň ösüşiniň täsiri:

$$\Delta OD (V - V_0) \times Y,$$

bu ýerde: V – görerim girdejisini getirýän aktiwleriň şu çäryekdäki ortaça möçberi.

7.5-nji mesele. Täjirçilik bankynyň girdejlilik derejesine 7.5-nji tablisada getirilen maglumatlardan ugur alyp, maliýe koeffisiýentleriniň esasynda baha berilýär:

7.5-nji tablisada
müň manat

Maddalaryň ady	Ýyl	Şol sanda çäryekler boýunça			
		I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6
Döwürde görerim maržasy	12746,4	1179,4	1684,9	2408,3	7473,8
Döwürde aktiwleriň ortaça galyndysy	80359,4	27807,9	51308,8	90224,5	152096,2
Şol sanda:					
– girdeji getirýän aktiwler	23159,0	11263,2	17319,2	25582,7	38471,2
Olardan:					
– karzlar	22968,3	11154,4	17167,7	25373,7	38177,5
– beýleki kärhanalara goýlan serişdeler	58,5	39,9	64,0	64,8	65,4
– gymmatly kagyzlara goýlan serişdeler	132,2	68,9	87,5	144,2	228,3
Hasabat döwründäki görerimsiz girdejiler	2125,0	126,9	237,3	584,9	1175,9

7.5-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
Hasabat döwründäki göterimsiz çykadjylar	2159,4	130,9	197,0	371,3	1460,2
Kesgitlenen girdejili gymmat bahaly kagyzlary alyp-satmak boýunça girdejiler	13,2	-	-	-	13,2
Bankyň girdejisi	18916,1	1485,4	2498,7	3904,1	11027,9
Döwürde tölenen diwidendler	3141,6	429,7	459,3	607,9	1644,7
Arassa peýda	8654,3	*	*	*	*

Talaplar:

1. Aşakdakylary häsiýetlendirýän maliýe koeffisiýentleri hasaplap çykarmaly:

- göterim maržasynyň derejesini;
- göterimsiz girdejiniň derejesini;
- göterimsiz çykadjynyň derejesini;
- peýdany emele getirmegiň göterimli we göterimsiz çeşmelerini.

2. Koeffisiýentleriň hakyky derejesini dünýä standartlary bilen deňeşdirmeli.

3. Girdejiniň belli bir derejede durnukly bölegini kesgitlemeli.

4. Hasabat ýylynda koeffisiýentleriň ösüşine seljerme geçirmeli, göterim maržasynyň we «ýüküň» ösüşiniň esasynda bankyň maliýe ýagdaýyna baha bermeli.

7.6-njy mesele. Täjirçilik bankynyň girdejliliginiň ýyllyk derejesine 7.6-njy tablisada getirilen üç ýylyň maglumatlaryny özünde jemleýän maliýe koeffisiýentleriniň esasynda baha berilýär, ýagny:

7.6-njy tablisa
müň manat

Maddalaryň ady	Birinji ýyl	Ikinji ýyl	Üçünji ýyl
Döwürde göterim maržasy	91,3	1517,1	12746,4
Döwürde aktiwleriň ortaça galyndysy	3689,9	15678,4	80359,4
Şol sanda:			
– girdeji getirýän aktiwler	678,4	4385,2	21325,7
Olardan:			
– karzlar	674,4	4306,0	21134,8
– beýleki kärhanalara goýlan serişdeler	0,4	4,4	58,7
– gymmatly kagyzlara goýlan serişdeler	2,8	52,6	132,2
– faktoring amallaryna goýlan serişdeler	0,8	22,2	-
Hasabat döwründäki göterimsiz girdejiler	-	-	1833,3
Hasabat döwründäki göterimsiz çykdajylar	7,8	146,0	2125,0
Kesgitlenen girdejili gymmat bahaly kagyzlary alyp-satmak boýunça girdejiler	4,3	167,5	2159,4
Bankyň girdejisi	104,7	1811,1	18916,1
Döwürde tölenen diwidendler	-	674,5	3141,6

Talaplar:

1. Täjirçilik bankynyň girdejlilik derejesini häsiýetlendirýän maliýe koeffisiýentlerini hasaplamaly.

2. Girdejlilik derejesini:

a) koeffisiýentleriň derejesini dünýä standartlarynyň derejesi bilen deňeşdirmeli;

b) koeffisiýentleriň ösüşini (dinamikasyny) bahalandyrmaly;

ç) girdejlilere düzümleýin we hil taýdan seljerme geçirmeli.

7.7-nji mesele. Bankyň gündelik işiniň netijeleri 7.7-nji tablisa-da getirilen maglumatlar bilen häsiýetlendirilýär:

7.7-nji tablisa
müň manat

Maddalaryň ady	Geçen ýyl			Hasabat ýyly		
	I çäryek	II çäryek	III çäryek	I çäryek	II çäryek	III çäryek
1	2	3	4	5	6	7
Döwürde göterim maržasy	1119,4	1684,9	2468,3	5623,2	9791,8	3568,8
Döwürde aktiwleriň ortaça galyndysy	27807,9	51308,8	90224,5	118736,2	192115,4	312674,4
şol sanda:						
girdeji getirýän aktiwler	11263,0	17319,2	25583,4	43505,8	67385,3	76288,4
Olardan:						
karzlar	11154,4	17167,0	23007,7	32921,6	34351,0	38703,7
beýleki kärhanalara goýlan serişdeler	39,8	64,7	64,8	70,7	80,1	70,1
gymmatly kagyzlara goýlan serişdeler	68,8	87,5	144,2	1472,1	4341,2	8621,0
beýlekilere goýlan serişdeler	-	-	2366,7	9041,4	28613,0	28893,6
Hasabat döwründäki göterimsiz girdejiler	126,9	237,3	584,9	885,4	1362,8	5586,8
Hasabat döwründäki göterimsiz çykdajylar	130,9	197,0	371,3	1571,5	2445,1	7652,9

1	2	3	4	5	6	7
Kesgitlenen girdejili gymmat bahaly kagyzlary alyp-satmak boýunça girdejiler	-	-	-	74,7	1009,6	3503,2
Bankyň girdejisi	1485,4	2498,7	3904,1	12323,1	22084,3	27994,6
Döwürde tölenen diwidendler	429,7	459,3	607,9	1052,4	1404,6	1509,0

Talaplar:

1. Bankyň girdejileriniň düzümini kesgitlemeli.
2. Girdejililik derejesini häsiýetlendirýän maliýe koeffisiýentlerini hasaplamaly.
3. Täjirçilik bankyň girdejililik derejesine deňeşdirme seljermesini bermeli.

8-nji TEMA**PEÝDANY EMELE GETIRMEK WE ONUŇ DEREJESINE BAHA BERMEK**

Bankyň peýdalylygyna baha berlende, iki esasy ugur bölünip görkezilýär: bankyň girdeji binýadyna mukdar taýdan seljerme geçirmek we hil taýdan baha bermek. Mukdar taýdan seljerme geçirmek maliýe koeffisiýentlerine, olaryň üýtgeýşine berilýän baha, olaryň derejesine täsir edýän faktorlaryň seljermesine esaslanýar.

Şu temanyň meseleleri täjirçilik banklaryň balans peýdasyny emele getirmegiň modelleriniň mazmunyny we bankyň düşewüntlilik derejesine baha bermegiň usullaryny görkezýär.

8.1-8.2-nji meseleler bankyň peýdasynyň girdeji we çykdajy hasaplaryny döwürleýin ýapmagyň we olaryň tapawudyny (saldo)

peýdalar ýa-da ýitgiler hasabyna degişli etmegiň esasynda emele getirilişine esaslanýar.

8.3-8.4-nji meselelerde bankyň peýdalylyk derejesine seljerme geçirmegiň usullaryna seredilýär.

Bu meseleleri çözmegiň esasynda dünýä tejribesinde peýdalanylýan koeffisiýentler goýuldy. Olaryň arasynda şulary görkezip bolar: **ROA** – bu (iňlis. return on assets, **ROA**), aktiwleriň düşewüntlilik görkezijisi, ol salgyt tölenenden soňky, ýöne diwidendler tölenmezinden öňki arassa peýdanyň aktiwlere bolan gatnaşygy hökmünde kesgitlenilýär; **ROE** – bu (iňlis. return on eqnity, **ROE**), maýanyň düşewüntlilik görkezijisi, ol arassa peýdanyň bankyň paýdarlar maýasyna gatnaşygy hökmünde kesgitlenilýär. Seljerme geçirilende şu binýatlyk koeffisiýentleriň arasyndaky özara baglanyşyga hem daýanylýar.

8.1-nji mesele. *8.1-nji tablisada* hasabat ýylynyň 31-nji marty ýagdaýyna bankyň girdejileriniň we çykdaýylarynyň hasaplaryndaky galyndylary getirilýär:

8.1-nji tablisa

Hasabyň belgisi	Hasabyň ady	Galyndy, müň manat
1	2	3
41501	Karzlár / depozitler boýunça girdejiler	111200
41701	Satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyrlar boýunça girdejiler	51200
42201	Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça girdejiler	23000
45302	Şahamçalar bilen hasaplaşyklar boýunça girdejiler	1400
45208	Bank işinden alnan gaýry girdejiler	32400
51501	Karzlár we möhletli hasaplar boýunça çykdaýylar	2600
51601	Talap edilýänçä serişdeler boýunça çykdaýylar	82600
51602	Möhletli hasaplar boýunça çykdaýylar	48000
51701	Çykarylan borçnama gymmatly kagyrlary boýunça göterim çykdaýylar	12200

8.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
52201	Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça çykdajylar	19600
53101	Zähmet haky boýunça çykdajylar	6400
54101	Jaýlary saklamak üçin çykdajylar	5320
54201	Ulaglaryň bejergisine çykdajylar	2960
54304	Aragatnaşyk hyzmatlary boýunça çykdajylary	1720
54401	Inkassasiýa we daşama çykdajylary	1800
55302	Şahamçalar bilen hasaplaşyklar boýunça çykdajylar	200
55202	Beýleki çykdajylar	23600

Talaplar:

1. Girdeji we çykdajy hasaplary ýapmagyň tertibini düşündirmeli;
2. I çäryek boýunça işiň maliýe netijelerini kesgitlemeli.

8.2-nji mesele. Bankyň hasabat döwri boýunça girdejiler we çykdajylar baradaky maglumaty 8.2-nji tablisada getirilýär:

8.2-nji tablisa
müň manat

Aý	Döwürde amal we beýleki girdejiler	Çykdajylar			Ulanýş tutumy dolý hasaba alynmadyk esasy serişdeleriň çykdajylarynyň hasabyna hasapdan öçürilmegi
		Amaly	Dolandyryş	Jerimeler, puşmany tölegler	
1	2	3	4	5	6
Ýanwar	4758	4100	482	13	20
Fewral	11020	8802	640	8	120
Mart	10732	9670	620	-	10
April	8710	7580	840	2	2
Maý	8900	6340	872	-	-
Iýun	8057	6190	650	45	1
Iýul	8907	7304	653	4	-
Awgust	7800	6400	660	22	-
Sentyabr	10500	9500	631	1	-

8.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
Oktýabr	9300	8405	690	-	9
Noýabr	5304	4600	610	5	-
Dekabr	17455	16500	853	18	-

Talaplar:

1. Bank tarapyndan her aýda girdeji we çykdaýj hasaplary ýapylýar. Bu işiň amala aşyrylyş tertibini düşündirmeli.

2. Getirilene maglumatlary hasaba almak bilen bankyň her çärýek boýunça we ýyl boýunça gazanan balans peýdasyny kesgitlemeli.

8.3-nji mesele. Balans hasaplarynda görkezilen girdejiler we çykdaýjlar baradaky maglumatlaryň esasynda I çärýegiň ahryndaky ýagdaýa (8.3-nji tablisa) bankyň işiniň netijelerini kesgitlemeli:

8.3-nji tablisa
müň manat

Hasaplaryň belgisi	Balans hasaplarynyň ady	Hasabat döwrüniň aýlary		
		Ýanwar	Fewral	Mart
1	2	3	4	5
41501	Karzarlar / depozitler boýunça alnan göterimler	15200	18400	16100
41701	Satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyrlar boýunça girdejiler	8100	6200	5300
42201	Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça girdejiler	3500	6800	900
45208	Bank işinden alnan gaýry girdejiler	5800	6100	6000
51501	Karzarlar we möhletli hasaplar boýunça göterim çykdaýjylary	1500	4800	4900
51601	Talap edilyänçä serişdeler boýunça göterim çykdaýjylary	1700	1500	2100

8.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
51602	Möhletli hasaplar boýunça göterim çykdajylary	8100	7900	8000
51701	Çykarylan borçnama gymmatly kagyzlary boýunça göterim çykdajylary	3700	3900	3000
52201	Daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça çykdajylar	1200	900	2700
53101-53106, 54101-54105, 54201-54207, 54301-54307, 54401-54407	Işgärleri saklamak üçin we hojalyk üçin çykdajylar	2800	2900	2600
55208	Bank işinden gaýry çykdajylar	10200	9800	10500
55210	Tölenen jerimeler, puşmana pullary	30	-	90

Talaplar:

1. Maglumatlaryň esasynda I çäryegiň ahyryndaky ýagdaýa bankyň maliýe işiniň netijelerini kesgitlemeli.

8.4-nji mesele. Geljek ýylda bankyň bazarda özüni alyp baryş taktikasyny işläp taýýarlamak üçin ykdysady seljeriş bölümüne hasabat döwründe bankyň peýdalylygyny we düşewüntliligini bahalandyrmak tabşyrylýar (8.4.1-8.4.4-nji tablisalar). Netijede, bankyň ykdysady seljeriş bölümüniň baş hünärmeni özüniň bölüm müdirinden esasy maliýe koeffisiýentlerine täsir edýän ähli faktorlary hasaba almak bilen bankyň peýdalylygyna seljerme geçirmek baradaky tabşyrygy alýar. Geçirilmeli işiň netijeleri boýunça **ROA** we **ROE** görkezijileriniň üýtgemeginiň sebäplerini görkezmeli hem-de olaryň ähmiýetini ýokarlandyrmak boýunça teklipleri taýýarlamaly.

Seljerme geçirilende üns berilmeli daşky faktorlar:

– ykdysadyetde maliýe bazarlarynyň işiniň çäklenmegi bel-lenilýär;

– geljek döwürde hümmetsizlenme derejesi 1%-e deň bolar diýlip çaklanylýar;

– indiki ýylda Merkezi bankyň talaplarynyň güýçlenmegine garaşylýar;

– hökümet gymmatly kagyzzar bazaryny korporatiw gymmatly kagyzzar bazarynyň girdejililigini ýokarlandyrmak babatynda üýtge-dip gurmagy maksat edinýär.

Talplar:

1. **ROA** we **ROE** görkezijileriniň üýtgeýşindäki meýiller barada berlen maglumatlaryň esasynda faktorlaýyn seljerme geçirmeli.

2. Geçirilen seljermäniň jemleri boýunça netijeleri we teklipleri taýýarlamaly.

3. Netijeleri seljeriş bölüminiň bilermenine bermek üçin netije-nama görnüşinde resmileşdirmeli.

8.4.1-nji tablisa

Bankyň peýdalylyk we düşewüntlilik görkezijileriniň üýtgeýşi

Görkezijiler	01.04.	01.07.	01.10.
ROA	1,54	2,26	7,35
ROE	232,8	223,2	780,6
Lf*	151	96,6	115,7

*Maliýe guraly (ryçag) aktiwleriň ortaça möçberiniň esaslyk maýa gatnaşygy hökmünde hasaplanyldy.

8.4.2-nji tablisa

Hasabat döwründe bankyň girdejileriniň we çykdajylarynyň gurluşy

müň manat

Bankyň girdeji we çykdajy maddalarynyň ady	01.04.	01.07.	01.10.	III çärýek boýunça
1	2	3	4	5
Göterim girdejileri	4522,3	9366,2	15035,2	5669
Göterim çykdajylary	11452,2	31896,6	51191,9	19295,3

8.4.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Göterim maržasy	-6929,9	-22530,4	-36156,7	-13626,3
Şol sanda daşary ýurt pulundaky amallardan girdeji	1273	1059,7	3445	2385,3
Bank edaralaryna we maliýe institutlaryna bolan talaplar boýunça göterim girdejiler	3211	6555,1	10499	3943,9
Göterim çykdaýlary Şol sanda: – karzlar we möhletli hasaplar boýunça	978,6	2350,7	3847,3	1496,6
– talap edilýänçä serişdeler boýunça	90,1	162,8	189,3	26,5
– möhletli hasaplar boýunça	868,7	12923,4	15504,9	2581,3
– akkreditiwler we şertli ýerine ýetiriş möhletli beýleki depozitler boýunça	9334,4	16143,2	31194,5	15051,3
– beýleki borçlar boýunça	180,3	316,5	455,9	139,4
Amalaryň aýry-aýry görnüşleri boýunça göterim maržasy:				
– daşary ýurt pulundaky amallar boýunça	1092,7	743,2	2989,1	2245,9
– bankara karzlar boýunça	2232,4	4204,4	6651,7	2447,3
Satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyzzar boýunça girdejiler	29930,2	74320,9	111260,4	36939,5

8.4.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Çykarylan borçnama gymmatly kagyzzar boýunça görerim çyk-dajylar	15806,3	31765,5	32660,2	894,7
Gymmatly kagyzzar bilen geçirilen amallardan marža	14123,9	42555,4	78600,2	36044,8
Hyzzat haky girdejileri	3348,8	5895,9	8153	2257,1
Çyk-dajylar (hyzzat haky)	428,3	1227,9	1785,2	557,3
Marža (hyzzat haky)	2920,5	4668	6367,8	1699,8
Jemi girdejiler – hemmesi:	40493,2	97732,3	145156,9	47424,6
Jemi çyk-dajylar – hemmesi:	29492	76059,8	100301,5	24241,7
Balans peýda	7544,3	14455,1	34444,6	19989,5
Ýitgi hökmünde hasapdan öçürilenler	11,7	52,9	53,4	0,5
Salgytlar tölenmezden öňki peýda	7532,6	14402,2	34391,2	19989
Salgytlar	1539,9	5473,8	3163,8	-2310
Arassa peýda	5992,7	8928,4	31227,4	22299

8.4.3-nji tablisa

Bankyň balansynyň aktiwleriniň gurluşynyň ösüşi (dinamikasy), %-de

Aktiw maddalaryň ady	01.01.	01.04.		01.07.		01.10.	
	Udel agramy	Udel agramy	Ösüş depgini	Udel agramy	Ösüş depgini	Udel agramy	Ösüş depgini
1	2	3	4	5	6	7	8
Pul serişdeler	4,81	5,64	125,5	7,13	121,5	7,3	122,2

8.4.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6	7	8
Banklardaky «Nostro» hasaplary	4,9	6,2	133,9	4,6	72,2	2,4	61,9
Gymmatly kagyzzar bukjasy	22,6	16,8	79,9	28,6	163,1	32,8	137,4
Şol sanda döwletiň gymmatly kagyzzary	21,1	16,6	83,9	28,3	163,9	32,5	137,9
Karz bukjasy	18,7	14,9	85,1	18,6	120,4	21,3	137,0
Şol sanda: – daşary ýurt pulundaky karzlar	13,0	8,5	69,5	14,6	165,0	10,9	90,6
– bankara karzlar	4,6	6,1	140,8	8,6	136,3	6,9	97,1
– möhleti geçen bergileriň jemi:	2,1	2,1	110,9	1,8	82,4	1,42	92,6
Hökmany ätiýaçlyklaryň hasaplary	5,1	5,3	110,8	2,12	38,3	0,4	22,3
Maddy aktiwler	2,7	5,3	208,6	5,6	102,7	4,9	105,1
Geljekki döwrüň çykdajylary	0,0	0,6	*	0,7	118,9	0,2	33,6
Peýdanyň hasabyna çekilen ýitgiler	9,9	5,6	4,6	0,5	110,4	0,4	108,4
Daşary ýurt pulundaky amallar boýunça oňyn däl aratapawut		0,3	*	0,5	130,3	0,7	170,1
Şahamçalar arasyndaky özara hasaplaşyklar	14,1	15,4	116,8	15,6	99,2	16,3	123,6
Gaýry aktiwler	17,2	24,0	140,4	16,1	67,1	13,3	82,6
Jemi aktiwler:	100	100	106,9	100	96,1	100	119,9

**Bankyň balansynyň passiwleriniň gurluşynyň ösüşi
(dinamikasy), %-de**

Passiw maddalaryň ady	01.01.	01.04.		01.07.		01.10.	
	Udel agramy	Udel agramy	Ösüş depgini	Udel agramy	Ösüş depgini	Udel agramy	Ösüş depgini
Bankyň gaznalary	12,2	12,2	38,1	29,9	665,1	12,3	49,1
Bankyň ätiýaçlyklary	0,4	0,4	96,6	1,6	412,4	1,29	94,2
Hususy serişdeleriň jemi	12,6	12,6	100	31,6	259,3	13,6	51,5
Çekilen serişdeleriň jemi	39,9	39,9	100	39,8	102,5	35,4	106,9
Şol sanda: – hasaplaşyk we gündelik hasaplar	37,4	37,4	87,8	37,4	117,1	31,0	99,6
– goýumlar	1,4	1,4	77,8	2,1	143,1	2,2	126,3
«loro» hasaplaryndaky galyndylar	0,6	0,6	120,2	0,3	43,3	2,2	899,3
Geljekki döwrüň girdejileri	3,7	3,7	22,6	0,6	73,3	0,5	108,9
Gymmatly kagyzlary ibermek boýunça borçlar	8,4	8,4	145,1	0,5	3,9	5,8	1500,1
Daşary ýurt puluny ibermek boýunça borçlar	0,9	0,9	1790	15,6	99,9	14,1	108,9
Karz ugry boýunça bankyň borçlary (karzlary bermek)	6,0	9,9	53,3	4,8	154,0	5,3	133,7
Peýda	9,9	9,9	101,7	3,7	38,1	7,4	238,8
Wekseller	0,2	0,2	102,0	1,9	1020	1,5	96,1
Gaýry passiwler	18,4	14,5	78,8	1,5	10,3	16,4	1090
Jemi passiwler	100	100	106,9	100	96,1	100	119,9

8.5-nji mesele. Täjirçilik bankynyň peýdasyny emele getirýän çeşmeler çäryekler boýunça aşakda getirilen maglumatlar bilen häsiýetlendirilýär (8.5-nji tablisa):

8.5-nji tablisa
mln. manat

Görkezijiler	I çäryek	II çäryek	III çäryek	IV çäryek
Göterim girdejisi	290	400	900	800
Göterim çykdaýjysy	30	70	110	130
Göterim maržasy	260	330	790	670
Amal däl işden alnan girdejiler we gaýry göterim däl girdejiler	2	40	80	170
Bankyň işini üpjün etmek üçin çykdaýjylar we gaýry göterim däl çykdaýjylar	160	390	450	630
«Ýük» ($5 \geq 4$)	158	350	370	460
Bazarda gymmatly kagyzzlar bilen amallardan girdejiler (+) ýa-da ýitgiler (-)	-60	+350	+600	-200
Daşary ýurt pulundaky serişdelere gaýtadan baha bermek (+, -)	+130	+150	-100	-50
Bankyň emlägini ýerlemekden alnan girdejiler				
Jemi girdeji (+) ýa-da ýitgi (-)	172	480	920	-40

Talaplar:

1. Jemi girdejiniň ösüşine we onuň çeşmelerine baha bermek talap edilýär.

8.6-njy mesele. Bankyň peýdasynyň hususy maýasyna bolan gatnaşygyny öwrenip, onuň ýagdaýyna baha bermek üçin 8.6-njy tablisada bir ýylyň maglumaty getirilýär:

8.6-njy tablisa

Görkezijiler	I çäryek	II çäryek	III çäryek	IV çäryek
1	2	3	4	5
Peýda/hususy maýa	0,735	0,870	0,752	0,7967
Girdejiler/aktiwler	0,0338	0,0156	0,0881	0,1005
Aktiwler/hususy maýa	51,9869	106,0358	11,9357	8,8624

1	2	3	4	5
Peýda/girdeji	0,4188	0,5260	0,7152	0,8945
Girdeji getirýän aktiwler/ aktiwler	93,2	97,9	92,8	97,4
Peýda/aktiwler	0,01416	0,00821	0,06301	0,08990

Talaplar:

1. Peýdany hususy maýa gatnaşdyrmak bilen köpeldijilere paýlamak ýoly arkaly täjirçilik bankyň peýdalylyk derejesine faktorlaýyn seljerme geçirmegiň modelini kesgitlemeli.

2. Bu görkezijiniň ösüşini peseldiji we ýokarlandyryjy faktorlary ýüze çykarmaly.

3. Şu faktorlaryň esasynda seljermäniň mümkin bolan ugurlaryny kesgitlemeli.

9-njy TEMA

GÖTERIM MARŽASY

Bank işjeňliginiň möhüm görkezijisi bolup durýan göterim maržasy bankyň girdejeleriniň we çykdajylarynyň gatnaşygyny görkezýär. Göterim maržasy – bu täjirçilik bankynyň göterim girdejeleriniň we çykdajylarynyň arasyndaky tapawut, ýagny alnan we tölenen göterimleriň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenilýär. Bu görkezijiniň wajyplygy karz amallaryň girdejililigini görkezýän görkezijiniň marža bolup durýanlygy we şol bir wagtyň özünde maržanyň hasabyna bankyň öz harajatlaryny ýapmak mümkinçiliklerini görkezýänligi bilen kesgitlenilýär.

Göterim maržasyna seljerme geçirmegiň esasy tärleri şular bolup durýar:

- hakyky maržanyň koeffisiýentini ýeterlik maržanyň koeffisiýenti bilen deňeşdirmek;

- koeffisiýentleriň ösüşine baha bermek;

- hakyky göterim maržasynyň koeffisiýentiniň derejesiniň üýtgeýişine faktor seljermesi;

- hakyky göterim maržasynyň dürli usullar bilen (girdeji getirýän aktiwleri ýa-da bankyň ähli aktiwlerini hasaba alyp) hasaplanyp çykarylan koeffisiýentleriniň ösüşini deňeşdirmek.

Şu temada 9.1-nji mesele hakyky maržany, 9.2-nji mesele bolsa, ýeterlik maržany hasaplamagyň usulyny açyp görkezýär. 9.3-nji we 9.4-nji meseleler ony seljermegiň usullary bilen tanyşdyrýar.

Göterim maržasynyň koeffisiýentleri şu aşakdaky usullar boýunça hasaplanyp çykarylýar:

a) hakyky marža usuly:

$$K_{hm} = \frac{DAG - DTG}{GGA(A)} \times 100,$$

bu ýerde: K_{hm} – hakyky maržanyň koeffisiýenti, %; DAG – döwürde alnan göterimler, müň manat; DTG – döwürde tölenen göterimler, müň manat; GGA – girdeji getirýän aktiwleriň ortaça galyndysy ýa-da aktiwleriň ortaça galyndysy, müň manat.

b) maržanyň ýeterliklidiginiň usuly:

$$K_{my} = \frac{UBC - GDG}{GGA(A)} \times 100,$$

bu ýerde: K_{my} – maržanyň ýeterliklidiginiň koeffisiýenti, %; UBC – göterimsiz we döwürde belli bir derejede durnukly häsiýetde bolýan umumy bank çykdaýjylary, müň manat; GDG – göterimsiz we döwürde belli bir derejede durnukly häsiýetde bolýan gaýry girdejiler, müň manat; $GGA(A)$ – girdeji getirýän aktiwleriň ortaça galyndysy ýa-da aktiwleriň ortaça galyndysy, müň manat.

9.1-nji mesele. Täjirçilik bankyň göterim girdejisiniň derejesine baha bermek üçin 9.1-nji tablisada şu maglumatlar getirildi:

9.1-nji tablisa

Görkezijiler	I çäryék	II çäryék	III çäryék	IV çäryék
1	2	3	4	5
Göterim maržasy (alnan göterimleriň möçberiniň tölenen göterimleriň möçberinden ýokary gelmegi), müň manat	4461,8	4832,9	3930,9	983,0
Aktiwler, müň manat	203627,0	229062,0	248606,2	279175,6

9.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Girdeji getirýän aktiwler, müň manat	146929,2	195425,8	198282,3	210152,7
Maržanyň ýeterlikliginiň koeffisiýenti, %-de	3,32	3,22	3,76	3,66

Talaplar:

1. Hakyky marža koeffisiýentlerini hasaplap çykarmaly.
2. Bankyň göterim girdejisiniň ösüşine we derejesine baha bermeli.

9.2-nji mesele. Täjirçilik bankynyň hasabat maglumatlary (9.2-nji tablica) boýunça maržanyň ýeterlikliginiň koeffisiýentini hasaplap çykarmaly.

9.2-nji tablica
müň manat

Görkezijiler	I çäryk	II çäryk	III çäryk	IV çäryk
1	2	3	4	5
Döwürde aktiwleriň ortaça galyndysy	203627,0	229062,0	248606,2	279175,6
Şol sanda girdeji getirýän aktiwler	146929,2	195425,8	198282,3	210152,7
Bankyň girdejileriniň jemi:	20736,3	24639,2	23473,7	13645,0
Şol sanda: – alnan göterimler olardan:	11813,7	11642,0	12804,8	4018,3
– bankara karzlar we beýleki banklardaky depozitler boýunça	2268,8	2804,1	1570,7	827,6
– müşderilere berlen karzlar boýunça	9237,9	8733,5	10885,9	3162,4
– gymmatly kagyzzar bilen amallar boýunça	307,0	104,4	348,1	28,3
– göterimsiz girdejiler	8922,6	12997,2	10668,9	9626,7
– hyzmat haky girdejileri	2734,7	7635,1	1728,4	1262,3

9.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
– alnan jerimeler	397,6	173,6	329,7	102,8
– daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça girdejiiler	5790,3	11188,5	8600,8	8261,6
Bankyň çykdajylarynyň jemi:	20620,9	27062,9	35938,0	14465,1
Şol sanda:				
– tölenen göterimler	7351,9	6809,1	8873,9	3035,3
– puluň çalşylanlygy üçin tölenen hyzmat haklary, hasaplaşyk, kassa, maglumat, maslahat beriş, marketing, notarial, mahabat hyzmatlary	1865,9	1056,2	4516,6	1299,8
– hojalyk we gaýry çykdajylar	4314,6	5505,8	2928,4	5180,4
– zähmet hakyny tölemek üçin çykdajylar	1745,9	1512,4	2003,2	2574,8
– tölenen jerimeler	81,3	29,0	75,2	2,3
– daşary ýurt puluny alyp-satmak boýunça çykdajylar (ýitgiler)	5261,3	12150,4	17540,7	2372,5

9.3-nji mesele. Täjirçilik bankynyň çykdajylaryny ýapmak üçin maržanyň ýeterliklidiginiň koeffisiýentiniň ululygyna we ösüşine seljerme geçirmek üçin 9.3-nji tablisada maglumatlar getirilýär:

9.3-nji tablisa
müň manat

Maddalaryň ady	I çäryék	II çäryék	III çäryék
1	2	3	4
I. Bankyň çykdajylary			
Alnan karzlar boýunça tölenen göterimler	1870	1240	2050

9.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Çekilen serişdeler boýunça ýuridik şahslara tölenen göterimler (talap edilyänçä hasaplar, möhletli depozitler)	4420	4840	5630
Depozitler boýunça şahsy taraplara tölenen göterimler	15	20	34
Ýol çekleri we bank kartlary bilen hyzmatlar üçin çykdajylar	1045	230	1150
Gymmatly kagyzlara gaýtadan baha bermek boýunça çykdajylar	490	390	2550
Gymmatly kagyzlary gaýtadan satylandaky çykdajylar	150	90	110
Gymmatly kagyzlary bilen amallar boýunça tölenen hyzmat haky	50	60	170
Daşary ýurt puly bilen alyş-çalyş amallary boýunça tölenen hyzmat haky	80	120	170
Dolandyryş çykdajylary	1930	1720	2150
Tölenen jerimeler, puşmana pullary	81	28	75
Beýleki çykdajylar			
Şol sanda: – gaznalara we ätiýaçlyk gorlaryna geçirimler			
– tölenen hyzmat haky	1860	1050	4440
– beýleki amal çykdajylary (hasaplaýyş tehnikasyna hyzmat edildigi üçin töleg, çykdajy amallary boýunça çykdajylar, poçta çykdajylary, telegrammalar, ulanyş tutumy, binalary saklamak boýunça çykdajylar, wekilçilik we iş sapar çykdajylary, hojalyk çykdajylary we ş.m.)	4190	5470	2700

9.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
– gaýry çykdaýylar (emlägiň çykyp gitmegi boýunça çykdaýylar, debitor bergini hasapdan öçürmek, kazyýet çykdaýylary, emlägi ynanyp dolandyrmak, forward amallary, opsiýon bilen amallar boýunça çykdaýylar, auditor barlaglary üçin çykdaýylar we ş.m.)	120	30	220
II. Bankyň girdejileri			
Berlen karzlar üçin alnan göterimler	11510	11540	11460
Açylan hasaplar boýunça alnan göterimler	128	103	105
Gymmatly kagyrlar bilen amallar boýunça girdejiler			
Şol sanda:			
– döwlet bergi borçnamalaryna goýumlardan göterim girdejisi	270	350	950
– satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyrlar boýunça girdejiler	340	760	920
– satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyrlar boýunça indirimň gaýtadan / täzeden hasaplanmagyndan girdejiler	520	1780	2100
– satmak üçin bar bolan gymmatly kagyrlar boýunça girdejiler	2120	2930	8520
– gymmatly kagyrlar bilen «Ters repo» geleşikleri boýunça amallardan girdejiler	177	-	243
Daşary ýurt puly bilen amallardan alnan girdejiler			
Şol sanda:			
– daşary ýurt puly bilen amallar boýunça hyzmat haky	290	60	340
– daşary ýurt pulundaky hasaplara gaýtadan baha bermekden alnan girdejiler	90	10	12
Alnan jerimeler, puşmana pullary, tölenilmedik jerimeler	390	170	330

9.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Beýleki girdejiler	2430	1580	1400
Şol sanda: – gaznalaryň we ätiýaçlyk gorlarynyň hasaplaryndan dikeldilen pul möçberi	2403	1563	1389
– emlägi kärendä bermekden alnan girdejiler	2	2	2
– müşderiler tarapyndan telegraf çykdaýjalarynyň öweziniň dolunmagy	10	5	4
– emlägi ynamly dolandyrmak boýunça amallardan girdejiler	10	4	-
– hasabat döwründe ýüze çykarylan geçen ýyllaryň girdejileri	5	6	5
III. Döwürde girdeji getirýän aktiwleriň ortaça galyndysy			
Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Nostro» hasaplar	262	132	114
Beýleki bank edaralaryndaky «Nostro» hasaplar	13680	17770	12440
Beýleki bank edaralaryndaky «Owernaýt» depozitleri	31400	45900	27900
Bankara karzlar boýunça möhletli geçen bergiler	7100	4100	3200
Täjirçilik kärhanalaryna we guramalaryna berlen (möhletli) karzlar	52020	75510	93560
Sarp ediş karzlary	12900	11200	10700
Kärhanalara, guramalara we raýatlara berlen karzlar boýunça möhletli geçen bergiler	4050	4270	4710
Döwletň gymmatly kagyzlary	8160	15470	36730
Bank edaralary bilen «Ters REPO» amallary			
Maýa goýuma gönükdirmek üçin satyn alnan, banklaryň paýnamalaryna ýerleşdirilen goýumlar	-	50	50

9.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Gaýtadan satmak üçin satyn alnan gaýry paýnamalara ýerleşdirilen goýumlar	700	650	800
Maýa goýuma gönükdirmek üçin satyn alnan, gaýry paýnamalara ýerleşdirilen goýumlar	350	350	350
Bilelikdäki kärhanalara maýa goýumlar	16140	19780	7700
Banklar tarapyndan kärhanalaryň we guramalaryň esaslyk maýasyna geçirilen serişdeler	60	60	60

Talaplar:

1. Maržanyň ýeterliklidiginiň koeffisiýentini çärýekler boýunça hasaplap çykarmaly.
2. Hakyky maržanyň göterimini kesgitlemeli.
3. Göterim maržasynyň ösüşine seljerme geçirmeli.

9.4-nji mesele. Täjirçilik bankyň üç çärýegiň dowamyndaky göterim maržasynyň ýagdaýyny 9.4-nji tablisada görmek bolýar:

9.4-nji tablisa

T/b	Görkezijiler	I çärýek	II çärýek	III çärýek
1	2	3	4	5
1	Bank tarapyndan alnan göterimler, müň manat	15062,3	17463,0	25290,1
2	Tölenen göterimler, müň manat	7351,9	6809,1	8873,9
3	Hakyky göterim maržasy, müň manat	7710,4	10653,9	16416,2
4	Girdeji getirýän aktiwleriň ortaça galyndysy, müň manat	146929,2	168003,6	176721,9
5	Hakyky göterim maržasynyň koeffisiýenti, % (setir 3: setir 4)	5,2	6,3	9,3

1	2	3	4	5
6	Göterim däl umumy bank çykdaýylary, müň manat	8007,6	8103,3	9523,4
7	Karz häsiýetli bolmadyk hyzmatlardan alnan göterim däl girdejiler, müň manat	3132,3	1808,7	2068,1
8	Göterim maržasynyň ýeterliklilik koeffisiýenti, % [(set.6-set.7): set.4]	3,3	3,7	4,2

Talaplary:

1. Hakyky maržanyň koeffisiýentiniň we maržanyň ýeterliklidiginiň koeffisiýentiniň ösüşindäki meýilleri kesgitlemeli.
2. Bu koeffisiýentleriň derejeleriniň laýyklygyna baha bermeli.
3. Aýry-áýry faktorlaryň hakyky maržanyň koeffisiýentiniň derejesine edýän täsiriniň derejesine seljerme geçirmeli.

10-njy TEMA**TÄJIRÇILIK BANKYNYŇ LIKWIDLILIGINIŇ
YKDYSADY KADALARY**

Bankyň likwidliligi – bu bankyň goýumçylarynyň, kreditorlarynyň we müşderileriniň önünde bar bolan borçlaryny öz wagtynda we ýitgisiz ýerine ýetirmek ukybyny kesgitleýän adalgadyr.

Bankyň borçlary 2 görnüşde, ýagny hakyky we şertli bolýar. **Hakyky borçlar** – bu talap edilýänçä depozitler, möhletli depozitler, bankara çekilen serişdeler, kreditorlaryň serişdeleri görnüşinde bankyň balansynda görkezilýär. **Şertli borçlar** – bu balansdan daşary passiw amallarda (bank tarapyndan berlen kepillikler we beýlekiler) we balansdan daşary aktiw amallarda (ulanılmadyk karz ugurlary çykarylan akkreditiwler we beýlekiler) görkezilýär.

Banklar öz borçlaryny ýerine ýetirmek üçin aşakdaky likwidli aktiwleri ulanýarlar:

– kassada we aragatnaşyk hasaplarynda galyndy görnüşindäki pul serişdeleri;

- nagt pula çalt öwrüp bolýan aktiwleri;
- bankara bazardan alyp bolýan bankara karzлары;
- beýleki çekilen serişdeleri, mysal üçin, depozit sertifikatларыnyň çykarylmany we ýerleşdirilmegi.

Likwidliligiň *bank tarapyndan toplanan* (nagt pul, ýokary likwidli gymmatly kagyzzar) we *satyn alnan* (çekilen bankara karzlar, depozit we süýşüringti sertifikatларыnyň dolanyşyga çykarylmany) görnüşleri tapawutlandyrylýar. Banklaryň likwidliliginiň şeýle alamatларыnyň saklanmany, onuň wagtynda we ýitgisiz borçларыny ýerine ýetirmegi bank işiniň hilini we ýagdaýyny kesgitleýän içerki we daşarky faktorlar bilen şertlenendir.

Içerki faktorlara: bankyň aktiwleriniň hili, çekilen serişdeleriň hili, möhleti boýunça aktiwleriň we passiwleriň biri-birine baglylygy, oňyn menejment, bankyň abraýy (imidži) degişlidir.

Şu bab Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan 1998-nji ýylyň 29-njy maýynda 56-njy belgi bilen tassyklanany we Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 1998-nji ýylyň 22-nji sentýabrynda 181-nji belgi bilen bellige alnan «Türkmenistanyň täjirçilik bankларыnyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamada göz önünde tutulan bankyň öz borçnamalaryny ýerine ýetirmäge ukyplylyk kadalaşdyryjylaryny özleşdirmäge mümkinçilik berýän birnäçe meseleleri öz içine alýar. Munda täjirçilik bankларыň likwidliliginiň ykdysady kadalaryny hasaplamagyň we olaryň ýagdaýyna baha bermegiň usulyýeti, hususan-da **bankyň öz borçnamalaryny ýerine ýetirmäge ukyplylyk kadalaşdyryjylary bolan H2, H3, H4** koeffisiýentleri öz içine alýar.

Şu temada 10.1-10.5-nji meseleler görkezilen koeffisiýentleriň (**H2, H3, H4**) hasaplanyş usullaryny berkitmäge mümkinçilik berýär. Has takygy 10.1-nji we 10.3-nji meseleler likwidligi ýokary we likwidli (gündelik) aktiwleriň ululygyny, 10.2-nji meselede talap edilýänçä borçnamalaryň we bankyň gündelik borçnamalarynyň ululygyny, 10.5-nji meselede bankyň hakyky aktiwleriniň möçberini hasaplamagyň usulyýetlerini öwrenmäge ýardam berýär.

10.4-nji, 10.5-nji, 10.6-njy we 10.7-nji meseleler **H2, H3, H4** koeffisiýentlerini hasaplamagyň usulyýetini özleşdirmäge we olaryň

ýagdaýyna baha bermäge ugrukdyrýar. 10.1-10.7-nji meseleler şertli meseleler hasaplanylýar.

Meseleleri çözmegiň barşynda aşakdakylary özleşdirmek zerurdyr:

- görkezijileri hasaplamagyň usulyýetini;
- häzirki zaman standartlaryna esaslanýan (karz edaralary buhgalterçilik hasaba alnyşyny halkara standartlara laýyklykda ýöredýärler) hasaplar meýilnamasyndan peýdalanmak endiklerini;

- hasaplamagyň jemleri boýunça netijeleri çykarmagyň we olary esaslandyrmagyň usullaryny.

Meseleleri çözmegiň barşynda şulardan peýdalanmak gerek:

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamasyndan;

Ýurduň çäginde ýerleşýän karz edaralarynda buhgalterçilik hasaba alnyşyny alyp barmagyň kadalaryndan.

10.1-nji mesele. Täjirçilik bankynyň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň aktiw balans hasaplarynyň galyndylary boýunça berlen maglumatlaryň (*10.1-nji tablisa*) esasynda ýokary likwidli (*ÝLA*) we likwidli (*LA*) aktiwleriň pul möçberlerini kesgitläň.

10.1-nji tablisa

Hasaplaryň belgisi	Aktiw hasaplaryň ady (Bankyň aktiwleriniň görnüşleri)	müň manat
1	2	3
10102	Bankyň amallar kassasyndaky nagt pul serişdeleri	1399833
10103	Bankyň beýleki kassalaryndaky nagt pul serişdeleri (ağşamky kassa, göçme kassa)	630000
10104	Başga bankda saklanylýan pul serişdeleri	870000
10105	Bankomatlardaky nagt pul serişdeleri	1250000
10108	Ýoldaky nagt pul serişdeleri	
	Jemi:	4899833
11101	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Nostro» hasaplar	10600340
11102	Beýleki bank edaralaryndaky «Nostro» hasaplar	2099000

10.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
	Jemi:	12699340
11201	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Owernaýt» depozitleri	100045
11202	Beýleki bank edaralaryndaky «Owernaýt» depozitleri	11207
	Jemi:	111252
12101	Döwletň gymmatly kagyzlary (Satmak üçin niýetlenen)	15825
12102	Beýleki borçnamalaýyn we paýly gymmatly kagyzlary (Satmak üçin niýetlenen)	2679
	Jemi:	18504
14201	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna karzlar	8665980
14202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalaryna we guramalaryna karzlar	2500320
14206	Ýekebara telekeçilere karzlar	1166300
14208	Şahsy adamlara karzlar	5333380
	Jemi:	17665980
17102	Jaýlar we binalar	88126
17103	Maşynlar we enjamlar	12630
17104	Ulag serişdeleri	7696
17105	Gaýry esasy serişdeler	4430
17106	Maddy däl aktiwler	2200
17107	Kärendesine berlen esasy serişdeler	940
	Jemi:	116022
19201	Maksady aýdyňlaşdyrylmadyk serişdeleri hasaba almak boýunça hasap	3036
19202	Bankyň hojalyk işi boýunça debitorlar	7990
19203	Düýpli maýa goýumlar boýunça debitorlar	35000
19204	Gaýra goýlan salgyt talaplar	1252
19205	Dellallar (brokerler) bilen hasaplaşyklar	2100
19207	Ýüze çykarylan ýetmezçilikler	550
19208	Bankyň işgärleri bilen hasaplaşyklar	1560
19210	Gaýry debitorlar bilen hasaplaşyklar	870

10.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
	Jemi:	52358
19903	Gaýry aktiwleriň beýleki görnüşleri	2030
	Jemi:	2030
	Aktiwleriň hemmesi:	35565319

10.2-nji mesele. Täjirçilik bankynyň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň passiw balans hasaplarynyň galyndylary boýunça berlen maglumatlaryň (10.2-nji tablisa) esasynda bankyň talap edilýänçä borçnamalarynyň we gündelik borçnamalarynyň pul möçberlerini kesgitläň:

10.2-nji tablisa

Hasaplaryň belgisi	Passiw hasaplaryň ady (Bankyň passiwleriniň görnüşleri)	müň manat
1	2	3
21102	Beýleki bank edaralarynyň «Loro» hasaplary	394347
	Jemi:	394347
21202	Beýleki bank edaralaryndan «Owernaýt» depozitleri	100000
	Jemi:	100000
22101	Karzlar (Türkmenistanyň Merkezi bankynyň öňündäki borçlary)	7362354
	Jemi:	7362354
23201	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary	6757409
23202	Döwlete dahysyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary	3657841
23203	Daşary ýurt kompaniýalaryň hasaplary	1442159
23204	Bilelikdäki kärhanalaryň hasaplary	3658971

10.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
23205	Täjirçilik däl kärhanalaryň we guramalaryň hasaplary	3265987
23206	Ýekebara telekeçileriň hasaplary	7896541
23208	Şahsy adamlaryň hasaplary	178501
	Jemi:	26857409
23301	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary	777089
23306	Ýekebara telekeçileriň möhletli hasaplary	523654
	Jemi:	1300743
23501	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň akkreditiwleri we şertli ýerine ýetiriş möhletli beýleki depozitleri	175603
	Jemi:	175603
28910	Gaýry borçlaryň beýleki görnüşleri	263000
	Jemi:	263000
	Borçlaryň jemi	33277853
30101	Esaslyk maýa goýumlar (paýlar)	1592508
	Jemi:	1592508
32201	Esasy serişdeleriň we maddy däl aktiwleriň täzeden bahalandyrylmagynyň ätiýaçlyk gory	20600
	Jemi:	20600
32303	Hasabat ýylynyň paýlanmadyk peýdasy	674358
	Jemi:	674358
	Bankyň maýasynyň jemi:	2287466
	Borçlaryň we bankyň maýasynyň hemmesi:	35565319

10.3-nji mesele. Täjirçilik bankynyň aktiw balans hasaplarynyň galyndylary boýunça berlen maglumatlaryň (10.3-nji tablisa) esasynda ýokary likwidli (ÝLA) we likwidli (LA) aktiwleriň pul möçberlerini hem-de gurluşy boýunça tapawutlaryny kesgitläň:

10.3-nji tablisa

Hasaplaryň belgisi	Aktiw hasaplaryň ady (Bankyň aktiwleriniň görnüşleri)	müň manat
1	2	3
	Nagt pul serişdeleri we töleg dokumentleri	
10102	Bankyň amallar kassasyndaky nagt pul serişdeleri	350000
10103	Bankyň beýleki kassalaryndaky nagt pul serişdeleri (ağşamky kassa, göçme kassa)	150000
10104	Başga bankda saklanylýan pul serişdeleri	70000
10105	Bankomatlardaky nagt pul serişdeleri	6250000
10108	Ýoldaky nagt pul serişdeleri	
	Jemi:	6820000
	Aragatnaşyk hasaplary	
11101	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Nostro» hasaplar	12350000
11102	Beýleki bank edaralaryndaky «Nostro» hasaplar	2520000
	Jemi:	14870000
	«Owernaýt» depozitleri	
11201	Türkmenistanyň Merkezi bankyndaky «Owernaýt» depozitleri:	100500
	– möhleti 1 aýa çenli	100500
11202	Beýleki bank edaralaryndaky «Owernaýt» depozitleri:	12000
	– möhleti 1 aýa çenli	12000
	Jemi:	112500
	Satmak üçin niýetlenen gymmatly kagyzzlar	
12101	Döwletiň gymmatly kagyzzlary (Satmak üçin niýetlenen):	15800

10.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
	– 1 ýyla çenli	8500
	– 1 ýyldan ýokary	7300
12102	Beýleki borçnamalaýyn we paýly gymmatly kagyzzar (Satmak üçin niýetlenen)	2600
	Jemi:	18400
	Karzzar	
14201	Döwlet kärhanalaryna we guramalaryna karzzar:	8600300
	– 1 ýyla çenli	200300
	– 1 ýyldan ýokary	8400000
14202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalaryna we guramalaryna karzzar:	2500300
	– 1 ýyla çenli	587000
	– 1 ýyldan ýokary	1913300
14206	Ýekebara telekeçilere karzzar:	1166300
	– 1 ýyla çenli	450200
	– 1 ýyldan ýokary	716100
14208	Şahsy adamlara karzzar:	5300380
	– 1 ýyla çenli	1650300
	– 1 ýyldan ýokary	3650080
	Jemi:	17567280
	Debitorlar bilen hasaplaşyklar	
19201	Maksady aýdyňlaşdyrylmadyk serişdeleri hasaba almak boýunça hasap	3036
19202	Bankyň hojalyk işi boýunça debitorlar:	7990
	– möhleti 1 aýa çenli;	7990
	– möhleti 1 aýdan 1 ýyla çenli	0
19203	Düýpli maýa goýumlar boýunça debitorlar:	45000
	– möhleti 1 aýa çenli;	42000
	– möhleti 1 aýdan 1 ýyla çenli	3000
19204	Gaýra goýlan salgyt talaplar	1200

1	2	3
19205	Dellallar (brokerler) bilen hasaplaşyklar	100
19207	Ýüze çykarylan ýetmezçilikler	50
19208	Bankyň işgärleri bilen hasaplaşyklar	3560
19210	Gaýry debitorlar bilen hasaplaşyklar:	1870
	– möhleti 1 aýa çenli	1870
	Jemi:	62806
	Gaýry aktiwler	
19903	Gaýry aktiwleriň beýleki görnüşleri:	2200
	– möhleti 1 aýa çenli	1950
	– möhleti 1 aýdan 1 ýyla çenli	250
	Jemi:	2200
	Hemmesi:	39453186

10.4-nji mesele. Täjirçilik bankynyň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň aktiw we passiw balans hasaplarynyň galyndylary boýunça berlen maglumatlaryň (10.1-nji we 10.2-nji tablisalar) esasynda şu aşakdakylary ýerine ýetirmeli:

«Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamada göz önünde tutulan bankyň öz borçnamalaryny ýerine ýetirmäge ukyplylyk kadalaşdyryjylaryny, ýagny **H2, H3** koeffisiýentlerini hasaplamaly.

Hasaplanyp çykarylan koeffisiýentleriň esasynda bankyň borçnamalaryny ýerine ýetirmäge ukyplylyk ýagdaýyna baha bermeli.

Täjirçilik bankynyň **H2, H3** koeffisiýentlerini deňeşdirmeli we olaryň tapawudyny şertlendirýän faktorlary görkezmeli.

10.5-nji mesele. 10.4-nji tablisadaky getirilen maglumatlardan şeýle hem 10.3-nji meseläniň netijelerinden peýdalanmak bilen şu aşakdaky talaplary ýerine ýetirmeli:

Täjirçilik bankynyň talap edilýänçä borçnamalarynyň we gündelik borçnamalarynyň pul möçberlerini hasaplamaly.

Täjirçilik bankynyň talap edilýänçä borçnamalarynyň we gündelik borçnamalarynyň pul möçberlerini hem-de gurluşy boýunça tapawutlaryny seljermeli.

10.3-nji meseläniň maglumatlaryndan peýdalanmak bilen «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamada göz önünde tutulan bankyň öz borçnamalaryny ýerine ýetirmäge ukyplylyk kadalaşdyryjylaryny, ýagny **H2, H3** koeffisiýentlerini hasaplamaly.

«Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamanyň talaplaryna laýyklykda **H2, H3** koeffisiýentleriň kadalarynyň ýagdaýyna baha bermeli.

10.4-nji tablisa

Hasap belgisi	Passiw hasaplaryň ady (bankyň passiwleriniň görnüşleri)	müň manat
1	2	3
	Aragatnaşyk hasaplary	
21102	Beýleki bank edaralarynyň «Loro» hasaplary	395000
	Jemi:	395000
	«Owernaýt» depozitleri	
21202	Beýleki bank edaralaryndan «Owernaýt» depozitleri:	200000
	– möhleti 1 aýa çenli	200000
	Jemi:	200000
	Türkmenistanyň Merkezi bankynyň öňündäki borçlar	
22101	Karzlary (Türkmenistanyň Merkezi bankynyň öňündäki borçlar):	8560000
	– möhleti 1 aýa çenli	2560000
	– möhleti 3 aýa çenli	3500000
	– 1 ýyla çenli	2500000
	Jemi:	8560000
	Talap edilýänçä serişdeler	
23201	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary	7570000

10.4-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
23202	Döwlete dahylsyz pudagyň kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary	3650000
23203	Daşary ýurt kompaniýalarynyň hasaplary	2440010
23204	Bilelikdäki kärhanalarynyň hasaplary	2600220
23205	Täjirçilik däl kärhanalarynyň we guramalarynyň hasaplary	3265900
23206	Ýekebara telekeçileriň hasaplary	5896000
23208	Şahsy adamlarynyň hasaplary	178501
	Jemi:	25600631
	Möhletli hasaplar	
23301	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň möhletli hasaplary	1250000
23306	Ýekebara telekeçileriň möhletli hasaplary	450000
	Jemi:	1700000
	Akkreditiwler we şertli ýerine ýetiriş möhletli beýleki depozitler	
23501	Döwlet kärhanalarynyň we guramalarynyň akkreditiwleri we şertli ýerine ýetiriş möhletli beýleki depozitleri:	2650000
	– möhleti 1 aýa çenli	1850000
	– möhleti 2 aýa çenli	550000
	– möhleti 3 aýa çenli	250000
	Jemi:	2650000
	Gaýry borçlar	
28910	Gaýry borçlarynyň beýleki görnüşleri:	263000
	– möhleti 1 aýa çenli	220000
	– möhleti 2 aýa çenli	33000
	– möhleti 3 aýa çenli	10000
	Jemi:	263000
	Borçlaryň hemmesi:	39368631

10.6-njy mesele. 10.1-nji we 10.2-nji meseleleriň maglumatlaryndan peýdalanyň, Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamasyna esaslanyp bankyň borçnamalaryny ýerine ýetirmeginiň umumy ukyplylygyny, ýagny **H4** koeffisiýenti hasaplamaly we onuň ýagdaýyna baha bermeli.

10.7-nji mesele. Täjirçilik bankynyň aşakdaky maglumatlaryna laýyklykda şu hasaplamalary geçirmeli:

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamasyna esaslanyp, bir bergidara töwekgelligiň ýokary möçberini, ýagny **H5** koeffisiýenti hasaplamaly.

Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnamasyna esaslanyp, iri karz töwekgelliginiň iň ýokary möçberini, ýagny **H6** koeffisiýenti hasaplamaly.

10.5-nji tablisanyň maglumatlaryna laýyklykda hasaplanan bir bergidara töwekgelligiň ýokary möçberi we iri karz töwekgelliginiň iň ýokary möçberi boýunça görkezijileriň kesgitlenen kadalaryny öwrenmeli (Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda» Düzgünnama) we bankyň ýagdaýyna baha bermeli.

10.5-nji tablisa

T/b	Görkezijiler	Möçberi, müň manat
1	2	3
1	Bankyň hususy maýasy	85000
2	Bankyň karz bukjasyndaky karz alyjylarynyň bergileri	254600
	Şol sanda:	
	– senagat kärhanasy № 1 (manatdaky karz)	3250
	– senagat kärhanasy № 1 (daşary ýurt pulundaky karz)	15000

1	2	3
	– gurluşyk kärhanasy	25000
	– söwda guramasy №1	10500
	– söwda guramasy №2	15300
	I çärýek üçin karz ugry (bellenen çäk):	15500
	– bank №1;	15000
	– bank №2;	10000
	– bank №3;	5500
	– bank №4;	4000
	– bank №5;	8000
	– bank №6;	5500
	– bank №4 kepillendirmesi	1000
	Fiziki taraplar (45 karz alyjy, karz alyjynyň aňryçäk pul möçberi 50 müň manada deňdir)	2000
	Gaýry karz alyjylar	108750
	Möhletli berginiň möçberi	229300
	Karzlar boýunça möhleti geçen bergiler	25300
	Şol sanda:	
	– söwda guramasy №1 boýunça	2300
	Gaýry karz alyjylar boýunça	23000

11-nji TEMA

TÄJIRÇILIK BANKYNYŇ AKTIWLERINI WE PASSIWLERINI DEŇ GETIRMEK

Täjirçilik bankynyň aktiwlerini we passiwlerini möhletleri, şeýle hem olaryň likwidlilik faktorlary bilen bagly hil alamatlary boýunça laýyk getirmek deňeçerlenmedik (balanslaşdyrylmadyk) likwidlilik töwekgelçiligini dolandyrmagyň usullarynyň biri bolup durýar. Belli bir derejede uzak möhletli aktiw amallar üçin bankyň gysga möhletli serişdeleriniň peýdalanylmagy karz guramasynyň balansynyň likwidli bolmazlygyna getirip biler. Şonuň üçin hem aktiwleriň we passiwleriň

gurluşynyň möhletler we pul möçberleri boýunça mümkin boldugyça laýyk gelmegi täjirçilik bankynyň töwekgelçiligini peseldýär. Aktiwleri we passiwleri şunuň ýaly deňeçerlemek usulyňa 11.1-nji we 11.2-nji meselelerde seredilýär. Aktiwleriň we passiwleriň olar boýunça bankyň balansynyň maddalaryny toparlara jemlemegiň amala aşyrylýan möhletleri bankyň talaplarynyň ýa-da onuň borçnamalarynyň üzülmeli gününe çenli döwür bolup durýar. Hasaplar meýilnamasy talaplaryň ýa-da borçnamalaryň umumy şertnama möhletlerini görkezýär. Şonuň üçin hem deňeçerlemegiň şu görnüşi bank tarapyndan ýörite maglumat binýadynyň döredilmegini talap edýär.

Bankyň balansynyň likwidliligini saklamak üçin aktiwleriň we passiwleriň hil boýunça gurluş taýdan laýyk gelmeginiň ähmiýeti bardyr. Soňky ýagdaý aktiwleriň likwidlilik derejesi we passiwleriň zerurlygy, serişdeleri çekmek we ýerlemek boýunça amallaryň tebigaty bilen kesgitlenýär. Hususan-da, pul serişdeleri iň likwidli aktiwler (hökmany ätiýaçlyk gorlarynyň hasabyndaky serişdelerden başga), iň zerur bolan passiwler bolsa müşderileriň talap edilýänçä depozitlerindäki galyndylar bolup durýar. Şunda agzalan galyndy gidýän we durnukly böleklere bölünýär. Olaryň arasynda gatnaşyk ykdysady ýagdaýa baglylykda, ýylyň döwürleri boýunça, şeýle hem müşderileriň toparlary boýunça üýtgäp durýar. Hususy maýasy we depozit serişdeleriniň durnukly bölegi töwekgelçilikleri we uzak möhletli aktiwleri ýapmak üçin peýdalanylýp bilinjek az talap edilýän passiwler bolup durýar.

Aktiwleri we passiwleri hil ölçegleri boýunça sazlamak «fondlaşdyrmaga», ýagny serişdeleri bank tarapyndan ileri tutulýan ugurlary hasaba almak bilen, bellenilen aktiw amallar boýunça paýlamaga esaslanandyr. Şu ileri tutulýan ugurlaryň esasynda serişdeleriň durnuklylyk derejesini we aktiwleriň likwidliligini öz içine alýan birnäçe ölçegler ýatýar.

Fondlaşdyrmak birnäçe tapgyrlarda geçirilýär:

1. Balansy gurluş taýdan üýtgetmek, ol aktiwleri we passiwleri hil boýunça toparlara jemlemegi göz önünde tutýar.
2. Serişdeleri paýlamagyň nobatlylygynda ileri tutulýan ugurlary kesgitlemek.

3. Şunuň ýaly paýlanmagy belleýän küşt görnüşli wedomosty düzmek.

11.3-nji mesele deňeçerlenmedik likwidlilik töwekgelçiligini dolandyrmagyň şu usulyna bagyşlanýar.

11.1-nji mesele. Täjirçilik banky boýunça *11.1-nji tablisada* getirilen maglumatlaryň esasynda degişli möhletleri bolan aktiwleri we passiwleri deňeşdirmeli. Bankyň likwidliligine, aktiwleri we passiwleri dolandyrmagyň hiline baha bermeli.

11.1-nji tablisa

Görkezijiler	Hemmesi	Şol sanda möhletli					
		Talap edil-ýänçä	30 güne çenli	31 günden 90 güne çenli	91 günden 180 güne çenli	181 günden 1 ýyla çenli	1 ýyldan ýokary
1	2	3	4	5	6	7	8
Passiwleriň jemi:	975,0	106,2	539,5	167,3	21,0	-	141,0
Talap edil-ýänçä depozitler	138,7	98,2	-	-	-	-	-
Şol sanda: – durnukly bölegi	40,5	-	-	-	-	-	40,5
Möhletli depozitler	423,5	-	248,2	159,3	16,0	-	-
Bankara karzlar	245,8	-	245,8	-	-	-	-
Fiziki şahslaryň goýumlary	43,2	3,2	27,0	8,0	5,0	-	-
Hususy maýa	100,5	-	-	-	-	-	100,5
Kreditor bergi	23,3	4,8	18,5	-	-	-	-

11.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6	7	8
Aktiwleriň jemi:	975,0	195,4	450,8	147,2	-	45,8	135,8
Täjirçilik kärhanalaryna we telekeçilere karzlar	330,4	32,2	158,6	93,8	-	45,8	-
Bankara karzlar	133,4	-	133,4				
Gymmatly kagyzzar bilen amallar	220,3	-	138,8	45,8	-	-	35,7
Kassa	35,4	35,4	-	-	-	-	-
Aragatnaşyk hasaplar	127,8	127,8	-	-	-	-	-
Uzak möhletli goýumlar (esasy serişdeler, maddy däl aktiwler we beýlekiler)	100,1	-	-	-	-	-	100,1
Debitor bergiler	27,6	-	20,0	7,6	-	-	-

11.2-nji mesele. Hasabat ýylynyň 17-nji awgust iş günü ýagdaýyna bankyň passiwleriniň we aktiwleriniň paýlanyşy 11.2-nji tablisada getirilýär. Iň likwidli aktiw (kassadaky we aragatnaşyk hasaplardaky pul serişdeleri) möhleti 2-7 güne deň bolan aktiwler toparyna degişli edildi. Bu möhlet soňky ýarym ýylda olaryň ortaça dolanyşygyndan ugur alnyp kesgitlendi. Müşderileriň hasaplaşyk we gündelik hasaplaryndaky, «Loro» hasaplardaky serişdeler bankyň müşderileriniň dürli toparynda talap edilýänça depozitleriniň dolanyşyk möhletlerine laýyklykda paýlandy.

Bankyň hususy maýasy passiwleriň iň bir uzak möhletli toparyna degişli edildi. Beýleki passiwler toparlara jemlenende talabyň ýa-da

borçnamanyň üzümegine çenli galan möhlet esas hökmünde alyndy. *11.2-nji tablisada* serişdeleriň artyklygy ýa-da ýetmezçiligi bir topara degişli aktiwleriň we passiwleriň umumy möçberiniň arasyndaky tapawut hökmünde kesgitlenildi.

11.2-nji tablisa

Görkezijiler	Aktiwleriň we passiwleriň möhletleri günler boýunça toparlara jemlenen					
	Hem-mesi	30 güne çenli	31-90 güne çenli	91-180 güne çenli	181-365 güne çenli	365 günden ýokary
1	2	3	4	5	6	7
Aktiwler						
Kassadaky we aragatnaşyk hasaplardaky pul serişdeleri	40800	40800	-	-	-	-
Berlen bankara karzlar	43000	43000	-	-	-	-
Ýerleşdirilen möhletli depozitler	9700	4300	-	-	5400	-
Müşderilere berlen karzlar	32400	4800	1600	19000	4200	2800
Gymmatly ka-gyzlara goýlan serişdeler	29920	8920	8400	6500	6100	-
Debitor bergi we hasaplaşyklardaky serişdeler	1400	1200	200	-	-	-
Aktiwleriň jemi:	157220	103020	10200	25500	15700	2800
Passiwler						
Müşderileriň hasaplaşyk hasaplaryndaky serişdeler	10120	10120	-	-	-	-

11.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6	7
Müşderileriň möhletli depozitleri	7600	4300	400	2900	-	-
«Loro» aragatnaşyk hasaplardaky serişdeler	13700	13700	-	-	-	-
Çykarylan gymmatly kagyzzlar	6100	-	-	200	3800	2100
Kreditor bergi	4800	3000	600	1200	-	-
Alnan bankara karzlar	16200	6600	-	9600	-	-
Banklaryň möhletli depozitleri	53700	46100	3100		900	3600
Hususy maýa netto	45000	-	-	-	-	45000
Passiwleriň jemi:	157220	83820	4100	13900	4700	50700
Serişdeleriň artyklygy (+), ýetmezçiligi (-)		-19200	-6100	-11600	-11000	+47900

Talaplar:

1. 11.2-nji tablisada tekliplen, toparlarda jemlenen aktiwleriň we passiwleriň möhletleri boýunça özara sazlaşygynyň hasap barlagyny ýerine ýetirmeli.

2. Serişdeleriň ýetmezçiligi we artyklygy baradaky maglumatlaryň esasynda deň gelmeýän likwidlilik töwekgelçiliginiň aktiw-passiwleriň haýsy topary bilen baglydygyny kesgitlemeli.

3. Ýüze çykan töwekgelçiligi ýeňilleşdirmek üçin bankyň nähili çäreleri görüp biljekdigini düşündiriň.

11.3-nji mesele. 11.3.1-nji tablisada getirilen, täjirçilik bankynyň üýtgedilen balansy (gaýtadan düzülen balansy), aktiwleriň ýedi toparyny we passiwleriň alty toparyny öz içine alýar. Aktiwleriň topar-

lary (pul serişdeleri, hasaplaşyklardaky serişdeler, gymmatly kagyzlara goýumlar, kesgitli aktiwlere goýumlar we daşary ýurt pulundaky amallar) likwidliligiň peselişine laýyklykda ýerleşdirilýär. Passiwleriň toparlary (müşderileriň hasaplarynda we beýleki hasaplardaky serişdeler, hasaplaşyklardaky serişdeler, çykarylan gymmatly kagyrlar, karzlar boýunça mümkin bolan ýitgileri ýapmak üçin ätiýaçlyk gory, hususy maýa) zerurlygynyň peselişine we durnuklylygynyň ýokarlanyşyna görä ýerleşdirilýär. Şunda pul serişdelerinde (aktiwleriň I topary) olaryň likwidli däl bölegi bolan Merkezi bankdaky hökmany ätiýaçlyk gor bölünip görkezilýär. Depozit serişdeleriň toparynda (passiwleriň I topary) durnukly bölegi – talap edilýänçä goýumlaryň we möhletli depozitleriň durnukly bölegi bölünip görkezilýär. Hasaplaşyklardaky serişdelerden (II topar) durnukly serişdeleri talap edýän töwekgelçilikli bölegi – uzak möhletli debitor bergi bölünip görkezilýär.

Müşderilere karzlar toparynda (V topar) möhleti geçen bergiler has töwekgelçilikli bölek bolup durýar.

Serişdeler aktiwler boýunça balansyň senesindäki ýagdaýa görä, aşadaky ileri tutulýan ugurlary hasaba almak bilen paýlanylýar:

– durnukly serişdeler, birinji nobatda, likwidliligi pes aktiwleri ýapmak üçin peýdalanylýar;

– gysga möhletli depozit serişdeler, öňi bilen, likwidliligi ýokary aktiwleriň arasynda paýlanylýar;

– bazaryň aýry-aýry segmentlerinden (gymmatly kagyrlar bazary) çekilen serişdeler, ilkinji nobatda, şol segmentlerde ýerleşdirilýär;

– depozit serişdeler karz amallaryny ösdürmegiň esasy bolup durýar;

– hususy maýa kesgitli aktiwleri emele getirmegiň esasy bolup hyzmat edýär;

– serişdeleriň aýry-aýry görnüşleriniň bellenen maksady (mysal üçin, töwekgelçilikleri ýapmak üçin gaznalaryň bellenen maksady) hasaba alynýar.

Serişdeler şu ileri tutulan ugurlary hasaba almak bilen aktiw amallar boýunça ýerleşdirilendir (11.3.2-nji tablisa):

11.3.1-nji tablisa

Aktiv	Manat möçberi	Passiw	Manat möçberi
I. Pul serişdeleri		I. Müşderileriň hasap-laryndaky we beýleki hasaplardaky serişdeler	
Kassa	5,6	Talap edilýänçä goýumlar	35,8
Aragatnaşyk hasaplar-daky galyndy	0,4	Möhletli depozitler	5,8
Merkezi bankdaky hökmany ätiýaçlyk gory	11,9	Şol sanda goýumlar boýunça: - talap edilýänçä goýumla-ryň durnukly bölegi	34,9
«Nostro» hasaplaryn-daky galyndylar	0,2	- möhletli depozitleriň dur-nukly bölegi	3,6
		- talap edilýänçä hasaplar-daky galyndynyň we möh-letli depozitleriň tiz gidýän bölegi	3,1
		«Loro» hasaplardaky galyndylar	1,9
		Şol sanda: - durnukly bölegi	0,05
		Maksady aýdyňlaşdyrylmadyk serişdeler	0,2
		Şol sanda: - durnukly bölegi	0,05

11.3.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Jemi:	18,1	Jemi:	43,7
II. Hasaplaşyklardaky serişdeler		II. Hasaplaşyklardaky serişdeler	
Bankara hasaplaşyklar	-	Bankara hasaplaşyklar	-
Debitor bergiler	5,5	Kreditor bergiler	1,05
Şol sanda: - uzak möhletli	4,0	Bolup biljek ýitgiler üçin ätiýaçlyk gory - gündelik amallar boýunça debitorlar bilen hasaplaşyklar (kontraktiw)	-
- gysga möhletli	1,5		
Jemi:	5,5	Jemi:	1,05
III. Gymmatly kagyzlara goýlan serişdeler		III. Goýberilen gymmatly kagyzlar	
Döwletň gymmatly kagyzlary	34,05	Gysga möhletli wekseller	2,9
Korporatiw gymmatly kagyzlar	6,3	Gymmatly kagyzlar boýunça ýitgiler ýapmak boýunça ätiýaçlyk	0,9
Gaýry gymmatly kagyzlar	2,0		
Jemi:	42,35	Jemi:	2,9
IV. Berlen bankara karzlar		IV. Çekilen bankara karzlar	
Şol sanda: - owernaýt	2,3	Şol sanda: - owernaýt	60,0
- möhletli	-	- möhletli	4,0
Jemi:	2,3	Jemi:	64,0
V. Müşderileriň karzlary		V. Karzlar boýunça mümkin bolan ýitgileri ýapmak üçin ätiýaçlyk gory	
Şol sanda: - möhletli karzlar	77,5		
- möhletli geçirilen karzlar	3,1		
			7,5

11.3.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
VI. Kesgitli aktiwler we goýumlar			
Şol sanda: - hojalyk materiallary;	0,2	VI. Hususy maýa (brutto)	58,4
- beýleki kärhanalara goýlan serişdeler;	1,5		
- esasy serişdeler	12,0		
Jemi:	13,7	Jemi:	58,4
VII. Daşary ýurt pulundaky amallar	15,0		
Hemmesi:	177,6	Hemmesi:	177,6

11.3.2-nji tablisa

Aktiwler	Müşderileriň serişdeleri		Hasaplaşyklardaky serişdeler	Bazar-daky serişdeler		Hususy maýa	Karzlar boýunça mümkin bolan ýitgi-leri ýapmak üçin ätiýaçlyk gory	Bankara karz bazaryndaky serişdeler	Jemi
	Durnukly bölegi	Tiz gidýän bölegi		Durnukly bölegi	Tiz gidýän bölegi				
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bankara karzlar	-	-	-	-	-	-	-	2,3	2,3
Müşderile-riň karzlary	26,7	-	-	-	-	44,7	7,5	1,7	80,6
Debitor bergi	-	-	1,0	-	-	-	-	4,4	5,4

Döwletin gymmatly kagyzlary	-	-	-	2,0	0,9	-	-	33,15	36,05
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Banklaryň wekselleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Korporatiw gymmatly kagyzlary	-	-	-	-	-	-	-	6,3	6,3
Pul serişdeleri	11,9	5,2	-	-	-	-	-	1,0	18,1
Esasy serişdeler we düýpli harajatlar	-	-	-	-	-	13,7	-	-	13,7
Daşary ýurt pulundaky amallar	-	-	-	-	-	-	-	15,0	15,0
Jemi:	38,6	5,2	1,0	2,0	0,9	58,4	7,5	63,85	177,45

12-nji TEMA

KARZ ALYJYNYŇ KARZA UKYPLYLYGYNDA MALIÝE KOEFFISIÝENTLERI ULGAMYNYŇ ESASYNDA BAHA BERMEK

Täjirçilik bankynyň müşderileriniň karza ukyplylygyna seljerme geçirilende, koeffisiýentler usulyna we pul akymyna esaslanýlar. Usullaryň her biriniň öz artykmaçlyklary we ýetmezçilikleri bardyr. Diňe karz alyjynyň maliýe ýagdaýyna toplumlaýyn baha berme onuň karzy gaýtarmaga ukyplylygynyň hakyky ýagdaýyny görkezip biler.

Koeffisiýentler usuly, adatça, görkezijileriň topary bilen çäklendirilýär. Olaryň arasynda karz alyjynyň işiniň esasy parametrle-

rini mukdar taýdan häsiýetlendirýän aktiwleriň we borçnamalaryň hiline baha bermek üçin peýdalanylýan birnäçe koeffisiýentler bardyr.

Müşderiniň karza ukyplylygyna mukdar taýdan baha bermek, esasan, likwidlilik koeffisiýentlerine, hususy serişdeleriň çeşmeleri bilen dolanyşyk serişdeleriniň üpjünçilik görkezijilerine, maliýe lewerezine şeýle hem müşderiniň peýdalylyk görkezijilerine we beýlekilere esaslanýar. Likwidlilik koeffisiýentleri, adatça, likwidlilik koeffisiýentleriniň görnüşleri boýunça hasaplanýlar. Gündelik likwidlilik koeffisiýenti müşderiniň gysga möhletli bergisiniň näderejede dolanyşyk serişdeleri bilen ýapylýandygyny görkezýär.

Aktiwleriň we borçnamalaryň hiline baha bermek üçin peýdalanylýan görkezijiler debitor berginiň görnüşleri boýunça onuň dolanyşyk möhletini, maddy ätiýaçlyklary we karz bergisini görkezýär. Müşderiniň aktiwleriniň we borçnamalarynyň dolanyşygynyň depginini bilmek üçin, karz bölümiň hünärmeni seljerme geçirende ýokarda agzalan koeffisiýentleriň mukdar ähmiýetine üns bermän, olara dogry baha bermek üçin hil aýratynlygyna ähmiýet berýär.

12.1-nji mesele. Karz bukjasyňy emele getirýän karzlaryň hiline baha bermek üçin bank karz alyjynyň karza ukyplylygyny maliýe koeffisiýentler ulgamynyň zygiderliligi esasynda kesgitleýär. Bu ulgama gündelik likwidlilik koeffisiýenti (gündelik aktiwleriň we gündelik passiwleriň gatnaşygy), çalt likwidlilik koeffisiýenti (likwidli aktiwleriň we gündelik passiwleriň gatnaşygy), haryt-maddy gymmatlyklar ätiýaçlyklarynyň dolanyşyk koeffisiýentleri, maliýe lewerezji koeffisiýenti (hususy maýasynyň we aktiwleriniň gatnaşygy) girýär.

Bu koeffisiýentleri hasaplamak üçin zerur bolan maglumatlar maliýe ýagdaýy barada hasabatdan, ýagny kärhananyň balansyndan (*12.1.1-nji tablisa*) alynýar:

Maliýe ýagdaýy barada hasabat

müň manat

Maddanyň ady	Setiriň kody	Bellik	Hasabat döwrüniň ahyryna	Hasabat döwrüniň başyna
1	2	3	4	5
I aktiwler				
1. Uzak möhletli aktiwler				
Uzak möhletli maliýe däl aktiwler				
Esasy serişdeler	011		191800	190000
Maýa goýum emlägi	012			
Biologik aktiwler	013			
Maddy däl aktiwler	014		7000	12000
Işläp taýýarlamalar üçin harajatlar	015			
Tamamlanmadyk gurluşyk	016		17000	5000
Gymmatlyklar	017			
Beýleki uzak möhletli maliýe däl aktiwler	018			
Jemi (011-018 setirleriň jemi)	020		215800	207000
Uzak möhletli maliýe aktiwler				
Paýnamalardan başga gymmatly kağızlara uzak möhletli maýa goýumlar	021			

12.1.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Paýnamalara we maýa gatnaşmagyň beýleki görnüşlerine uzak möhletli maýa goýumlar	022			
Berlen uzak möhletli nesýeler	023			
Uzak möhletli debitor algylyar	024			
Uzak möhletli depozitler we ýörite hasaplar	025			
Gaýra goýlan uzak möhletli salgyt aktiwleri	026			
Beýleki uzak möhletli aktiwler	027			
Jemi (021-027 setirleriň jemi):	030			
Jemi uzak möhletli aktiwler (020 we 030 setirleriň jemi):	040		215800	207000
2. Gysga möhletli aktiwler				
Gysga möhletli maliýe däl aktiwler				
Ätiýaçlyklar	041		42900	37600
Ýerlemek üçin niýetlenen uzak möhletli aktiwler	042		27000	23500
Jemi (041-042 setirleriň jemi):	050		69900	61100
Gysga möhletli maliýe aktiwler				
Paýnamalardan başga gymmatly kagyzlara gysga möhletli maýa goýumlar	051			
Paýnamalara we maýa gatnaşmagyň beýleki görnüşlerine gysga möhletli maýa goýumlar	052			

12.1.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Berlen gysga möhletli nesýeler	053		7000	10000
Gysga möhletli debitor algylar	054		34700	32600
Pul serişdeleri we gysga möhletli depozitler	055		13800	11300
Beýleki gysga möhletli aktiwler	056		3800	4200
Jemi (051-056 setirleriň jemi):	060		59300	58100
Jemi gysga möhletli aktiwler (050 we 060 setirleriň jemi)	070		129200	119200
AKTIWLERIŇ HEMMESI (040 we 070 setirleriň jemi):	080		345000	326200
II maýa (arassa aktiwler) we borçnamalar				
3. Hususy maýa				
Esaslyk maýa	081		125000	125000
Ýönekeý paýnamalar	082			
Artykmaç hukukly paýnamalar	083			
Emissiýa girdejisi	084			
Yzyna satyn alnan paýnamalar	085			
Ätiýaçlyk maýa	086		20000	20000
Aktiwlere gaýtadan baha bermek üçin ätiýaçlyk gory	087			
Paýlanmadyk peýda (ýapylmadyk ýitgi)	088		54900	42600
Býujet serişdeleriniň hasabyna düýpli maýa goýumlary maliýeleşdirmek	089			

12.1.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5
Düýp kärhananyň eýelerine degişli edilýän jemi maýa	090			
Gözegçilik etmeýän eýeleriniň paýy	091			
Jemi maýa (081-089 setirleriň jemi):	100		199900	187600
4. Uzak möhletli borçnamalar				
Uzak möhletli depozitler we ýörite hasaplar	101			
Uzak möhletli bergileriň gymmatly kagyzlary	102		85000	75000
Uzak möhletli karzlar, nesýeler	103			
Uzak möhletli kreditor bergiler	104			
Uzak möhletli baha berilýän borçnamalar	105			
Gaýra goýlan salgyt borçnamalary	106		10000	6000
Beýleki uzak möhletli borçnamalar	107			
Jemi uzak möhletli borçnamalar (101-107 setirleriň jemi):	110		95000	81000
5. Gysga möhletli borçnamalar				
Gysga möhletli depozitler we ýörite hasaplar	111			
Gysga möhletli bergileriň gymmatly kagyzlary	112			
Gysga möhletli karzlar, nesýeler	113		32500	17600
Gysga möhletli kreditor bergiler	114		4600	12300
Gysga möhletli baha berilýän borçnamalar	115			

1	2	3	4	5
Beýleki gysga möhletli borçnamalar	116		13000	27700
Jemi gysga möhletli borçnamalar (111-116 setirleriň jemi):	120		50100	57600
Borçnamalaryň hemmesi (110 we 120 setirleriň jemi):	130		145100	138600
Maýanyň we borçnamalaryň hemmesi (100 we 130 setirleriň jemi):	140		345000	326200

Talaplar:

1. Döwrüň başynda we ahyrynda gündelik aktiwleriň we gündelik passiwleriň gurluşyny kesgitlemeli.

2. Döwrüň başynda we ahyrynda likwidli aktiwleriň gurluşyny we möçberini kesgitlemeli.

3. Gündelik we çalt likwidliliginiň maliýe koeffisiýentlerini, ätiýaçlyklaryň we debitor bergileriniň dolanyşygyny, göterim tölegleriniň ýapylyşyny kesgitlemeli.

12.2-nji mesele. Ýuridik şahs (önümçilik kärhanasy) azyk önümlerini öndürmekde ýöriteleşýär. Ýylyň ahyrynda kärhananyň menejeri geçen ýyldaky işleriň jemlerine, şeýle hem geljek ýyl üçin bellenilýän görkezijilere baha beripdir. Geljek döwürde kärhana öz işini giňeltmegi maksat edinýär. Karz almazdan bellenen meýilnamalary durmuşa geçirmek mümkin däl. Maliýe direktory täjirçilik banky üçin soňky iki ýyldaky işiniň hasabatyny taýýarlapdyr we ony täjirçilik bankyna beripdir. Ozal kärhana banka karz almak barada ýüz tutmandyr. Karz işgäri maliýe koeffisiýentleriniň we görkezijileriniň esasynda müşderiniň karza ukyplylygyna seljerme geçirmäge girişýär. Bar bolan maglumatlary (12.2.1-nji we 12.2.3-nji tablisalar) peýdalanmak bilen, kärhananyň karza ukyplylygyna seljerme geçirmekte we görkezijilerini hasaplamakda karz işgärine kömek bermeli:

12.2.1-nji tablisa

Ýuridik şahsyň (kärhananyň) balans maglumatlary

mln. manat

Aktiwler	Geçen ýyl	Hasabat ýyly	Borçnamalar we maýa	Geçen ýyl	Hasabat ýyly
Pul serişdeleri	80	10	Kreditor bergiler	30	60
Debitor bergiler	315	375	Bergi borçnamalary	60	110
Ätiýaçlyklar	415	615	Hasaplap ýazmalar (zähmet haky we beýlekiler)	130	140
Jemi gündelik aktiwler	810	1000	Jemi gündelik borçnamalar	220	310
Jaýlar, enjamlar	870	1000	Uzak möhletli borçnamalar	580	754
			Maýa	880	936
Jemi aktiwler:	1680	2000	Jemi borçnamalar we maýa	1680	2000

12.2.2-nji tablisa

Geçen iki ýylyň maliýe netijeleri barada maglumat

mln. manat

Maddalaryň ady	1-nji ýyl	2-nji ýyl
1	2	3
Ýerleme möçberi	2850	3000
Çykdaýylar	2497	2616
Ulanyş tutumy (amortizasiýa)	90	100
Jemi amal çykdaýylary:	2587	2716
Salgytlar tölenmezden öňki peýda	263	284
Göterimler	60	88
Salgytlar	40,6	39,2

12.2.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
Salgytlar tölenenden soňky arassa peýda	162,4	156,8
Aýratyn hukukly paýnamalar boýunça diwidendler	4	4
Adaty paýnamalar boýunça diwidendler	53	58
Paýlanmadyk peýda	105,4	94,8

12.2.3-nji tablasa

Maliýe koeffisiýentleriniň we görkezijileriň jemleýji tablisasy

Koeffisiýentler	Hasaplama formulasy	Hasaplama	Hakyky dereje	Pudak boýunça ortaça görkeziji	Teswir
1	2	3	4	5	6
Gündelik likwidlilik	Gündelik aktiwler / Gündelik borçnamalar			4,2	
Tiz likwidlilik	Gündelik aktiwler – Ätiýaçlyklar / Gündelik borçnamalar			2,1	
Aktiwleri dolandyrmak					
Ätiýaçlyklaryň dolanyşyk möhleti	Ätiýaçlyklaryň galyndysy / bir günlük harajatlar			60	
Debitor bergileriň dolanyşyk möhleti	Debitor bergi / bir günlük ýerleme			36	
Aktiwleriň dolanyşygy	Ýerleme möçberi / aktiw			1,8	
Bergini dolandyrmak					
Aktiwlere garanynda bergiler, %-de	Jemi bergiler / aktiw:			40	

12.2.3-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6
Hususy serişdeler bilen üpjünçilik					
Hususy dolanyşyk serişdeleri bilen üpjünçiligi, %-de	Hususy dolanyşyk serişdeleri / Dolanyşyk serişdelerine goýumlar			30	
Peýdalylyk					
Ýerlemegiň 1 manadyna düşýän arassa peýda, %-de	Arassa peýda / Ýerleme möçberi			4	
ROA, %-de	Arassa peýda / Aktiw			9	
ROE, %-de	Arassa peýda / Maýa			13	

12.3-nji mesele. Ýuridik şahs (täjirçilik firmasy) söwda-araçlylyk işi bilen meşgullanýar. Nobatdaky haryt tapgyryny satyn almak üçin firma karz almak maksady bilen banka ýüz tutmagy karar edip, bankyň hünärmenine soňky hasabat senesindäki ýagdaýa görä hasabatlary beripdir (12.3.1-nji we 12.3.2-nji tablissalar):

12.3.1-nji tablisa

Aktiw	Ýylyň ahyrynda	Passiw	Ýylyň ahyrynda
1	2	3	4
Esasy we býujetden daşary aktiwler		Hususy serişde çeşmeleri	2000
Uzak möhletli maliýe goýumlary	1000	Esaslyk maýa	2500
		Maksatlaýyn meýilnamalaşdyrmak	
Jemi:	1000	Jemi:	4500

12.3.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Dolanyşyk aktiwleri Önümçilik ätiýaçlyklary	3000	Hasaplaşyklar we gaýry passiwler	
Taýýar önüm	1000	Harytlar, işler, hyzmatlar üçin tölenmäge degişli hasaplar	1500
Jemi:		Üzülmeli wekseller	1000
	4000	Satyn alyjylardan we buýrujylardan alnan hakujylar	500
Pul serişdeleri we hasaplaşyklar:		Jemi:	3000
– harytlar üçin debitorlar bilen hasaplaşyklar	1200		
– alnan wekseller	150		
– golçur kärhanalar bilen hasaplaşyklar	125		
– býujet bilen hasaplaşyklar	275		
– üpjün edijilere we potratçylara berlen hakujylar	250		
– gysga möhletli maliýe goýumlary	300		
– pul serişdeleri	200		
Hemmesi:	7500	Hemmesi:	7500

12.3.2-nji tablisa

Maliýe netijeleri baradaky hasabatdan maglumatlar

müň manat

Görkezijiler	Peýda	Ýitgiler (çykdajylar)
1	2	3
Ýerlemekden alnan girdeji	15000	

12.3.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
Önümçilik üçin harajatlar		14250
Ýerlemekden alnan netije	750	
Salgytlar		250

Maglumat

Debitor bergileriň dolanyşyk möhleti pudak boýunça ortaça 32 güne, önümçilik ätiýaçlyklarynyň dolanyşyk möhleti 65 güne we taýýar önümiň dolanyşyk möhleti 12 güne deňdir. Likwidlilik görkezijilerine degişli maglumatlar:

Topary	Likwidlilik görkezijileriniň ölçeg derejeleri		
	I	II	III
Tiz likwidlilik koeffisiýenti	0,75	0,5	0,35
Gündelik likwidlilik koeffisiýenti	2,3	1,7	1,2

Talap. Kärhananyň hasabatlarynyň esasynda likwidlilik görkezijilerini hasaplap çykarmaly we olara baha bermeli.

12.4-nji mesele. Kärhana çig malyň täze görnüşini satyn almak üçin karz bermegi haýyş edip banka ýüz tutupdyr. Ol bankyň müşderisi bolup durýar we enjam satyn almak üçin ozal alnan karz boýunça hem bergisi bar. Gysga möhletli, çig malyň täze görnüşini satyn almak maksatly karz üçin kärhananyň ýagdaýyna baha bermek boýunça bankyň karz işleri boýunça işgärine öz maslahatlaryňyzy teklip etmeli (12.4-nji tablisa). Likwidliliğiň pudak boýunça ortaça görkezijisi – 0,6 (I topar), ýapma – 2,5 (I topar). Baha berilýän hasabat döwründe önümi ýerlemekden alnan girdeji 250 müň manada, önümi ýerlemekden alnan girdejide önümçilik üçin harajatlaryň paýy bolsa 60%-e deň boldy.

Kärhananyň balans maglumatlary

müň manat

Aktiw	Ýylyň ahyrynda	Passiw	Ýylyň ahyrynda
1	2	3	4
Esasy we býujetden daşary aktiwler		Hususy serişdeleriň çeşmeleri	
Esasy serişdeler	268	Esaslyk maýa	1000
Enjamlar	2393	Gaznalar	500
Uzak möhletli maliýe goýumlary	1121	Maksatlaýyn meýilnamalaşdyрма	1850
		Paýlanylmadyk peýda	400
Jemi:	3782	Jemi:	3750
Dolanyşyk aktiwleri		Bergiler	
Önümçilik ätiýaçlyklary	2871	Uzak möhletli karzlar	2304
Tamamlanmadyk önümçilik	2500	Kreditor bergiler	20748
Taýýar önüm	2500		
Debitor bergiler	12487		
Gysga möhletli maliýe goýumlary	1370		
Pul serişdeleri	1292		
Jemi:	23020	Jemi:	23052
Hemmesi:	26802	Hemmesi:	26802

Talaplar:

1. Bar bolan maglumatlardan (*12.4-nji tablisa*) likwidlilik, hususy serişdeler bilen üpjünçilik görkezijilerini we beýlekileri hasaplap çykarmaly.

2. Alnan görkezijilere baha bermeli we karz boýunça işgäre maslahatlaryňyzy taýýarlamaly.

12.5-nji mesele. Kärhananyň işi *12.5-nji tablisada* getirilen maglumatlar bilen häsiýetlendirilýär:

12.5-nji tablisa
müň manat

Ady	Döwrüň başynda	Döwrüň ahyrynda
1	2	3
Pul serişdeleri	1400	2300
Debitorlar bilen hasaplaşyklaryň hemmesi	120000	122000
Şol sanda: – ýakyndaky 3 aýyň dowamynda; – möhleti 12 aýdan ýokary bolan üzüljegine umyt bolmadyk bergiler	30000 28000	40000 29000
Haryt-maddy gymmatlyklaryň ätiýaçlyklary	29600	30500
Gysga möhletli likwidli gymmatly kagyzzlar	100	4500
Gaýry gündelik aktiwler	1500	2500
Aktiwleriň hemmesi:	152600	161800
Gysga möhletli borçnamalar	135200	102300
Uzak möhletli borçnamalar	-	17000
Hususy maýasy	17400	42500
Şol sanda: – esaslyk maýa; – döwürde alnan peýda (geçen we hasabat döwürleri); – döwürde ýerlemekden alnan girdeji: geçen we hasabat döwürleri	7100 1800 62500	11000 9800 73300
Passiwleriň hemmesi:	152600	161800

Talaplar:

1. Döwrüň başyna we ahyryna maliýe lewereziniň we peýdalylygyň koeffisiýentlerini hasaplap çykarmaly.

2. Dünýä standartlarynyň görkezijilerini kabul etmek bilen görkezilen koeffisiýentleriň derejesi boýunça müşderiniň karza ukyplylygynyň derejesini ýokarlandyrmak mümkinçiligine baha bermeli.

Dünýä standartlary boýunça ähli bergi borçlaryň we hususy maýanyň gatnaşygynyň ähmiýeti 0,25-den 0,6-a çenli. Ähli bergi borçlaryň we paýdarlaryň maýasynyň gatnaşygynyň ähmiýeti 0,66-dan 0,2-ä çenli çäklerde bolmalydyr.

13-nji TEMA

PUL AKYMYNY SELJERMEK

Müşderiniň pul akymy – bu kärhananyň pul serişdeleriniň belli bir döwürde gelyän we gidýän ugurlary boýunça toparlanmagydyr. Pul akymyna seljerme geçirmegiň maksady kärhanada pul ýetmezçiliginiň ýa-da artykmaçlygynyň sebäplerini ýüze çykarmak, onuň likwidliligini we töläp bilijilik ukybyny kesgitlemekden ybaratdyr. Karz alyjynyň pul akymy seljeriş işlerini geçirýän hünärmen üçin karz alyjynyň hasaplary boýunça nagt puluň artmagyna işiniň haýsy görnüşleriniň näderejede täsir edýändigini bilmäge mümkinçilik berýän gural bolup durýar. Seljerme geçirmegiň göni usulynda müşderiniň işi bilen bagly pul serişdeleriniň ähli akymalaryny üç esasy topara bölmek bolar:

- karz alyjynyň gündelik (önümçilik-hojalyk) işinden pul serişdeleriniň akymy;
- maýa goýum işinden pul akymy;
- maliýe işinden pul serişdeleriniň akymy.

Pul serişdeleriniň akymalarynyň agzalan görnüşlerine seljerme geçirmek kassa, hasaplaşyk hasaby boýunça pul serişdeleriň, bankda saklanýan gaýry pul serişdeleriň galyndylarynyň üýt-

geýşine şeýle hem beýleki görkezijilere täsir edýän ýagdaýlary ýüze çykarmaga we olara baha bermäge mümkinçilik berýär. Seljerme geçirmegiň gytaklaýyn usulynda müşderiniň pul serişdeleriniň akymlyryna, onuň işini alyp barmagyň aşakdaky ugurlary boýunça baha bermäge mümkinçilik berýän toparlary bölünip görkezilýär:

- peýdaly amallardan alnan serişdeler;
- gündelik amallar boýunça gelip gowuşmalar (çykdaýylar);
- maliýe borçnamalary;
- serişdeleriň beýleki goýumlary;
- maliýeleşdirmek boýunça talaplar.

Seljerme geçirmegiň şunuň ýaly gurluşy peýdany, ätiýaçlyklary, hasaplaşyklary, salgytlary, göterim we beýleki tölegleri, maýa goýumlary, gaýry aktiwleri we passiwleri, hususy maýa bilen karzlaryň arasyndaky gatnaşygy dolandyrmagyň ugurlaryna baha bermäge mümkinçilik berýär.

13.1-nji mesele. Ýuridik şahs (önümçilik kärhana) azyk önümlerini öndürmekde ýöriteleşýär. Ýylyň ahyrynda kärhananyň menejeri geçen ýyldaky işleriň jemlerine baha berip, şeýle hem geljek ýylda önümleriň öndürilişiniň giňeldilmegini hasaba almak bilen, karz almazdan önümçiligi artdyrmagy dowam etmek mümkin däl diýen netijä gelipdir. Kärhananyň ýolbaşçysy täjirçilik banky üçin soňky iki ýyldaky işiniň hasabatyny taýýarlapdyr we ony täjirçilik bankyna beripdir. Ozal kärhana banka karz almak barada ýüz tutmandyr. Täjirçilik banky müşderiden geçen ýylda pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty düzmeği talap edipdir. Maliýe direktory pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty düzmäge kömek etmek barada size ýüz tutýar. *12.2.1-nji we 12.2.2-nji tablisalarda* getirilen maglumatlary peýdalanmak bilen, pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty düzmeli. Hasabatnyň görnüşi *13.1-nji tablisada* getirilendir:

Pul serişdeleriniň hereketi barada hasabat (göni usul)

Görkezijileriň ady	Setiriň kody	Bellik	Hasabat döwründe	Geçen ýylyň deňişli döwründe
1	2	3	4	5
I. Amal we amal däl işi boýunça pul serişdeleriniň hereketi				
Pul serişdeleriniň gelip gowuşmagy, hemmesi (011-016 setirleriň jemi):	010			
Şol sanda:				
– önümleri, harytlary (işleri we hyzmatlary) ýerlemek	011			
– satyn alyjylardan, buýrujylardan alnan hakuýylar	012			
– gaýry gelip gowuşmalar	013			
– býujetden maliýeleşdirmek, hemmesi (015-017 setirleriň jemi):	014			
Şol sanda:				
– gündelik işi;	015			
– düýpli maýa goýumlary;	016			
– subsidiýalary	017			
Pul serişdeleriniň çykyp gitmegi, hemmesi (021-027 setirleriň jemi):	020			
Şol sanda:				
– harytlar (işler we hyzmatlar) bilen üpjün edijilere tölegler	021			
– harytlar (işler we hyzmatlar) bilen üpjün edijilere berlen hakuýylar	022			
– zähmete hak tölemek boýunça tölegler	023			
– hak-heşdekleri tölemek	024			
– subsidiýalary, grantlary tölemek	025			

1	2	3	4	5
– salgytlar we býujete beýleki tölegler	026			
– gaýry tölegler	027			
Amal we amal däl işi boýunça pul serişdeleriniň arassa möçberi (setir 010 – setir 020)	030			
II. Maýa goýum işi boýunça pul serişdeleriniň hereketi				
Pul serişdeleriniň gelip gowuşmagy, hemmesi (041-050 setirleriň jemi):	040			
Şol sanda:				
– esasy serişdeleri ýerlemek;	041			
– maddy däl aktiwleri ýerlemek;	042			
– beýleki uzak möhletli aktiwleri ýerlemek;	043			
– paý gurallaryny ýerlemek;	044			
– borçlandyryýan gurallary ýerlemek;	045			
– golçur kärhanalara gözegçilik ýitirilende öwezini dolma;	046			
– gaýry maliýe aktiwlerini ýerlemek;	047			
– alnan diwidendler;	048			
– alnan hak-heşdekler;	049			
– gaýry gelip gowuşmalar	050			
Pul serişdeleriniň çykyp gitme-gi, hemmesi (061-069 setirleriň jemi):	060			
Şol sanda:				
– esasy serişdeleri satyn almak;	061			
– maddy däl aktiwleri satyn almak;	062			
– beýleki uzak möhletli aktiwleri satyn almak;	063			
– paý gurallaryny satyn almak;	064			

1	2	3	4	5
– borçlandyryan gurallary satyn almak	065			
– golçur kärhanalara gözegçiligi almak	066			
– gaýry maliýe aktiwlerini satyn almak	067			
– nesýeleri bermek	068			
– gaýry tölegler	069			
Maýa goýum işi boýunça pul serişdeleriniň arassa möçberi (setir 040 – setir 060)	070			
III. Maliýe işi boýunça pul serişdeleriniň hereketi				
Pul serişdeleriniň gelip gowuşmagy, hemmesi (081-084 setirleriň jemi):	080			
Şol sanda:				
– paýnamalaryň we beýleki maliýe gurallarynyň emissiýasy (esaslyk maýa gatançlar)	081			
– nesýeleri almak	082			
– alnan hak-heşdekler	083			
– gaýry gelip gowuşmalar	084			
Pul serişdeleriniň çykyp gitmegi, hemmesi (091-095 setirleriň jemi):	090			
Şol sanda:				
– nesýeleri üzmek	091			
– hak-heşdekleri tölemek	092			
– diwidendleri tölemek	093			
– kärhananyň paýnamalary boýunça onuň eýelerine tölegler	094			
– gaýry tölegler	095			

1	2	3	4	5
Maliýe işi boýunça pul serişdeleriniň arassa möçberi (setir 080 – setir 090)	100			
Pullaryň çalşyk hümmetiniň täsiri	110			
Pul serişdeleriniň artmagy +/- azalmagy (setir 030 +/- setir 070 +/- setir 100 +/- setir 110)	120			
Ýylyň başyna pul serişdeler we olaryň ekwiwalentleri	130			
Ýylyň ahyryna pul serişdeler we olaryň ekwiwalentleri	140			
Maglumat üçin: geçirilen özara hasaplaşyklaryň möçberi	150			

Talaplar:

1. Hasabat ýylynda kärhananyň pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty düzmeli we seljerme geçirip netije çykarmaly.

2. Karz bermek barada çözüň çykarmak üçin bu hasabatda bar bolan maglumatlary görkezmeli.

13.2-nji mesele. Kärhana aýakgap çykarmak bilen meşgullanýar. Kärhana banka karz almak boýunça haýyş bilen ýüz tutupdyr. Emma täze talaplara laýyklykda kärhananyň maliýe ýagdaýy barada hasabat, jemi peýda barada hasabat bilen bir hatarda pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty hem talap edipdir. Kärhananyň maliýe direktory *13.2.1-13. 2.3-nji tablisalarda* bar bolan maglumatlaryň esasynda pul serişdeleriniň hereketi barada hasabaty düzmäge kömek bermek barada size ýüz tutýar.

Geçen ýylyň balans maglumatlary

Aktiw	mln. manat	Passiw	mln. manat
1	2	3	4
Pul serişdeleri	25	Kreditor bergiler	25
Debitor bergiler	20	Zähmet haky boýunça bergi	5

13.2.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
Ätiýaçlyklar	30	Borçnamalaryň hemmesi;	30
Ýer	10	Paýdarlar maýasy	65
Gaýry aktiwler	10	Şol sanda: -adaty paýnamalar -paýlanmadyk peýda	40 25
Jemi aktiwler:	95	Jemi borçnamalar we maýa:	95

13.2.2-nji tablisa

Hasabat ýylynyň balans maglumatlary

Aktiv	mln. manat	Passiw	mln. manat
Pul serişdeleri	40	Kreditor bergiler	20
Debitor bergiler	20	Zähmet haky boýunça bergi	5
Ätiýaçlyklar	20	Borçnamalaryň hemmesi:	25
Ýer	20	Paýdarlar maýasy	85
Gaýry aktiwler	10	Şol sanda: -adaty paýnamalar -paýlanmadyk peýda	50 35
Jemi aktiwler:	110	Jemi borçnamalar we maýa:	110

13.2.3-nji tablisa

Jemi peýda baradaky hasabatdan maglumatlar

Görkezijiler	mln. manat
Ýerleme möçberi	120
Çykdaýylar	100
Arassa peýda	20
Diwidendler	10

Talaplary:

1. Bar bolan maglumatlaryň esasynda hasabat ýylynda pul serişdeleriniň hereketi barada hasabat düzmeli (hasabatnyň görnüşi 13.1-nji meselede getirilýär).

2. Alnan netijä baha bermeli.

13.3-nji mesele. Bankyň müşderisiniň umumy (arassa) pul akymy I çäryekde +70 000 manada, II çäryekde +33 000 manada, III çäryekde +40 000 manada, IV çäryekde +39 000 manada deň bolupdyr. Ähli bergi borçnamalary degişlilikde, 350 000 manada, 200 000 manada, 250 000 manada we 290 000 manada deň bolupdyr. Serişdeleriň gelşiniň gurluşy *13.4-nji tablisada* getirilýär.

13.4-nji tablisa

Görkezijiler	I çäryek	II çäryek	III çäryek	IV çäryek
Döwürde peýda we ulanyş tutumy	157	163	151	95
Kreditor bergileriň üýtgeýşi	+39	+25	+10	+45
Esasy gaznalaryň üýtgeýşi	+3	-	-	-
Gaýry passiwleriň üýtgeýşi	+43	+35	+20	+15
Esaslyk maýanyň üýtgeýşi	+50	-	-	-
Karzlar	-	+20	+10	+25

Talaplar:

1. Pul akymynyň koeffisiýentini hasaplap çykarmaly.
2. Täjirçilik bankyň müşderisiniň karza ukyplylyk derejesine baha bermeli.

14-nji TEMA

KARZ YÜZ TUTMALARYNYŇ SELJERMESI

Karzy bermek barada çözügüt kabul edilen ýagdaýynda karzy almak üçin karz ýüz tutmalarynyň belli bir ölçeglere laýyk gelýändigini barlamak zerur hasaplanylýar. *Birinjiden*, karzy almagyň maksady seljerilýär: karzlar bankyň karz syýasatynda göz önünde tutulan maksatlar üçin berilýär, soralyan karzyň bank işiniň ileri tutulýan ugurlaryna laýykdygy göz önünde tutulýar, karz alyjy bolup biljek tarapa karz berlen halatynda karzyň möçberiniň kesgitlenen çäge (limite)

laýyk gelyändigine seredilýär, şeýle hem ykdysady kadalaşdyryjylary berjaý etmekligiň zerurlygy öwrenilýär. Eger karzy almak isleýän tarap ýuridik şahs bolsa, onda karz ýüz tutmasynda (karzy almak üçin arzada) görkezilen maksadyň onuň tertipnamasynda kesgitlenen işiň çygyryna gabat gelyändigini seljerilýär (14.1-14.3-nji meseleler). *Ikinjiden*, karzyň pul möçberi takyklaşdyrylýar, ol hem ykdysady şertlere bagly bolup durýar. Müşderä karzyň haýsy pul möçberde gerekdigini we onuň öz zerurlyklaryna dogry baha berendigi barlanylýar. Müşderiniň karza zerurlygy onuň çaklaýan çykdajylarynyň we serişdeleriniň çeşmeleriniň aratapawudy netijesinde kesgitlenilýär (14.4-14.5-nji meseleler).

Berlen karzlary karz alyjynyň girdejileriniň hasabyna yzyna gaýtaryp almaklygy kesgitlemek möhümdir. Onuň üçin müşderiniň beren harajatlary ödeýjilik hasaplamasynyň dogrulygyny barlamak hem-de ýerlikli bolsa, oňa üýtgetmeleri we goşmaçalary girizmek zerurdyr (14.6-njy we 14.7-nji meseleler).

Karz ýüz tutmalaryna seredilende karzlary gaýtarmagyň geljekki tertibi kesgitlenilýär. Karzy gaýtarmagyň tertibiniň karz şertnamasyna goşundy hökmünde getirilen ýagdaýynda onuň dogry düzülendigi barlanylýar (14.8-nji we 14.9-njy meseleler).

Karz ýüz tutmalary seljerilende berilýän karzyň üpjünçiligine baha bermek, şol üpjünçiligiň ýeterliklidigini kesgitlemek hökmandyr (14.10-14.11-nji meseleler).

Müşderini karzlaşdyrmagyň çäginin hasaplanylşy debitor algylaryň, ätiýaçlyklaryň we kreditor bergileriň aratapawudy hökmünde kesgitlenilýär (14.13-14.14-nji meseleler).

14.1-nji mesele. Hojalyk jemgyýeti görnüşindäki ýuridik şahs önümçiligi giňeltmek maksady bilen 1 ýyl 6 aý möhletli 4 760 000 manat möçberden ybarat karz serişdelerini almak üçin täjirçilik bankyna ýüz tutdy. Täjirçilik bankynyň karz syýasatynda täjirçilik kärhanalara berilýän karzlaryň möçberi bankyň hususy maýasynyň 200%-den ýokary geçip bilmeýär diýlip görkezilen.

Karz ýüz tutmasynyň berlen senesinde hojalyk jemgyýetlerine berlen karz serişdeleriniň jemi möçberi 44 870 000 manatdan, täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň möçberi 35 500 000 manatdan ybarat.

Talap. Täjirçilik bankynyň karz syýasatyna laýyklykda hojalyk jemgyýetinden karz ýüz tutmasyny görkezilen möçberde kabul etmek mümkinçiligini kesgitlemeli.

14.2-nji mesele. Lomaý söwda bilen meşgullanýan hususy kärhana täjirçilik bankyna karz almak üçin arza tabşyrdy. Bu resminamada şu maglumatlar görkezilen: karzyň maksady harytlary satyn almak, karzyň möhleti 3 aý, karzyň möçberi 2 304 000 manat. Karzy almakçy bolýan hususy kärhananyň maliýe ýagdaýy durnukly.

Täjirçilik bankynyň karz syýasatynda söwda we üpjünçilik-ýerleş kārhanalaryna berilýän karzlaryň möçberi bankyň hususy maýasynyň 150%-den ýokary geçip bilmeýär diýlip bellenen.

Karz almak üçin arzanyň tabşyrylan senesinde täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň möçberi 25 000 000 manatdan, söwda we üpjünçilik-ýerleş kārhanalaryna berlen karzlaryň möçberi 36 905 000 manatdan, 10 günden soň söwda we üpjünçilik-ýerleş kārhanalary tarapyndan gaýtarylmagy garaşylýan karzlaryň möçberi 5 200 000 manatdan ybarat.

Talaplar:

1. Lomaý söwda bilen meşgullanýan hususy kärhanasy tarapyndan karz almak üçin arzada görkezilen möçberde karzlary täjirçilik bankynyň bermek mümkinçiligini kesgitlemeli.

2. Eger görkezilen möçberde karz berip bolmaýan ýagdaýynda täjirçilik bankynyň geljekki hereketini düşündirmeli.

14.3-nji mesele. Paýdarlar jemgyýeti görnüşindäki ýuridik şahs gurluşyk materiallaryny öndürmek üçin maliýe serişdeleriniň ýeterlik dældigi sebäpli täjirçilik bankyna 6 aý möhlet bilen 200 000 manat möçberde karz ýüz tutmasyny tabşyrdy. Bu ýuridik şahsda gurluşyk materiallaryny öndürmek üçin ygtyýarnamasy ýok.

Täjirçilik kārhanalaryna berilmeli karzlaryň möçberi bankyň karz syýasatynda onuň hususy maýasynyň 600%-den ýokary geçip bilmeýär diýlip bellenen. Karz ýüz tutmasynyň berlen senesinde täjirçilik bankynyň hususy serişdeleriniň möçberi 30 650 000 manatdan, täjirçilik kārhanalaryna berlen karzlaryň jemi möçberi 107 867 000 manatdan ybarat.

Talaplar:

1. Täjirçilik banky tarapyndan paýdarlar jemgyýeti görnüşindäki ýuridik şahsyň karz ýüz tutmasyny kanagatlandyrmak ýa-da kanagatlandyrmazlyk babatynda çözügüt kabul etmeli.

2. Kabul edilen oňyn ýa-da oňyn däl çözügüdi esaslandyrmaly.

14.4-nji mesele. Hususy kärhana potratçy hökmünde ýaşayyş jaýlarynyň gurluşyny amala aşyrýar. Onuň degişli ygtyýarnamalary bar. Bu kärhana paýdarlar täjirçilik bankynyň paýdary we ynamdar müşderisi bolup durýar.

Birinji çäryegiň ahyrynda hususy kärhanasy ikinji, üçünji we dördünji çäryeklerde satyn alynmaly semendiň bahasyny karz ugruny açmaklygyň hasabyna tölegleri amala aşyrmak barasynda banka ýüz tutdy. Hasabat ýylynyň birinji çäryeginde satyn alnan semendiň bahasy potratçy hususy kärhananyň öz serişdelerinden tölenipdir.

Her aýyň başynda semendiň çäryek möçberiniň 1/3 (üçden bir) bölegi kabul edilýär, onuň harçlanylyşy bolsa aýyň dowamynda deň möçberde amala aşyrylýar.

Hasabat ýylynyň dowamynda semendiň ätiýaçlygynda aşakdaky üýtgemeler meýilleşdirilýär (14.4-nji tablisa):

14.4-nji tablisa

Semendiň ätiýaçlygynyň üýtgemesi

müň manat

Görkezijiler	01.04. __ galyndy	II çäryek		01.07. __ galyndy	III çäryek		01.10. __ galyndy	IV çäryek		01.01. __ galyndy
		kabul edileni	goýberileni		kabul edileni	goýberileni		kabul edileni	goýberileni	
Sement	1990	2110	1750	2350	1750	1820	2280	1830	1950	2160

Täjirçilik bankda şu karz ýüz tutmasyny karzlaşdyrmak üçin zerur serişdeler bar.

Talap. Potratçy hususy kärhananyň her aýyň başyna (1-nji maý, 1-nji iýun, 1-nji iýul we ş.m. 1-nji ýanwara çenli) karz serişdelerine bolan zerurlyklarynyň üýtgemesini kesgitlemeli.

14.5-nji mesele. Döwlet eýeçiligindäki lomaý söwda kärhanasy import boýunça halkyň sarp edýän harytlaryny satyn almak barada daşary ýurtly eksport ediji bilen şertnama baglaşdy. Şertnamanyň gymmaty – 500 000 ABŞ-nyň dollary. Şertnama laýyklykda harytlar toplumlara (partiýalara) bölünip, ibermeklik göz önünde tutulypdyr. Her bölegiň gymmaty – 100 000 ABŞ-nyň dollary.

Harytlary ibermegiň tertibi şertnamanyň goşundysynda görkezilipdir:

Toplum (partiýa)	I	II	III	IV	V
Senesi	12.07	10.08	31.08	22.09	12.10

Döwlet eýeçiligindäki lomaý söwda kärhanasynyň harytlaryň bahasyny tölemek üçin pul serişdeleri ýok. Şonuň üçin ol täjirçilik bankyna karz ugruny açmak barada ýüz tutýar. Harytlary ýerlemeklik maliýe taýdan durnukly bolan bölek satuw söwda nokatlaryna eýelik edýän firmanyň üsti bilen amala aşyrylmagy meýilleşdirilen. Bu firma karzlaryň gaýtarylmagyny we göterimleriň tölenilmegini kepillendirýär. Göterimleriň möçberi ýyllyk 18%.

Harytlaryň bir toplumyny (partiýasyny) ýerlemegiň çak edilýän möhleti – ýekşenbe günleri hem hasaba alnanda 50 gün.

Harytlaryň satyn alyş we satyş bahalarynyň aratapawudy karzyň göterimini tölemeklige we döwlet eýeçiligindäki lomaý söwda kärhanasynyň girdejilerine gönükdirilýär.

Talap. Harytlary ibermegiň her bir senesinde karz serişdelerine bolan zerurlygy kesgitlemeli.

14.6-njy mesele. Dokma önümçilik kärhanasy önümçiligi giňeltmek maksady bilen 3 600 000 manat möçberde 1 ýyl 6 aý möhlete karz almak üçin täjirçilik bankyna ýüz tutdy. Bu kärhananyň öndürýän dokma önümleri durnukly hyrydarlyga eýe. Önümçiligi giňeltmek üçin berilýän karzlar boýunça ulanylýan göterimiň derejesi ýyllyk 8%.

Täjirçilik bankyna karz çykdaýylaryny ödeýjiligiň aşakdaky tehniki-ykdysady hasaplamasy berildi:

– önümleri ýerlemekden alnan girdejiler (1 ýyl 6 aýyň dowamynda), (manat)	5 400 000
– önümiň birliginiň satyş bahasy, (manat)	50
– her aýda ýerlenilýän önümleriň möçberi, sany çykdaýylaryň jemi, (manat)	6000
Şol sanda:	
– düýpli maýa goýumlar, (manat)	
– gündelik çykdaýylar, (manat):	4600 000
a) çig mal we materiallar, (manat)	2300 000
b) zähmet haky we hökmany pensiýa ätiýaçlandyrmalary, (manat)	2100 000
ç) gaýry çykdaýylar, (manat)	200 000
– salgytlar, (manat)	120 000
– kärhananyň sap peýdasy, (manat)	350 000

Talaplar:

1. Çykdaýylary ödeýjiligiň hasaplamasynyň dogrudygyny barlamaly.

2. Karzlaryň işewürlük töwekgelçiligine baha bermek üçin täjirçilik banky tarapyndan goşmaça talap edilip bilinjek resminamalary görkezmeli.

14.7-nji mesele. Mebel önümlerini öndürýän kärhana hasabat aýynyň 1-ine (iş günü) çig maly we materiallary satyn almak üçin 200 000 manat möçberde 1 aý möhlet bilen täjirçilik bankyna karz ýüz tutmasyny tabşyrdy. Bu kärhananyň karz çykdaýylarynyň ödeýjiligiň tehniki-ykdysady hasaplamasy aşakdakylardan ybarat:

– önümleri ýerlemekden alnan girdejiler (hasabat çäryeginde), (manat)	600 000
– önümiň birliginiň satyş bahasy, (manat)	320
– hasabat çäryeginde ýerlenilen önümleriň möçberi, san	1875
– çykdaýylaryň jemi, (manat)	375,0

Şol sanda:

– düýpli maýa goýumlar, (manat)	-
– gündelik çykdaýylar, (manat)	187 500
a) çig mal we materiallar, müň (manat)	-
b) zähmet haky we hökmany pensiýa ätiýaçlandyrmalary, (manat)	135 000
ç) karz üçin tölenen göterimler, (manat)	7000
d) gümrük paçlary, (manat)	-
e) gaýry çykdaýylar, (manat)	45 500
– gaýtarylyp berlen karzlar, manat	200 000
– peýdadan alynýan salgyt, manat	-
– kärhananyň sap peýdasy, manat	100 000

Karz üçin kesgitlenen göterimleriň möçberi ýyllyk 10%.

Talap. Çykdaýylary ödeýjiligiň hasaplamasynyň dogrudygyny barlamaly.

14.8-nji mesele. Hususy kärhana önümçilik tehnologiýasy üçin 20000 manat möçberde 2 ýyl möhlete karz serişdelerini almak maksady bilen täjirçilik bankyna ýüzlendi. Karz üçin ylalaşylan göterimiň möçberi ýyllyk 9%. Göterimler aýma-aý tölenýär. Karz boýunça esasy bergi karz berlen senesinden 3 aýdan soň deň paýlarda aýma-aý gaýtarylýar.

Talap. 12-nji iýulda (iş günü) karzyň berlendigini nazara alyp, aýma-aý karz boýunça esasy bergini gaýtarmagyň we göterimleri tölemegiň tertibini düzmeli.

14.9-njy mesele Hojalyk jemgyýeti-ýuridik şahs täjirçilik bankynyň işewürlik abraýy ýokary hasaplanylýan müşderileriniň biri bolup durýar. Bu şahs bölek söwda satuw işleri bilen meşgullanýar. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Inkassasiýa müdirligi bilen nagt pullary inkassasiýa etmek barada baglaşylan şertnama laýyklykda hojalyk jemgyýetiniň pul girdejileri äkidilýär.

Pul girdejileriniň ortaça günlük möçberi şulardan ybarat: iýul aýynda – 8200 manat, awgust aýynda – 10 700 manat, sentýabr aýynda – 12 400 manat, oktýabr aýynda – 13 100 manat.

Hojalyk jemgyýeti ýuridik şahs tarapyndan awgurt aýynda lomaý söwda edaralaryndan alynýan harytlaryň möçberiniň ep-

-esli artdyrylandygy sebäpli, ol täjirçilik banky bilen karz almak barada şertnama baglaşdy. Şertnama laýyklykda awgust aýynda 90 000 manat möçberde täjirçilik bankyndan karz alýar. Karzyň gaýtarylmagy hojalyk jemgyýetiniň söwda girdejileriniň hasabyna amala aşyrylýar. Karzyň üpjünçiligi hökmünde söwdadan alynýan pul serişdeleri inkassasiýa etmek barada şertnama baglaşylýar.

Täjirçilik banky hojalyk jemgyýetine karz pullar awgust aýynyň birinji hepdesiniň duşenbe güni berilýär we şol aýyň ikinji hepdesiniň duşenbe gününden karzlar deň möçberlerde gaýtarylyp başlanylýar (şenbe we ýekşenbe günler degişli däl, çünki şol günler bank işlemeýär). Karz üçin kesgitlenen göterimiň möçberi ýyllyk 22%.

Talap. Karzy gaýtarmagyň tertibini (günler boýunça) düzmeli we alynmaga degişli göterimleriň möçberini hasaplamaly.

14.10-njy mesele Ýapyk görnüşli paýdarlar jemgyýeti-ýuridik şahs söwda we araçylyk işlerini ýerine ýetirýär. Bu ýuridik şahs bank karzynyň hasabyna telewizorlary satyn almak üçin täjirçilik bankyna karz ýüz tutmasyny tabşyrdy. Karz ýüz tutmasynda soralyan karzyň möçberi 25 000 manat, möhleti 4 aý. Karz üçin bellenen göterimiň möçberi ýyllyk 18%.

Karzyň üpjünçiligi hökmünde 3×4 ölçegden, 100 sandan, her biriniň gymmaty 300 manatdan ybarat haly önümleri girewine hödürlenilýär.

Täjirçilik banky üçin girewine hödürlenen haly önümleriniň seljermesini ýöriteleşen haly dükany tarapyndan ýerine ýetirildi. Bu dükán girewine hödürlenen haly önümleriniň her biriniň gymmatyna 230 manat baha berdi.

Talaplary:

1. Girewiň bu görnüşiniň yeterlikdigini kesgitlemeli.
2. Girewine goýulýan haryt-maddy gymmatlyklarynyň haýsy talaplara laýyk gelmelidigini düşündirmeli.

14.11-nji mesele. Täjirçilik banky hasabat ýylynyň 14-nji ýanwarynda (iş güni) baglaşylan karz şertnamasyna laýyklykda köp ýyllaryň dowamynda özüniň müşderisi bolan tikiçilik fabrigine karz

ugruny açdy. Hasabat ýylynyň I çärýegi üçin karz ugrunyň ýokary çägi 14 000 manat möçberde kesgitlenen. Göterimiň möçberi ýyllyk 14%.

Karzlaşdyrmagyň obýekti hökmünde satyn alynýan çig malyň we materiallaryň bahasyny tölemeklige şertnama baglaşylýar.

Karzlaryň gaýtarylmagyny üpjün etmek üçin täjirçilik banky tikinçilik fabrigi bilen girew şertnamasyny baglaşdy. Girew hökmünde girewine berijiniň (tikinçilik fabrigininiň) tikinçilik maşynlary goýulýar. Tikinçilik maşynlarynyň galyndy gymmaty 11 270 manada deň. Girew berijä girewe goýlan emläkleri ulanmaga hukuk berlen.

Hasabat ýylynyň 1-nji fewral iş günü boýunça ýagdaýyna karz bergi 8400 manatdan ybarat. Mümkün bolan ýitgileriň töwekgelçiligini hasaba almak bilen täjirçilik banky tarapyndan kesgitlenen marža – girewine goýlan emläkleriň ýyllyk 30%-ine deň.

Talap. Karz ugrunyň umumy üpjünçiligine we 1-nji fewral ýagdaýyna karz bergileriniň üpjünçiligine baha bermeli.

14.12-nji mesele. Hasabat ýylynyň 6-njy aprelinde iş günü täjirçilik bankyna 3 aý möhlet bilen 30 000 manat möçberde karz almak üçin ýuridik şahs arza tabşyrdy.

Soňky hasabat senesi ýagdaýyna ýuridik şahsyň ätiýaçlyklarynyň möçberi 6000 manat, debitor algylarynyň möçberi 40 000 manat, kreditor bergileriniň möçberi 68 000 manat.

Talaplary:

1. Karzlaşdyrmagyň çäginini hasaplamaly.
2. Ýuridik şahsa karz bermek mümkinçiligi barada dolandyrys çözüdi kabul etmeli.

14.13-nji mesele. Hasabat ýylynyň 23-nji maýynda (iş günü) täjirçilik bankyna 1 aý möhlet bilen 20 000 manat möçberde karz almak üçin ýuridik şahs arza tabşyrdy.

Soňky hasabat senesi ýagdaýyna ýuridik şahsyň ätiýaçlyklarynyň möçberi 12 000 manat, debitor algylarynyň möçberi 51 000 manat, kreditor bergileriniň möçberi 23 000 manat.

Talap. Karzlaşdyrmagyň çäginini hasaplamaly.

15-nji TEMA

OWERDRAFT

Owerdraft («*overdraft*») inlis sözi bolup, «*meyilleşdirilenden artyk*», «*artyk harçlama*», «*artyk sarp etme*» diýmekligi aňladýar) – müşderiniň hasaplaşyk hasabynda pul serişdeleriniň ýeterlik däl ýa-da ýok bolan ýagdaýynda töleg resminamalaryny tölemek üçin bank tarapyndan müşderiniň hasaplaşyk hasabynyň karzlaşdyrylmagyny göz önünde tutýar. Başgaça, *owerdraft* – bu müşderiniň hasaplaşyk hasabyndaky serişdeleriň galyndysyndan geçirilmeli tölegleriň möçberiniň artyk bolan halatynda berilýän gysga möhletli karzlaryň aýratyn görnüşidir. Owerdraftyň çägi bar. *Owerdraftyň çägi* – bu berilýän karzlaryň ýokary möçberidir. Owerdraft boýunça karz serişdelerinden peýdalanmak üçin müşderi tarapyndan täjirçilik bankyna kesgitlenen göterime laýyklykda töleg geçirilýär.

Owerdraftyň şu görnüşleri bar:

a) standart (nusgawy) owerdraft – hasaplaşyk hasaby şu bankda açylan müşderilere karzlaryň berilmegini göz önünde tutýar;

b) hakuji owerdraft – şu bankda hasaplaşyk hasaba bolmadyk ygtybarly müşderilere karzlaryň berilmegini göz önünde tutýar. Müşderileri hasaplaşyk-kassa hyzmatyna çekmek maksady bilen karzlar berilýär;

ç) inkassirlenilýän pul girdejilerine owerdraft – pul girdejilerini inkassirleýän ýa-da banka tabşyryan müşderilere karzlaryň berilmegini göz önünde tutýar;

d) tehnik owerdraft – müşderiniň maliýe ýagdaýy hasaba alynman, ýöne onuň hasaplaşyk hasabyna pul girdejileriniň gelip gowuşmasynyň kepillendirilmegini resmileşdirmek esasynda karzlaryň berilmegini göz önünde tutýar.

Owerdraftyň wezipelerine aşakdakylar degişlidir:

– paýlamak wezipesi – müşderiniň dolanyşyk serişdeleriniň aýlanyşygyna goşmaça pullaryň çekilmegini çaltlandyrýar;

– höweslendirmek wezipesi – dolanyşykdky pullaryň umumy möçberine täsir edýär;

– gözegçilik wezipesi – karzlaşdyrmakda owerdraftyň ulanylyşyna we gaýtarylyşyna gözegçilik edilýär.

Şu temada berlen meseleleri çözmek owerdraft boýunça karzlary bermegiň we olary gaýtarmagyň aýratynlyklaryny özleşdirmeklige mümkinçilik berer.

15.1-nji mesele. Hasabat ýylynyň 15-nji dekabrynda (iş günü) täjirçilik banky we ýuridik şahs öz aralarynda owerdraft boýunça ylalaşyk baglaşdylar.

Ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasabynyň «kredit» tarapynda degişli aýlarda gelip gowşan pul serişdeleri barada maglumatlar aşakdakydan ybarat:

- a) hasabat ýylynyň oktýabr aýynda – 23 000 manat;
- b) hasabat ýylynyň noýabr aýynda – 25 500 manat.

Täjirçilik bankynyň karz syýasatyna laýyklykda ýuridik şahslar üçin kesgitlenen owerdraftyň çägi 12%.

Talaplar:

- 1. Owerdraftyň görnüşini kesgitlemeli.
- 2. Owerdraft boýunça karzlaşdyrmagyň çäginde hasaplamaly.

15.2-nji mesele. Hasabat ýylynyň 5-nji ýanwarynda (iş günü) täjirçilik banky ýuridik şahs bilen owerdraft ylalaşygyny baglaşdy.

Täjirçilik banky tarapyndan ýuridik şahsdan alnan maglumatlar aşakdakylardan ybarat:

a) soňky hasabat çäryeginde önümleri (işleri, hyzmatlary) ýerlemekden alnan girdejiler	80 500
b) önümler (işler, hyzmatlar) üçin debitor algylar:	
– hasabat döwrüniň başyna	12 100
– hasabat döwrüniň ahryna	8400
ç) alnan hakujylar boýunça kreditor bergiler:	
– hasabat döwrüniň başyna	3200
– hasabat döwrüniň ahryna	1800
d) noýabr aýynda hasaplaşyk hasabynyň «kredit» tarapyna gelip gowşan pul serişdeler	71 300
e) dekabry aýynda hasaplaşyk hasabynyň «kredit» tarapyna gelip gowşan pul serişdeler	59 000

Täjirçilik bankynyň karz syýasatyna laýyklykda ýuridik şahslar üçin kesgitlenen owerdraftyň çägi 10%.

Talap. Owerdraft boýunça karzlaşdyrmagyň çäginini hasaplamaly.

15.3-nji mesele. Owerdraftyň mümkinçiliklerinden peýdalanmak üçin ýuridik şahs tarapyndan täjirçilik bankyna zerur resminamalar tabşyryldy. Ýuridik şahsyň işini häsiýetlendirýän käbir görkezijiler barada maglumatlar aşakda getirilen (*15.3.1-nji we 15.3.2-nji tablisalar*):

15.3.1-nji tablisa

Ýuridik şahsyň ykdysady görkezijileri

müň manat

Görkezijiler	Hasabat döwrüniň başyna	Hasabat döwrüniň ahyryna
Esasy serişdeleriň galyndy gymmaty	1420,0	1349,0
Ätiýaçlyklar	34,0	41,7
Debitor algylar:		
- gysga möhletli	11,8	8,0
- uzak möhletli	5,3	5,1
Esaslyk maýa	6250,0	6250,0
Kreditor bergiler:		
- gysga möhletli	7,2	11,9
- uzak möhletli	6,5	7,6
Peýda	2444,0	3101,0
Salgytlar	676,9	8703,5

15.3.2-nji tablisa

Pul serişdeleriň hereketi

müň manat

Hasabat döwrüniň başyna galyndylar	5,1
Pul serişdeleriniň gelip gowuşmagy	14505,0
Pul serişdeleriniň çykyp gitmegi	13987,0
Hasabat döwrüniň ahyrynda galyndylar	523,1

Hasabat döwründe ýuridik şahs tarapyndan ýerlenen önümler (işler, hyzmatlar) boýunça alnan girdejileriň möçberi 18 321 000 manatdan ybarat. Hasabat döwrüniň başyna owerdraft boýunça çägiň möçberi 500 000 manada deň boldy.

Täjirçilik bankynyň karz syýasatyna laýyklykda ýuridik şahslar üçin kesgitlenen owerdraftyň çägi 8%.

Talap. Görkezilen maglumatlara laýyklykda ýuridik şahsy owerdraft boýunça karzlaşdyrmagyň çäginde hasaplamaly.

15.4-nji mesele. Geçen iki aýyň dowamynda ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasabyna gelip gowşan pul serişdeleriniň möçberi 4107 000 manat, şol sanda 38 500 manat gelip gowşan pul serişdeleri ýerlenen önümler (işler, hyzmatlar) bilen baglanyşykly däl.

Hasabat aýynyň başyna ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasabyndaky pul serişdeleriniň galyndysy 200 manat. Hasabat aýynda gelip gowşan pul serişdeleriň möçberi 1302 000 manat.

Owerdraft boýunça täjirçilik banky bilen ýuridik şahsyň arasynda ylalaşylan göterimiň möçberi 14%. Owerdraft boýunça bellenen çäk 6%.

Hasabat aýynda ýuridik şahs tarapyndan hasaplaşyk hasabyndan kontragentlere tölenen pul möçberiniň möçberi 1 400 000 manat.

Hasabat aýynda täjirçilik banky tarapyndan owerdraft boýunça ýuridik şahsy karzlaşdyrylan günleriniň sany – 16 gün.

Talaplary:

1. Hasabat aýy üçin owerdraftyň çäginde kesgitlemeli.
2. Hasabat aýynda owerdraft boýunça ulanylan karzlaryň möçberini hasaplamaly.
3. Hasabat aýynda owerdraft üçin tölenmeli göterimleriň möçberini hasaplamaly.

15.5-nji mesele. Täjirçilik banky tarapyndan ýuridik şahsa owerdraft boýunça berlen 200 000 manat karz serişdeler 10 günün dowamynda deň paý möçberlerde gaýtarylyp alyndy (*15.5-nji tabli-sa*). Owerdraft boýunça kesgitlenen göterimiň möçberi 16%. Hasabat ýylyndaky günleriň sany 366 gün.

Deň paý möçberde owerdrafty gaýtaryp almak

Owerdraftyň galyndysy, manat	Owerdrafty gaýtarmak boýunça tölegler, manat	Hasaplanan göterimler, manat
200000	20000	
180000	20000	
160000	20000	
140000	20000	
120000	20000	
100000	20000	
80000	20000	
60000	20000	
40000	20000	
20000	20000	
Jemi:	200000	

Talap. Owerdraft boýunça göterimleriň möçberini hasaplamaly we 15.5-nji tablisanyň 3-nji sütüninde görkezmeli.

15.6-njy mesele. Täjirçilik banky tarapyndan ýuridik şahsa owerdraft boýunça berlen 175 000 manat karz serişdeler 12 günün dowamynda deň bolmadyk paý möçberlerde gaýtarylyp alyndy (15.6-njy tablisa). Owerdraft boýunça kesgitlenen göterimiň möçberi 18%. Hasabat ýylyndaky günleriň sany 365 gün.

Deň bolmadyk paý möçberde owerdrafty gaýtaryp almak

Owerdraftyň galyndysy, manat	Owerdrafty gaýtarmak boýunça tölegler, manat	Hasaplanan göterimler, manat
1	2	3
175000	5000	
170000	11000	
159000	7200	
151800	6900	

1	2	3
144900	13400	
131500	10000	
121500	5500	
116000	8400	
107600	22,00	
85500	36300	
49200	15,200	
34000	34000	
Jemi:	175000	

Talap. Owerdraft boýunça göterimleriň möçberini hasaplamaly we 15.6-njy tablisanyň 3-nji sütüninde görkezmeli.

16-njy TEMA

IPOTEKA KARZY

Ipoteka («*hypotheke*» grek sözünden manysy *girew*, *goýmak* diýmekligi aňladýar) – bu ipoteka karzyny almak maksady bilen gozgalmaýan emläkleri, esasan, ýeri we dürli jaýlary girewine goýmaklygy aňladýar. *Ipoteka* – bu karzyň bir görnüşi bolup, girewine goýulýan emläk kreditora berilmän, eýsem, bergidaryň özünde galýar. *Ipoteka* – girewiň bir görnüşi bolup, onda girewine goýulýan gozgalmaýan emläk bergidaryň eýeçiliginde durýar, kreditor bolsa bergidar öz borçlaryny ýerine ýetirmedik ýagdaýynda degişli emlägi ýerlemek (satmak) arkaly talaplaryny kanagatlandyrmak hukugyna eýe bolýar.

Ipoteka karzy jaýy satyn almak üçin uzak möhletli berilýän maksatly karzdyr. Bu ýerde karzyň üpjünçiligi hökmünde karzlaşdyrylýan jaýyň özüne şertnama baglaşylýar. Ipoteka karzy boýunça göterimleriň möçberi beýleki bank karzlary bilen deňeşdirilende pes, ýöne karz alyjylaryň girdejilerine we zähmet stažyna bildirilýän talaplar ýokary bolýar. Käbir halatlarda karz alyjylara ýene-de bir goşmaça talap başlangyç gatançlary tölemeklik bildirilýär.

Türkmenistanda ipoteka karzy çalt depginde ösýär. Türkmenistanyň raýatlaryna jaýlary satyn almaga gozgalmaýan emläk üçin karzlary resmileşdirmek jaý gurlup gutarylandan soň amala aşyrylýar. Gozgalmaýan emläk üçin karz 30 ýyldan köp bolmadyk möhlet bilen berilýär. Gozgalmaýan emläk üçin karz boýunça göterimiň derejesi ýyllyk 1% möçberinde bellenilýär. Gozgalmaýan emläk üçin berilýän karzlar boýunça esasy bergi babatda gozgalmaýan emläk üçin karz serişdeleriniň berlen senesinden 5 ýyla çenli ýeňillikli döwür (esasy bergini üzmeği gaýra goýmak) göz önünde tutulýar. Ýeňillikli döwürüň möhletini baş ýyldan köp möhlete uzaltmaga ýol berilmeýär. Jaý satyn alýan karz alyjy jaýyň bahasynyň 10%-den az bolmadyk möçberini öz hususy serişdeleriniň hasabyna töläň ýagdaýynda, gozgalmaýan emläk üçin karzyň möçberi onuň bahasynyň 90%-den ýokary bolmadyk möçberde bellenilýär.

Bu temada getirilen meseleler häzirkî zaman bank tejribesinde emele gelen ipoteka karzyny bermegiň we gaýtarmagyň tertibini açyp görkezmek üçin niýetlenendir.

16.1-nji mesele. Gurluşygy alyp barýan döwlete dahylsyz kärhananyň, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet edarasynyň (häkimlik) we ýaşayyş şertlerini gowulandyrmak üçin ýaşayan ýeri boýunça degişli häkimlige ýazmaça görnüşde ýüz tutan karz alyjynyň arasynda üç taraplaýyn şertnama baglaşylan. Şol şertnamanyň esasynda döwlet täjirçilik banky hasabat ýylynyň 1-nji awgustynda (iş günü) karz alyjy-fiziki şahsyň adyna gozgalmaýan emläk (jaý) üçin ipoteka karzy tölendi. Ipoteka karzynyň möçberi 120 000 manat, möhleti 30 ýyl, göterim derejesi ýyllyk 1%. Ýeňillikli döwür 5 ýyl. Karz alyjy ilkibaşdaky gatanjy tölemedi.

Talaplar:

1. Ipoteka karzynyň resmileşdirilişiniň tertibini düşündirmeli.
2. Ýeňillikli döwür tamamlanandan soňra ipoteka karzy boýunça esasy bergiler deň paý möçberlerde gaýtarylyp alynýandygyny, göterimleriň aýma-aý hasaplanylýp tölenýändigini göz önünde tutup, ipoteka karzy boýunça tölegleriň tertibini düzmeli.

16.2-nji mesele. Gurluşygy alyp barýan döwlete dahylsyz kärhananyň, ýerine ýetiriji ýerli häkimiýet edarasynyň (häkimlik) we ýaşayyş şertlerini gowulandyrmak üçin ýaşayan ýeri boýunça degişli häkimlige ýazmaça görnüşde ýüz tutan karz alyjynyň ara-

synda üç taraplaýyn şertnama baglaşylan. Gozgalmaýan emlägiň (ýaşaaýyş jaýynyň) bahasy 130 000 manat. Şol şertnamanyň esasynda döwlet täjirçilik banky hasabat ýylynyň 5-nji sentýabrynda (iş güni) karz alyjy-fiziki şahsyň adyna gozgalmaýan emläk (jaý) üçin onuň bahasynyň 90% möçberi ipoteka karzynyň hasabyna tölendi. Karz alyjy-fiziki şahsyň ilkibaşdaky gatanjy 10%. Ipoteka karzynyň möhleti 30 ýyl, göterim derejesi ýyllyk 1%. Ýeňillikli döwür 5 ýyl.

Talaplar:

1. Karz alyjy-fiziki şahsyň ilkibaşdaky gatanjynyň we ipoteka karzynyň möçberlerini kesgitlemeli.

2. Ipoteka karzy boýunça tölegleriň tertibini düzmeli.

16.3-nji mesele. Baglaşylan şertnamalaryň (ipoteka karz şertnamasy we ipoteka boýunça girew şertnamasy) esasynda döwlet täjirçilik banky hasabat ýylynyň 12-nji oktýabrynda (iş güni) karz alyjy-fiziki şahsyň adyna gozgalmaýan emläk (12 gatly jaýyndan 3 otagly öý) üçin ipoteka karzy töledi. Ipoteka karzynyň möçberi 100000 manat, möhleti 30 ýyl, göterim derejesi ýyllyk 1%. Karz alyjy-fiziki şahs ýeňillikli döwri peýdalanmaktan ýüz öwürdi. Karz alyjy ilkibaşdaky gatanjy tölemedi. Ipoteka karzy boýunça esasy bergiler deň paý möçberlerde we hasaplanylan göterimler aýma-aý tölenilýär.

Talaplar:

1. Ipoteka karzynyň aýratynlyklaryny häsiýetlendirmeli.

2. Ipoteka karzy boýunça tölegleriň tertibini düzmeli.

16.4-nji mesele. Gozgalmaýan emläkleriň bazarynda çökgünlik netijesinde ipoteka karzy boýunça girewine goýlan emlägiň (jaýyň) bahasy 40% peseldi. Ipoteka karzynyň möçberi 50 000 manat. Girewiň ilkibaşdaky gymmaty 80%-e deň.

Talap. Ipoteka karzynyň we girewiň gymmatynyň hakyky gatnaşygyny kesgitlemeli.

16.5-nji mesele. Döwlet täjirçilik bankynda girewine goýlan gozgalmaýan emlägiň (ýaşaaýyş jaýynyň) gymmaty 60000 manat. Döwlet täjirçilik banky girewiň gymmatynyň 90% möçberinde ipoteka karzyny berdi. Ipoteka karzyny bermek üçin serişdeler obligasiýalary dolanyşyga goýbermegiň hasabyna çekildi. Dolanyşyga goýberilen obligasiýalaryň umumy möçberi berlen ipoteka karzynyň möçberiniň 80%-ine deň.

Talap. İpoteka karzynyň we dolanyşyga girizilen obligasiýalaryň möçberlerini kesgitlemeli.

16.6-njy mesele. Döwlet täjirçilik banky tarapyndan karz alyjy-fiziki şahsa ipoteka karzynyň beriljek pursadynda onuň adyna açylan ýörite maksatly goýum hasabynda toplanan serişdeleriň möçberi 7000 manatdan ybarat. Toplanan goýumyň möçberi satyn alynýan ýaşaýyş jaýynyň 10%-ine deň. İpoteka karzynyň möçberiniň we girewiň gymmatynyň gatnaşygy 90%.

Talap. Girewine goýulýan gozgalmaýan emläk (ýaşaýyş öýi) üçin karz alyjy-fiziki şahsa berilmeli ipoteka karzynyň möçberini hasaplamaly.

16.7-nji mesele. Döwlet täjirçilik banky fiziki şahsdan ipoteka karzyny almak üçin arzany kabul etdi. İpoteka karzynyň möçberi 280 000 manat, ipoteka karzynyň möhleti 30 ýyl, ipoteka karzy üçin göterimiň möçberi ýyllyk 1%, ipoteka karzy boýunça ýeňillikli döwür 5 ýyl. Fiziki şahsyň maşgalasynyň her aýdaky girdejisi 2300 manatdan ybarat.

İpoteka karzynyň şertlerine laýyklykda aýma-aý deň paý ölçegde gaýtarylmaly esasy berginiň we tölenmäge degişli hasaplanan göterimleriň umumy möçberine gönükdirilmeli serişdeler üçin fiziki şahsyň maşgala girdejisiniň 40%-den ýokary geçmeýän bölegi niýetlenilýär.

Talaplar:

1. Döwlet täjirçilik banky fiziki şahsyň arzasyny kanagatlandyryp bilermi?

2. Eger fiziki şahsyň arzasyny kanagatlandyryp bolmadyk ýagdaýynda bu mesele boýunça oňyn çözgüt kabul etmeklige ýardam berjek mümkinçilikleri düşündirmeli.

16.8-nji mesele. Döwlet täjirçilik bankyna fiziki şahsdan ipoteka karzyny almak üçin gelip gowşan arzada şu maglumatlar görkezilen:

- ipoteka karzynyň möçberi 310 000 manat;
- ipoteka karzynyň möhleti 30 ýyl;
- ipoteka karzy boýunça ýeňillikli döwür göz önünde tutulmadyk.

İpoteka karzy üçin kesgitlenen göterimiň möçberi ýyllyk 1%. Fiziki şahsyň maşgalasynyň her aýdaky girdejisi 6700 manatdan ybarat. İpoteka karzynyň şertlerine laýyklykda aýma-aý deň paý ölçegde esasy bergini gaýtarmak we hasaplanan göterimleri tölemek üçin

maşgala girdejiniň 35%-den ýokary geçmeýän bölegi ulanylýar.

Talap. Fiziki şahsyň ipoteka karzy boýunça ýüze çykyan bergi borçlaryny töläp biljekdigini hasaplamaly.

16.9-njy mesele. Döwlet täjirçilik banky ipoteka karzyny bermek boýunça fiziki şahs bilen ipoteka karz şertnamasyny we girew şertnamasyny baglaşdy. Ipoteka karzynyň maksady ýaşawyş jaýyny satyn almak. Ýaşawyş jaýynyň bahasy 70 000 manat. Fiziki şahs satyn alynjak ýaşawyş jaýynyň bahasynyň 30% möçberinde ilkinji tölegi geçirýär. Satyn alynjak ýaşawyş jaýynyň bahasynyň 70% möçberi ipoteka karzynyň hasabyna nagt däl tertipde tölenilýär:

- ipoteka karzynyň möhleti 10 ýyl;
- ipoteka karzynyň ýyllyk göterim derejesi 10%;
- ipoteka karzyny gaýtarmagyň üpjünçiligi satyn alnan jaýy girewine goýmak;
- ipoteka karzy boýunça ýeňillikli döwür berilmeýär;
- ipoteka karzy boýunça esasy bergi her aýda deň paý ölçegde gaýtarylýar;
- ipoteka karzy boýunça göterimler aýma-ay tölenilýär;
- ipoteka karzyny alyjy-fiziki şahsyň aýlyk zähmet hakynyň möçberi 2100 manat. Ipoteka karzy boýunça aýma-ay esasy bergini gaýtarmak we göterimleri tölemek üçin fiziki şahsyň zähmet hakynyň 50% möçbere çenli hasaplaşyk üçin alynýar.

Talaplary:

1. Fiziki şahsyň tölemeli ilkinji töleginiň we berilmeli ipoteka karzynyň möçberlerini hasaplamaly.

2. Fiziki şahsyň aýlyk girdejisiniň ipoteka karzy boýunça bergi borçlaryny aýma-ay tölemek mümkinçiligini kesgitlemeli.

3. Ipoteka karzy boýunça tölegleriň tertibini düzmeli.

17-nji TEMA

FIZIKI ŞAHSLARY KARZLAŞDYRMAK

Täjirçilik banklarynyň ýöredýän karz syýasatynda fiziki şahslary karzlaşdyrmak meselesi möhüm ähmiýeti eýeleýär. Fiziki şahslara berilýän bank karzlary maksady boýunça aşakdaky görnüşlere bölmek bolar:

- sarp ediş karzy;
- awtokarz;
- ipoteka karzy (*16-njy temada seredildi*);
- bilim karzy;
- toý karzy;
- durmuş guran ýaş maşgalalara karz;
- abatlaýyş karzy;
- beýleki karzlar.

Sarp ediş karzy – raýatlaryň sarp ediş maksatlary (öý goşlaryny we hojalyk harytlaryny satyn almak) üçin berilýär. *Awtokarz* – täze we ulanylan awtoulaglary satyn almak üçin berilýär. *Bilim karzy* – tölegli esasyda ýokary okuw jaýynda, okuwyň gündizki görnüşinde okap, bilim alýan talyplaryň ýakyn hossarlaryna okuwyň bahasyny tölemek üçin berilýär. Talyplaryň ýakyn hossarlary hökmünde ene-ata, är-aýal, çagalar, baba-mama, süýtdeş doganlar we uýalar, oglunyň gelinleri we giýewleri göz önünde tutulýar. *Toý karzy* – toý çäresini geçirmek üçin berilýär. *Durmuş guran ýaş maşgalalara karz* – Türkmenistanyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň 2-nji sentýabrynda çykaran 11817 belgili Kararyna laýyklykda, durmuş guran ýaş maşgalalara zerur bolan öý goşlaryny we hojalyk harytlaryny satyn almak üçin ýeňillikli karzlar 6 müň manat möçberde ýyllyk 1% derejesinde, ýeňillikli döwür berilmazden 3 ýyla çenli berilýär. *Abatlaýyş karzy* – abatlaýyş işlerini geçirmek üçin berilýär.

Bu temada fiziki şahslara karzlary bermegiň tertibini, olaryň resmileşdirilişiniň düzgünlerini we tölegleriň hasaplanylyşyny özleşdirmek bilen baglanyşykly meseleler getirilýär.

17.1-nji mesele. Täjirçilik banky karz şertnamasyna laýyklykda karz alyjy-fiziki şahsa öýde ulanylýan elektro enjamlary satyn almak üçin sarp ediş karzyny berdi. Sarp ediş karzynyň möçberi 5000 manat, möhleti 12 aý, göterim derejesi ýyllyk 16%. Sarp ediş karzyny gaýtarmagyň üpjünçiligi hökmünde iki sany zamunçy çykyş edýär. Fiziki şahsyň aýlyk zähmet hakynyň möçberi 1850 manat. Karzy we göterimleri üzmek üçin fiziki şahsyň zähmet hakyndan 50%-e çenli alynýar.

Sarp ediş karzy boýunça esasy bergi her aýda deň paý ölçege möçberde gaýtarylýar, göterimler bergileriň galyndysyndan hasaplanylýar we aýma-aý tölenilýär.

Talaplar:

1. Sarp ediş karzyny almak üçin karz alyjy-fiziki şahs tarapyndan täjirçilik bankyna tabşyrylmaly resminamalaryň sanawyny anyklamaly.

2. Sarp ediş karzyny gaýtarmagyň tertibini düzmeli.

17.2-nji mesele. Täjirçilik banky karz we girew şertnamalary esasynda karz alyjy-fiziki şahsa ulanylan ýeňil awtoulagy satyn almak üçin awtokarzy berdi. Ýeňil awtoulagyň gymmaty 14 000 manat. Awtokarz satyn alynýan ýeňil awtoulagyň bahasynyň 50% möçberinde berilýär. Awtokarzy gaýtarmagyň möhleti 2 ýyl. Awtokarz boýunça göterimiň derejesi ýyllyk 12%. Satyn alnan ýeňil awtoulag girew emlägi bolup durýar. Karz alyjy-fiziki şahsyň eýeçiliginde hususy ýük awtoulagy bar. Şol ýük awtoulagda ýük daşamak işini amala aşyrýar. Ýük daşamak işini ýerine ýetirmek üçin degişli ygtyýarnama bar. Geçen hasabat döwründe karz alyjy-fiziki şahs telekeçilik işinden 12 200 manat girdeji gazanypdyr.

Berlen awtoulag karzynyň esasy bergisi her 6 aýdan bir gezek deň paý ölçege möçberde tölenilýär. Göterimler aýma-aý hasaplanylýar we tölenilýär.

Talaplar:

1. Awtokarzy almak üçin karz alyjy-fiziki şahs tarapyndan täjirçilik bankyna haýsy resminamalaryň tabşyrylmalydygyny düşündirmeli.

2. Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň Internet saýtlarynda ýerleşdirilen maglumatlaryň esasynda haýsy bankdan awtokarzy amatly alyp boljakdygyny kesgitlemeli.

3. Ýokarda getirilen maglumatlara laýyklykda täjirçilik bankynyň awtokarzdan gazanjak göterim girdejisiniň umumy möçberini hasaplamaly.

17.3-nji mesele. Tölegli ýokary okuw mekdebinde her okuw ýyly üçin kesgitlenen tölegiň möçberi 4 700 manat. Hasabat ýylynyň 7-nji sentýabrynda (iş günü) täjirçilik banky tölegli ýokary okuw mekdebinde bilim alýan talybyň şu okuw ýylynyň tölegi üçin onuň ka-

kasyna (fiziki şahsa) 4700 manat möçberde 6 aý möhletli we göterim derejesi ýyllyk 12% bilen bilim karzyny berdi.

Karz alyjy-fiziki şahsyň aýlyk zähmet hakynyň möçberi 2200 manat. Bilim karzyny we göterimleri üzmek üçin zähmet hakynyň 50% möçberi alynýar. Bilim karzy ynam esasynda berildi.

Bilim karzy deň paý ölçeg möçberde gaýtarylýar we göterimler aýma-aý tölenilýär.

Talaplar:

1. Bilim karzynyň resmileşdirilişini düşündirmeli.
2. Bilim karzy boýunça göterimleri hasaplamaly.
3. Bilim karzyny gaýtarmagyň tertibini düzmeli.

17.4-nji mesele. Täjirçilik banky tarapyndan göterim derejesi ýyllyk 14% bilen ýaşayş jaýynyň abatlaýş işleri üçin berlen karzlar karz alyjy-fiziki şahsdan gaýtarylyp alyndy (*17.4-nji tablisa*). Hasabat ýylyndaky günleriň sany 366 gün.

17.4-nji tablisa

Abatlaýş karzyny gaýtaryp almak

Sene	Karzň galyndysy, manat	Karz gaýtarmak boýunça tölegler, manat	Hasaplanan göterimler, manat
1	2	3	4
04.07. <u>XX</u>	28800,0		
26.07. <u>XX</u>	27600,0	1200,0	
26.08. <u>XX</u>	26400,0	1200,0	
26.09. <u>XX</u>	25200,0	1200,0	
26.10. <u>XX</u>	24000,0	1200,0	
25.11. <u>XX</u>	22800,0	1200,0	
26.12. <u>XX</u>	21600,0	1200,0	
26.01. <u>YY</u>	20400,0	1200,0	
24.02. <u>YY</u>	19200,0	1200,0	
24.03. <u>YY</u>	18000,0	1200,0	
26.04. <u>YY</u>	16800,0	1200,0	
26.05. <u>YY</u>	15600,0	1200,0	

17.4-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4
26.06.YY	14400,0	1200,0	
26.07.YY	13200,0	1200,0	
25.08.YY	12000,0	1200,0	
26.09.YY	10800,0	1200,0	
26.10.YY	9600,0	1200,0	
24.11.YY	8400,0	1200,0	
26.12.YY	7200,0	1200,0	
26.01.QQ	6000,0	1200,0	
26.02.QQ	4800,0	1200,0	
26.03.QQ	3600,0	1200,0	
26.04.QQ	2400,0	1200,0	
31.05.QQ	1200,0	1200,0	
	Jemi:	28800,0	

Talap. Abatlaýyş karzy boýunça göterimleriň möçberini hasaplamaly we 17.4-nji tablisanyň 4-nji sütüninde görkezmeli.

17.5-nji mesele. Telekeçilik işini amala aşyran fiziki şahs goşmaça pul serişdelerine wagtlaýyn zerurlygyň dörändigi sebäpli täjirçilik bankyna 20 000 manat möçberde karz almak üçin ýüz tutdy. Karz almakçy bolýan fiziki şahsyň ýyllyk girdejisi 20 000 manat. Zamunçy bolup durýan fiziki şahsyň ýyllyk girdejisi 30 000 manat.

Talaplary:

1. Karzy bermek mümkinçiligi anyklamaly.
2. Zerur resminamalaryň sanawyny kesgitlemeli we olaryň resmileşdirilişine bankyň bildirýän talaplaryny düşündürmeli.
3. Karzy bermek barada çözügüt kabul etmeli.
4. Karzy bermek mümkinçiligi haýsy kadalaşdyryjy hukuk namalary we bank resminamalary bilen düzgünleşdirilýändigini düşündürmeli.

17.6-njy mesele. 17.5-nji meseläniň şerti boýunça täjirçilik banky tarapyndan karz alyjy-fiziki şahsa 2 ýyl möhlet bilen 10 000 manat möçberde karz berildi. Birinji ýyl tamamlanandan soňra karz boýunça esasy berginiň we göterim töleginiň 30 gün

möhleti gijikdirilendigi hasaba alnan. Karz alyjy-fiziki şahsýň pul serişdeleri ýok. Hususy telekeçilik işinden peýdanyň alynmagy 6 aýdan soň garaşylýar. Zamunçy aralyk tölegler boýunça jogapkärçilikden boýun gaçyrýar.

Talap. Emele gelen ýagdaýda täjirçilik bankynyň etmeli hereketleri bilen baglanyşykly haýsy maslahatlary berersiňiz!

- täze karzy bermeli;
- karz alyjy-fiziki şahs batyp galdy diýip yglan etmeli we kazyýete ýüz tutmaly;
- karzy gaýtadan resmileşdirmeli;
- girewi gaýtadan resmileşdirmeli;
- zamunçynyň adyna talap bildirip, kazyýete ýüz tutmaly.

17.7-nji mesele. Täjirçilik banky karz alyjy-fiziki şahsa berlen karz puluň maksadalaýyk ulanylyşyna barlag geçirdi. Onuň netijesinde karz alyjy-fiziki şahs tarapyndan telewizory satyn almak üçin alnan karzyň hasabyna tozan sorujy enjamynyň satyn alnandygy anyklanyldy.

Talap. Şu ýagdaýda täjirçilik banky haýsy hereketleri amala aşyrjakdygyny kesgitlemeli:

- karzy gaýtadan resmileşdirer;
- karzyň möhletinden öň gaýtarylmagyny talap eder;
- alnan girew emlägini satar;
- karz alyjy-fiziki şahsdan jerime tölemegini talap eder.

18-NJI TEMA

KONSORSIAL KARZLARY

Konsorsial karzy («consortium» latyn sözi bolup, «gatnaşmak» diýmekligi aňladýar) – bu iki we ondan köp bank edaralary, ýagny bank konsorsiumy tarapyndan bir karz alyja berilýän iri karzdyr. Şeýle karza başgaça sindisirlenen karzy («syndikos» grek sözi bolup, «bilelikdäki hereket» diýmekligi aňladýar) hem diýilýär.

Konsorsial (sindisirlenen, iri) karzlar karz gatnaşyklarynyň bir görnüşi bolup durýar. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň

kadalaşdyryjy hukuk namalaryna laýyklykda iki we ondan köp banklar konsorsial (sindisirlenen, iri) karzlary karz alyja berýärler we öz aralarynda ýüze çykýan töwegelçilikleri paýlaşýarlar. Şeýle karzlar uzak möhlet bilen iri maýa goýum taslamalaryny maliýeleşdirmek üçin berilýär. Käbir ýagdaýlarda konsorsial (sindisirlenen, iri) karzlar gysga möhlet bilen hem berlip bilner. Konsorsial (sindisirlenen, iri) karzlar boýunça gatnaşyklar birnäçe şertnamalaryň baglaşylmagy bilen düzgünleşdirilýär. Başlangyç tapgyrda geleşige gatnaşmaklyga isleg bildirýän banklar öz aralarynda konsorsial şertnamany baglaşýarlar. Konsorsiumyň we karz alyjynyň arasyndaky gatnaşyklar adaty karz şertnamasynyň baglaşylmagy bilen kadalaşdyrylýar. Bu karzyň üpjünçiligi hökmünde girew, kepillik, zamunlyk göz önünde tutulýar. Girew, kepillik, zamunlyk hakyndaky şertnamalar hukuk kadalaryna laýyklykda resmileşdirilýär.

Bu temada getirilen meseleler konsorsial geleşikleri bilen baglanyşykly dürli ýagdaýlary öwrenmeklige mümkinçilik berýär.

18.1-nji mesele. Maýa goýum taslamasynyň umumy gymmaty 2 365 700 000 manat. Bu taslamany karzlaşdyrmak boýunça dörediljek bank konsorsiumyna gatnaşmak barada täjirçilik bankynyň adyna teklip gelip gowuşdy.

Teklibiň alnan senesinde täjirçilik bankynyň hususy serişdeleriniň möçberi 530 000 manat we berlen kepillikleriň (memorand hasabynda hasaba alnan) möçberi 107 000 manat.

Talaplar:

1. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň kadalaşdyryjy hukuk namalarynda iri (konsorsial) karzlara bildirilýän talaplary düşündirmeli.

2. Bank konsorsiumynyň çäginde täjirçilik bankynyň maýa goýum taslamasyny maliýeleşdirmek üçin berip biljek karz pullarynyň aňryçäk möçberini hasaplamaly.

18.2-nji mesele. «B» täjirçilik bankynyň adyna «A» täjirçilik bankyndan iri karzy bermek boýunça konsorsial şertnamany baglaşmak barada teklip gelip gowuşdy. Berilmegi meýilleşdirilýän karzlaryň möçberi 4 710 000 manat.

Bank konsorsiumy döredilen ýagdaýynda karzlaşdyrmak aşakdaky ýaly paýlanylýar:

«A» täjirçilik bankynyň karzlaşdyrmaly paýy 55%;

«B» täjirçilik bankynyň karzlaşdyrmaly paýy 45%.

Bank konsorsiumy dörediljek pursadynda täjirçilik banklarynyň käbir görkezijileri degişlilikde aşakdakylardan ybarat:

– hususy serişdeleriniň möçberleri:

«A» täjirçilik banky – 435 000 manat;

«B» täjirçilik banky – 420 000 manat.

– berlen kepillikleriň (memorand hasabynda hasaba alnan) möçberleri:

«A» täjirçilik banky – 18 000 manat;

«B» täjirçilik banky – 12 000 manat.

Talaplary:

1. Bank konsorsiumynyň çäginde iri karzy bermek boýunça täjirçilik banklarynyň möçberlerini kesgitlemeli.

2. Iri karzy bermek babatynda täjirçilik banklarynyň mümkinçiliklerine baha bermeli.

18.3-nji mesele. Bank konsorsiumy esasy kärhanany we onuň önümçilik gatnaşygy baglanyşykly firmany gaýtdan enjamlaşdyrmak bilen baglanyşykly çykadjylary maliýeleşdirmek mümkinçiligini öwrenýär.

Berilmeli karzlaryň umumy möçberi 6 722 904 000 manat. Konsorsiumyň agzalary bolan täjirçilik banklary tarapyndan şu möçberlerde karz serişdeleriniň berilmegi göz önünde tutulýar: «A» täjirçilik banky – 944 000 manat, «B» täjirçilik banky – 2 240 744 000 manat, «Ç» täjirçilik banky – 4 481 216 000 manat.

Iri karzlaryň 4 774 240 000 manat möçberi esasy kärhana we 1 948 664 000 manat möçberi önümçilik gatnaşygy baglanyşykly firma berilmeli. Karzyň möhleti 5 ýyl. Göterim derejesi ýyllyk 12%.

«Ç» täjirçilik bankynyň birinji karz alyja gatnaşykda töwekgelçiligiň kadasyny ýerine ýetirmezlik mümkinçiligi bar.

Talaplar:

1. Konsorsial geleşigi resmileşdirmek üçin haýsy resminamalar bilen resmileşdirilmelidigini düşündirmeli.
2. Karzlaşdyrmagyň mümkin bolan tertibini häsiýetlendirmeli.
3. Şu geleşige beýleki täjirçilik banklaryny çekmek mümkinçiligini esaslandyrmaly.

18.4-nji mesele. Kepillik amalyňy ýerine ýetirmek üçin bank konsorsiumy döredildi. Müşderi karz boýunça 50 000 000 manat möçberde kepilligi almak maksady bilen ýüz tutdy. Şol müşderiniň karz boýunça konsorsiumy-guramaçy täjirçilik bankynyň öňünde 8 000 000 manat bergisi bar. Bank konsorsiumy-guramaçy täjirçilik bankynyň hususy maýasynyň möçberi 20 000 000 manat.

Talaplar:

1. Bank konsorsiumyna gatnaşýan üç gatnaşyjynyň arasynda berilmeli kepilligiň pul möçberini paýlamagyň tertibini düşündirmeli.
2. Konsorsiumyň çäginde berilmeli kepilligiň mümkinçiligini we möçberini haýsy faktorlaryň kesgitleýändigini häsiýetlendirmeli.
3. Şu geleşige konsorsiumy-guramaçy täjirçilik banky gatnaşyp bilermi?

18.5-nji mesele. Harytlary satyn almak boýunça ýuridik şahsyň söwda işlerini karzlaşdyrmaklyga 3 sany täjirçilik banky gatnaşýar. Karzyň möçberi 40 000 000 manat, möhleti 1 ýyl, göterim derejesi ýyllyk 16%. Konsorsial geleşige gatnaşýan konsorsiumy-guramaçy täjirçilik banky tarapyndan berilmeli karzlaryň möçberi 22 200 000 manat, «A» täjirçilik banky – 13 320 000 manat, «B» täjirçilik banky – 4 480 000 manat.

Talaplar:

1. Konsorsiuma gatnaşýanlaryň arasynda alnan girdejileriň paýlanylyşynyň tertibini düşündirmeli.
2. Konsorsiuma gatnaşýanlaryň her biriniň almaly girdejeriniň möçberlerini hasaplamaly.

19-njy TEMA

FAKTORING AMALLARY

Faktoring «faktor» iňlis sözi bolup, «araçy» diýmekligi aňladýar. Faktoringe üç tarap gatnaşýar: üpjün ediji (satyjy), satyn alyjy we faktoring firmasy ýa-da täjirçilik banky. Faktoring amaly – bu täjirçilik banky tarapyndan üpjün edijiden onuň satyn alyja bildirýän pul talaplaryna (debitor algyalaryna) bolan hukugynyň satyn alynmagyny aňladýar. Adatça, faktoring amalynda täjirçilik banky üpjün edijini karzlaşdyrýar. Faktoring şertnamasyna laýyklykda täjirçilik banky üpjün edijä debitor algyalarynyň 70-90%-ine çenli möçberini töleýär. Faktoring boýunça bergidardan algyar doly alnandan soňra üpjün ediji bilen gutarnykly hasaplaşyk amala aşyrylýar.

1988-nji ýylda kabul edilen Halkara faktoring hakynda konwenisiýa laýyklykda aşakdaky dört alamatyň iň azyndan ikisini kanagatlandyran bolsa, onda degişli amal faktoring diýlip hasap edilýär:

- karzlaşdyryş häsiýetiniň bolmagy;
- üpjün edijiniň buhgalterçilik hasaba alnyşynyň ýöredilmegi;
- üpjün edijiniň debitor algyalarynyň inkassirlenilmegi;
- karz töwekgelçiliginiň ätiýaçlandyrylmagy.

Faktoring amaly üçin täjirçilik banky üpjün edijiden kesgitlenen ýyllyk göterim möçberinde hyzmat hakyny alýar.

19.1-nji mesele. Täjirçilik banky üpjün ediji-ýuridik şahs bilen hasabat ýylynyň 5-nji sentýabrynda (iş günü) 6 aý möhlet bilen regres hukugy bolmadyk faktoring şertnamasyny baglaşdy. Faktoring şertnamasynyň şertlerine laýyklykda üpjün ediji-ýuridik şahsa tölenmeli serişdeleriň jemi pul möçberi 45 000 manat. Täjirçilik banky tarapyndan üpjün ediji-ýuridik şahsyň hasap-fakturasynda görkezilen pul möçberiniň 80%-i öňünden, galan 20%-i satyn alyjydan bergi doly alnandan soň tölenýär. Hasap-fakturanyň kabul edilip alnan günü täjirçilik banky onda görkezilen tölegi doly töleýär. Faktoring amalyna hyzmat etmek üçin kesgitlenen göterimiň möçberi aýlyk 1%-e deň.

Hasabat ýylynyň 8-nji sentýabrynda (iş günü) üpjün ediji-ýuridik şahs satyn alyjynyň adyna taýýar önümler ýükläp iberýär we şol gün 45 000 manat möçberden ybarat hasap-fakturany täjirçilik bankyna tabşyrýar.

Täjirçilik bankyna faktoring şertnamasy boýunça satyn alyjydan gelip gowşan serişdeler:

- a) hasabat ýylynyň 20-nji sentýabrynda (iş günü) 8400 manat;
- b) hasabat ýylynyň 4-nji oktýabrynda (iş günü) 4000 manat;
- ç) hasabat ýylynyň 10-njy noýabrynda (iş günü) 6200 manat;
- d) hasabat ýylynyň 14-nji dekabrynda (iş günü) 10 400 manat;
- e) täze hasabat ýylynyň 25-nji ýanwarynda (iş günü) 5000 manat;
- ä) täze hasabat ýylynyň 23-nji fewralynda (iş günü) 11 000 manat.

Talaplar:

1. Faktoring amaly boýunça ýerine ýetirilen hyzmat üçin her hasabat aýy üçin täjirçilik bankynyň girdejileriniň möçberini hasaplamaly.

2. Faktoring amaly tamamlamagyň tertibini häsiýetlendirmeli we satyn alyjy tarapyndan bergiler doly tölenenden soňra üpjün ediji-ýuridik şahsa geçirilmeli tölegi hasaplamaly.

3. Üpjün ediji-ýuridik şahs üçin faktoring amalynda döredilýän amatlyklaryň manysyny düşündürmeli.

19.2-nji mesele. Hasabat ýylynyň 3-nji oktýabrynda (iş günü) täjirçilik banky bilen üpjün ediji-ýuridik şahsyň arasynda 3 aý möhlet bilen regres hukukly faktoring şertnamasy baglaşyldy. Faktoring şertnamasyna laýyklykda üpjün ediji-ýuridik şahsa tölenmeli serişdeleriň jemi pul möçberi 30 000 manat. Täjirçilik banky tarapyndan üpjün ediji-ýuridik şahsa onuň satyn alyjynyň adyna ýüklenip iberen taýýar önümleriniň bahasynyň 90%-ine çenli tölenýär, galan 10%-i bolsa satyn alyjydan bergi doly alnandan soň geçirilýär. Üpjün edijiden hasap-fakturanyň kabul edilip alnan günü täjirçilik banky töleg geçirýär. Faktoring amaly hyzmat etmek üçin kesgitlenen göterimiň möçberi aýlyk 1%-e deň.

Üpjün ediji-ýuridik şahs tarapyndan ýüklenilip iberilen taýýar önümler üçin hasap-fakturalaryň täjirçilik bankyna tabşyrylan seneleri:

– hasabat ýylynyň 14-nji sentýabrynda (iş güni) 8000 manatlyk taýýar önümler iberilen;

– hasabat ýylynyň 3-nji oktýabrynda (iş güni) 12 000 manatlyk taýýar önümler iberilen;

– hasabat ýylynyň 12-nji oktýabrynda (iş güni) 10 000 manatlyk taýýar önümler iberilen.

Factoring şertnamasy boýunça täjirçilik bankyna satyn alyjydan gelip gowşan pul serişdeler:

– hasabat ýylynyň 17-nji oktýabrynda (iş güni) 15 000 manat;

– hasabat ýylynyň 29-njy dekabrynda (iş güni) 15 000 manat.

Talaplary:

1. Täjirçilik bankynyň üpjün edijiler bilen baglaşýan faktoring şertnamalarynyň görnüşlerini aýdyp beriň.

2. Faktoringiň her bir görnüşiniň aýratynlyklaryny häsiýetlendirin.

3. Şu faktoring şertnamasy boýunça täjirçilik bankynyň alyp biljek girdejileriniň möçberini hasaplamaly.

4. Faktoring amallarynda täjirçilik bankynyň öz üstüne alýan töwegelçilikleriniň görnüşlerini kesgitlemeli we olary peseltmegiň usullaryny häsiýetlendirmeli.

19.3-nji mesele. Hasabat ýylynyň 9-njy noýabrynda 4 aý möhlet bilen baglaşylan faktoring şertnamasyna laýyklykda üpjün ediji-ýuridik şahsyň 50 000 manat möçberden ybarat debitor algylyryna hyzmat etmek boýunça täjirçilik banky öz üstüne borç alýar. Faktoring şertnamasy baglaşylan güni debitor algylyrynyň 85%-i täjirçilik banky tarapyndan ýyllyk 12% töleglerini almak şertinde üpjün edijiniň hasabyna pul serişdelerini geçirýär.

Talap. Faktoring amaly boýunça täjirçilik banky tarapyndan 4 aýyň dowamynda alynmaly girdejileriň möçberini hasaplamaly.

19.4-nji mesele. Täjirçilik banky tarapyndan üpjün ediji-ýuridik şahsyň debitor algylyryny satyn almak üçin 95 000 manat möçberde pul serişdeleri geçirildi. Faktoring şertnamasy boýunça bellenen göterimiň möçberi ýyllyk 14%. Satyn alyjy bilen hasaplaşyklardaky serişdeleriň dolanyşygynyň ortaça möhleti 20 gün. Satyn alyjynyň

pul serişdeleri tölemekligiň möhletiniň gijikdirilmegi 6 gün. Tölegiň möhletiniň her bir gijikdirilen gün üçin alynmaga degişli puşmana töleginiň kesgitlenen görerimiň möçberi 0,03%.

Talaplar:

1. Faktoring amaly üçin täjirçilik bankynyň üpjün ediji-ýuridik şahsdan almaly girdejileriniň möçberini hasaplamaly.

2. Tölegiň möhletiniň gijikdirilendigi üçin täjirçilik bankynyň satyn alyjydan almaly puşmana tölegi görnüşindäki girdejileriniň möçberini hasaplamaly.

19.5-nji mesele. Üpjün ediji-ýuridik şahs «A» satyn alyjynyň we «B» satyn alyjynyň salgylaryna jemi 80 000 manat möçberde ýükläp iberen taýýar önümleri üçin hasap-fakturalary resmileşdirip, debitor algylary inkassirmek maksady bilen olary täjirçilik bankyna tabşyrdy. Täjirçilik banky «A» we «B» satyn alyjylaryň tölege karza ukyplylygyna baha berenden soňra üpjün ediji-ýuridik şahsa 64 000 manat möçberde töleg geçirdi.

«A» we «B» satyn alyjylar tölegleriň tertibine laýyklykda pul serişdeleri täjirçilik bankyna geçirdiler:

- 10 000 manat (üpjün ediji-ýuridik şahsa hakujuy tölenenden 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra);
- 10 000 manat (ýene-de 10 günden soňra).

Täjirçilik bankynyň faktoring amaly boýunça kesgitlän ortaça günlük görerimiň möçberi 0,03%-e deň. Hasabat ýylyndaky sene-nama günleriniň sany 365.

Talap. Faktoring amaly boýunça täjirçilik bankynyň almaly girdejileriniň möçberini hasaplamaly.

20-nji TEMA

LIZING AMALLARY

Lizing amallary täjirçilik banklarynyň maliýe hyzmatlarynyň esasy görnüşleriniň biridir. Lizing amallary şertnama baglaşmak bilen resmileşdirilýär. Baglaşylan şertnama laýyklykda lizing beriji (kärendä beriji) özüne degişli enjamlary, maşynlary, kompýuter tehnikalary, ulag serişdeleri we esasy serişdeleriniň beýleki görnüşlerini lizing (kärende) töleglerini almak şerti bilen lizing alyja (kärendeçä) berýär. Lizingiň iki görnüşi bar: amal lizingi we maliýe lizingi.

Amal lizinginde şertnama gysga we orta möhlet bilen baglaşylýar (adatça, obýektiň ulanyş tutumlary hasaplanylýan möhletinden gysga bolýar). Şu ýagdaýda lizing beriji lizingiň predmeti bolup durýan serişdäniň kadaly işlemegini üpjün etmek maksady bilen onuň tehniki hyzmatyny öz üstüne alýar. Lizing şertnamasynyň möhleti tamamlanandan soňra lizing predmeti lizing berijä gaýtarylyp berilýär.

Maliýe lizingi kärende gatnaşyklarynyň möhletiniň uzak bolmagy bilen tapawutlanýar. Ol, adatça, obýektiň peýdaly ulanyş möhletiniň ep-esli bölegini ýa-da doly öz içine alýar. Maliýe lizinginde lizing beriji obýekte hyzmat etmek boýunça borçlary öz üstüne almaýar.

Lizing töleglerini hasaplamaklyk lizing gatnaşyklarynyň möhüm bölegi bolup durýar. Lizing tölegleri lizing beriji üçin girdejileri we lizing alyjy üçin çykdajylary emele getirýär.

Lizing tölegleriniň düzümine ulanyş tutumlary, lizing üçin bellenen göterim tölegleri, lizing berijiniň goşmaça hyzmatlary üçin çykdajylary degişli edilýär.

Täjirçilik bankynyň lizing amallary boýunça meseleler lizingiň görnüşlerine laýyklykda kärende töleglerini hasaplamagyň dürli usullaryny ulanmaklygyň mümkinçiliklerini hasaba almak bilen düzülde.

20.1-nji mesele. Täjirçilik banky (lizing beriji) we ýuridik şahs (lizing alyjy) öz aralarynda lizing şertnamasyny baglaşdylar. Lizinge berilýän enjamyň gymmaty 10 000 manat. Lizing şertnamasynyň möhleti 4 ýyl. Enjamyň gymmatyny doly dikeltmek üçin ulanyş tutumlarynyň aňryçäk möçberi ýyllyk 20%. Lizing boýunça göterimiň möçberi ýyllyk 12%. Enjamyň düýpli bejergisini we tehniki hyzmatyny lizing alyjy amala aşyrýar. Lizing beriji lizing alyja käbir goşmaça hyzmatlary ýerine ýetirýär. Olar boýunça çykdaýylar aşakdakylardan ybarat:

a) lizing berijiniň işgärleriniň iş sapary boýunça çykdaýylary – 1 200 manat;

b) lizing geleşigini baglaşmak boýunça edilen hukuk maslahatlary bilen baglanyşykly çykdaýylar – 1000 manat;

ç) lizing berijiniň enjamy ulanmak boýunça beren maslahatlary, şol sanda barlag synaglaryny geçirmek bilen baglanyşykly çykdaýylary – 2 000 manat.

Lizing tölegleri her ýylyň ahyrynda deň möçberde tölenilýär. Lizing şertnamasynda lizingiň möhleti tamamlanandan soňra lizing alyjy enjamy onuň galyndy gymmaty boýunça öz eýeçiligine satyn alýar.

Talaplar:

1. Lizingiň görnüşini kesgitlemeli we onuň aýratynlygyny häsiýetlendirmeli.

2. Enjamyň ortaça ýyllyk gymmatyny hasaplamaly.

3. Lizing şertnamasynyň möhletiniň dowamynda enjamyň ulanyş tutumlarynyň möçberini hasaplamaly.

4. Lizing tölegleriniň möçberini kesgitlemeli.

5. Enjamyň galyndy gymmatyny hasaplamaly.

6. Lizing töleglerini tölemekligiň tertibini düzmeli.

20.2-nji mesele. Täjirçilik banky (lizing beriji) we ýuridik şahs (lizing alyjy) öz aralarynda lizing şertnamasyny baglaşdylar. Lizinge berilýän ýük ulag serişdesiniň gymmaty 36 000 manat. Lizingiň möhleti 1 ýyl. Ýük ulag serişdesiniň gymmatyny doly dikeltmek üçin ulanyş tutumlarynyň aňryçäk möçberi ýyllyk 20%. Lizing boýunça göterimiň möçberi ýyllyk 16%. Ýük ulag serişdesiniň tehniki hyzmatyny lizing beriji öz üstüne alýar. Lizing beriji lizing alyja käbir

goşmaça hyzmatlary ýerine ýetirmek bilen baglanyşyklylykda çykda-jylary çekýär we onuň möçberi lizingiň tutuş möhletiniň dowamynda 1200 manada deň. Lizing tölegleri her aýda deň möçberde tölenil-ýär. Lizing şertnamasynyň möhleti tamamlanandan soňra ýük ulag serişdesi lizing berijä gaýtarylyp berilýär.

Talaplary:

1. Lizingiň görnüşini kesgitlemeli we onuň häsiýetli aýratyn-lygyny düşündirmeli.

2. Lizing tölegleriniň möçberini we ýük ulag serişdesiniň galyndy gymmatyny kesgitlemeli, şeýle hem lizing tölegleriniň tertibini düz-meli.

20.3-nji mesele. Täjirçilik banky (lizing beriji) we hususy telekeçi (lizing alyjy) öz aralarynda lizing şertnamasyny baglaşdylar. Lizinge berilýän obýektiň gymmaty 12 000 manat. Obýektiň gym-matyny doly dikeltmek üçin ulanyş tutumlarynyň aňryçäk möçbe-ri ýyllyk 15%. Lizingiň möhleti 6 ýyl. Lizing boýunça göterimiň möçberi ýyllyk 14%. Lizing tölegleri her ýarym ýyldan deň möçberde tölenilýär.

Talap. Lizingiň tutuş möhletiniň dowamlylygynda lizing töleg-lerini hasaplamaly we olaryň tertibini düzmeli.

20.4-nji mesele. Täjirçilik banky (lizing beriji) we hususy telekeçi (lizing alyjy) öz aralarynda lizing şertnamasyny baglaşdylar. Bu şertnamada görkezilen lizing obýektiniň gymmaty 4 000 000 manat. Lizingiň möhleti 10 ýyl. Lizing obýektiniň ulanyş tutumlary çalt-landyrylan usul boýunça hasaplanylýar we 5%-den 10%-e çenli kö-peldildi. Lizing boýunça göterimiň möçberi ýyllyk 8%. Lizing beriji we lizing alyjy öz aralarynda her ýylda göterimiň möçberini 0,5% ýo-karlandyrmak barada ylalaşdylar. Lizing tölegleri her ýylyň ahyynda tölenilýär.

Talaplary:

1. Lizing obýektiniň ortaça ýyllyk gymmatyny kesgitlemeli.

2. Her ýyl üçin lizing tölegleriniň möçberini hasaplamaly.

3. Lizing şertnamasy boýunça lizing tölegleriniň umumy möçbe-rini hasaplamaly.

20.5-nji mesele. Enjamyň gymmaty 18 000 manat. Enjamyň gymmatyny doly dikeltmek üçin ulanyş tutumlarynyň möçberi ýyllyk 20%.

Lizingiň möhleti 5 ýyl. Lizing boýunça göterimiň möçberi ýyllyk 12%. Lizing tölegleri her ýylyň ahyrynda tölenilýär.

Enjamy satyn almak üçin berilýän bank karzynyň göterim möçberi ýyllyk 8%. Bank karzynyň möhleti 3 ýyl. Bank karzy boýunça esasy bergi we göterim tölegleri aýma-aý tölenilýär.

Talap. Görkezilen wariantlaryň haýsysynyň amatlydygyny kesgitlemeli, ýagny enjamy soňundan satyn almak şerti bilen maliýe lizingine almak ýa-da bank karzynyň hasabyna satyn almak.

20.6-njy mesele. Ýuridik şahs önümçilik enjamyny lizinge almak üçin täjirçilik bankyna ýüz tutdy. Bu şahsyň maliýe ýagdaýy durnukly. Täjirçilik banky gymmaty 20 000 manatdan ybarat önümçilik enjamyny 4 ýyl möhlete lizinge bermek barada ýuridik şahs bilen lizing şertnamasyny baglaşdy. Tehniki-ykdysady häsiýetnamasyna laýyklykda bu önümçilik enjamyny ulanmak mümkinçiliginiň möhleti 8 ýyl. Önümçilik enjamynyň ulanyş tutumlarynyň möçberiniň ýyllyk 20%-i göz önünde tutulsa, onda onuň ulanyş tutumlaryny hasaplamagyň möhleti 5 ýyl. Kärende töleglerini hasaplamak üçin ylalaşylan lizing göterimiň möçberi ýyllyk 14%. Orta möhletli bank karzynyň möçberi ýyllyk 7%. Lizing tölegleri çärýekleýin tölenilýär. Lizingiň möhleti tamamlanandan soňra önümçilik enjamyny onuň galyndy gymmaty boýunça lizing alyja satmaklyk göz önünde tutulýar.

Talaplar:

1. Lizingiň görnüşini kesgitlemeli.
2. Lizing şertnamasyny baglaşmak üçin lizing alyjy bolup biljek tarap täjirçilik bankyna haýsy resminamalary tabşyrmalydygyny düşündirmeli.
3. Lizing tölegleriniň möçberini hasaplamaly.
4. Lizing şertnamasynyň möhleti tamamlanýan pursadyna önümçilik enjamynyň galyndy gymmatyny kesgitlemeli.

21-nji TEMA

FORFEÝTING AMALLARY

Forfeýting – bu regres hukuksyz eksport edijiden debitor algylarynyň satyn almagyny göz önünde tutýar. Şeýlelikde, forfeýting amaly eksport edijiniň karzlaşdyrylmagyny aňladýar. Debitor algylary satyn alyjy (forfeýter) hökmünde, adatça, täjirçilik banky çykyş edýär. Ol öz üstüne import edijiniň tölege ukypsyzlygy bilen baglanyşykly täjirçilik töwekgelçiligi alyar. Forfeýter eksport edijiden satyn alan resminamalaryny (wekselleri we beýleki bergi talaplary) gaýtarmasyz esassa başga bir forfeýtere satyp bilýär.

Forfeýting, esasan, daşary söwda geleşikleri boýunça uly möçberlerde enjamlary ýerlemekde ulanylýar we import ediji üçin tölegiň möhletini 6 aýdan 8-10 ýyla çenli yza süýşürmeklige mümkinçilik berýär. Şunda eksport ediji eksport geleşigi boýunça debitor algysyny forfeýtere satýar we kesgitli tölegi alýar.

Forfeýting amaly bergidara bildirilýän gysga we uzak möhletli talaplaryň (wekselleri we beýleki bergidarly talaplary) görkezilen bahanyň 40-60% indirimli pul serişdeleriniň hasabyna satyn almaktan ybaratdyr.

Forfeýting hyzmatlarynyň gymmatyny kesgitlemek möhüm meseleleriň biri bolup durýar. Forfeýtirlemeklige degişli wekselleriň nominal gymmatyny hasaplamagy harytlar we hyzmatlar üçin töleg orta möhletli bergidarlyk borçnamalarynyň berilmegi arkaly amala aşyrylýandygy barasynda şertleri özünde saklaýan eksport ediji bilen import edijiniň arasynda baglaşylýan şertnamada göz önünde tutulýar. Belli bir möhletli dowamynda üzülmeli wekseliň bahasynyň göni hasap (göterim) derejesini hasaba almak bilen hasaplanylýan karz üçin göterimiň we satuw bahasynyň gatnaşygy görnüşinde degişli wekselleriň nominal gymmatyny eksport ediji kesgitleýär. Bu hasaplama aşakdaky formulanyň üsti bilen geçirilýär:

$$P = P_v * (P_v * R / 100),$$

bu ýerde: P – satuw bahasy; P_v – wekseliň bahasy; R – göni hasap (göterim) derejesiniň ululygy.

Karz üçin göterimiň we satuw bahasynyň gatnaşygyny kesgitlemegiň usullary üýtgäp biler. Mysal üçin, satuw bahasy deň böleklere bölünip bilner. Her bir bölege üzülmedik bergileriň möçberine göterimler goşulýar. Beýleki ýagdaýda satuw bahasy deň böleklere bölünýär we göterimler her bir bölegiň bergidarlyk borçnamalarynyň tutuş möhletine hasaplanylýar, töleg bolsa her ýylda alynýar. Üçünji usul formula boýunça hasaplanan her ýyldaky tölegleriň, takmynan, möçberi esasynda deň nominal gymmatly wekselleri ulanmagy göz önünde tutýar. Emma saýlanyp alnan usula laýyklykda import ediji tarapyndan tölenilýän dürli jem möçberleriniň bolmagy şeýle bir möhüm däldir, çünki her bir usul bar bolan wekselleriň tölenmedik döwürleriniň we pul möçberleriniň aratapawudyny şöhlelendirýän tölegleriň möçberlerini kesgitlemek üçin niýetlenendir.

Bu temada täjirçilik banklarynyň amala aşyran forfeýting amallarynyň mazmunyny açyp görkezmek bilen baglanyşykly meseleler berilýär.

21.1-nji mesele. Täjirçilik banky forfeýting boýunça eksport edijiden 200 000 ABŞ-nyň dollary möçberinde wekseli aldy. Göni hasap (göterim) derejesi 12%. Weksel bir ýylyň dowamynda üzülmeli.

Talaplar:

1. Wexseliň satuw bahasyny kesgitlemeli.
2. Wexsel boýunça girdejiniň möçberini hasaplamaly.
3. Wexsel boýunça girdejiniň derejesini hasaplamaly.

21.2-nji mesele. Forfeýting hasaplaşygy boýunça harytlaryň umumy nominal gymmaty 186 000 ABŞ-nyň dollaryndan ybarat 150 000 ABŞ-nyň dollary möçberinde harydyň gymmatyna berlen wexsel üçin her ýylda 18% tölenilýär. Wexseliň üzülmeli möhleti 5 ýyl.

Talap. Forfeýtirlemek üçin wexseliň nominal gymmatyny hasaplamaly, eger:

a) satuw bahasy deň böleklere bölünýär we her bir bölege üzülmedik bergileriň möçberine hasaplanan göterimler goşulýar;

b) satuw bahasy deň böleklere bölünýär we göterimler her bir bölegiň bergidarlyk borçnamalarynyň tutuş möhletine hasaplanylýar, töleg bolsa her ýylda alynýar;

ç) formula boýunça hasaplanan deň nominal gymmatly weksel ulanylýar.

21.3-nji mesele. Forfeýtirlemek üçin wekselleriň nominal gymmatyny we karz boýunça üzülmedik berginiň möçberini hasaplamak maksady bilen aşakdaky maglumatlar berlen:

– harytlaryň 500 000 ABŞ-nyň dollary möçberine weksel resmileşdirilen;

– harytlaryň umumy nominal gymmaty 750 000 ABŞ-nyň dollaryndan ybarat;

– her ýylda tölenilýän göterimiň derejesi 16%-e deň;

– şertnamany ýerine ýetirmegiň möhleti 3 ýyl.

Talaplar:

1. Karz üçin göterimiň we satuw bahasynyň baglanyşygyny kesgitlemegiň hasaplamalaryny üç usuly ulanmak esasynda ýerine ýetirmeli.

2. Aşakdaky tablisalary doldurmaly:

a) deň böleklere bölünen satuw bahasynyň her bir bölegine üzülmedik bergileriň möçberine hasaplanan göterimler goşulýar (21.3-nji tablisa):

21.3.1-nji tablisa

Forfeýtirlemek üçin wekselleriň nominal gymmatynyň hasaplanylşy

ABŞ-nyň dollary

Satuw bahasy	Üzülmedik berginiň möçberine göterim derejesi 16%	Wekselleriň nominal gymmaty	Ýylyň ahyrynda üzmek möhleti
			1
			2
			3

b) töleg her ýylda alynýan şertinde bergidarlyk borçnamalarynyň tutuş möhletine ____ ABŞ-nyň dollaryna deň her bir bölege göterimler hasaplanylýar (21.3.2-nji tablisa):

Satuw bahasy	Üzülmedik berginiň möçberine göterim derejesi 16%	Wekselleriň nominal gymmaty	Ýylyň ahyrynda üzmek möhleti
			1
			2
			3

ç) formula boýunça hasaplanan deň nominal gymmatly weksel ulanylýar. Her ýylyň tölegleriniň takmyn möçberleriniň formulasy boýunça hasaplanan deň nominal gymmatly wekseller boýunça hasaplamalary ulanmaly.

21.4-nji mesele. Forfeýtirlemek üçin satyn alnan 4 600 000 ABŞ-nyň dollaryndan ybarat weksel boýunça göni hasap (göterim) derejesi 14%-e deň. Weksel bir ýylyň dowamynda üzülýär.

Talaplar:

1. Forfeýting amallarynyň gysgaça manysyny düşündirmeli.
2. Wexseliň satuw bahasyny kesgitlemeli.

22-nji TEMA

TRAST AMALLARY

Trast («*trust*» inlis sözi bolup, «*ynamly esasda dolandyrmak*» diýmekligi aňladýar – bu müşderiniň bähbidi we tabşyrygy boýunça şertnama esasynda öz adyndan amala aşyrylýan müşderiniň serişdelerini (emlăgini, pul serişdelerini, gymmatly kagyzlaryny we ş.m.) dolandyrmak bilen baglanyşykly amallardyr.

Trast amallarynda müşderi tarapyndan belli bir pul serişdeleriniň möçberi ýa-da gymmatly kagyzlaryň bukjasy banka berilýär. Şol bank alnan serişdelere eýelik etmegi, olary girdeji getirýän aktiwlere goýmagy we ylalaşylan tertip boýunça girdejiniň degişli bölegini müşderä tölemegi öz üstüne borç alýar.

Täjirçilik banky tarapyndan ýerine ýetirilýän trast hyzmatlary üç sany esasy toparyň amallaryny öz içine alýar:

- 1) alnan mirasa eýelik etmek;
- 2) hossarlyk baglanyşygy;
- 3) agent hyzmatlary.

Bu amallaryň ählisi bir tarapdan maliýe we beýleki tarapdan hukuk häsiýetine eýedir.

Täjirçilik banklary trust amallaryny özbaşdak şertnamalar esasynda we bilelikde maýa goýmaklygyň usullarynyň biri bolup çykyş edýän bank dolandyrmasyň umumy gaznasynyň çäginde amala aşyryp bilerler. Bank dolandyrmasyň umumy gaznasy ulanylan ýagdaýynda emläkleriň uly möçberiniň we şunlukda maýa goýum amallaryny amala aşyrmak üçin döreyän giň mümkinçilikleriň hasabyna netijelilik gazanylýar. Bank birleşdirilen emläkleri ynanylan dolandyryjy hökmünde çykyş edýär.

Dürli alamatlary boýunça trust amallary görnüşlere bölünýär: diskresion we fiksirlenen, gaýtarylýan we gaýtarylmaýan, halkara we milli. Trust amallary boýunça baglaşylýan ylalaşyklarda emläkleri trasta bermegiň şertleri, dolandyryjynyň ygtyýarlyklary, müşderiniň degişlilik (rezidentligi) we ş.m. görkezilýär.

Diskresion trusty – bu trusty dolandyryjana uly hukuklaryň berilmegini göz önünde tutýar. Dolandyryjy özüniň karary boýunça trust aktiwlerine ygtyýarlyk edýär we benefisiarlaryň arasyndan kime, haçan we haýsy möçberde trust gaznasyndan serişdeleri tölemek babatynda özi çözügüt kabul edýär. Şeýle kararlaryň çägi «*Letter of wishes*» («Islegleriň haty» «*Письмо от пожеланий*») atly resminama bilen kadalaşdyrylýar.

Fiksirlenen trust – bu diskresion trustdan tapawutlylykda trusty dolandyryjanyň ygtyýarlyklarynyň takyk kesgitlenilmegini we trust ylalaşygynda berkidilmegini göz önünde tutýar.

Gaýtarylmaýan trust – bu onuň şerti boýunça trusty esaslandyryjy trust ylalaşygyny ýatyryp we trasta berlen emläkleri yzy-na gaýtaryp bilmeýär. Bu şert hakyky we galp (ýalan) trustlary aýdyňlaşdyrmagyň esasy ölçegleriniň biri bolup durýar.

Gaýtarylýan trust – bu esaslandyryjynyň islegine baglylykda trusty dolandyrmagyň şertleriniň üýtgedilip bilinmegi mümkin bolan trustdyr. Şunda trusty esaslandyryjy tarapyndan trasta berlen emläkler

yzyna gaýtarylmak ähtimallygy saklanylýar we trasty dolandyrýanyň işine gözegçilik edilmegi üpjün edilýär.

Halkara trasty – bu trasty esaslandyryýanyň we ony dolandyryýanyň dürli ýurtlaryň tabynlygynda bolup durýandyklaryny aňladýar.

Milli trast – bu trasty esaslandyryýanyň we ony dolandyryýanyň haýsy hem bolsa bir ýurduň dahyllylary bolup durýandyklaryny aňladýar.

Trast amallarynyň gymmatyny kesgitlemek möhüm meseleleriň biridir. Dolandyryş ulgamy ulanylan şertlerinde maýadar maýa goýumlaryny goýanda görnüp duran ýitgilerden sowlup geçmek üçin serişdeleri goýum etmegiň degişli strategiýasyny, möhletini we möçberini kesgitlemäge borçludur. Trast amallaryny bank dolandyrmasyň umumy gaznasynyň çäginde amala aşyrylan ýagdaýynda maýa goýumlaryny goýmagyň iň pes möhletini hasaplamaklyk mümkindir. Onuň üçin iň soňky ýylda (12 aýda) gaznanyň göterimdäki girdejliligini, şeýle hem göterimde çykdajylarynyň möçberini bilmek zerurdyr. Maýa goýumlaryny goýmagyň iň pes möhletini hasaplamak üçin aşakdaky formula ulanylýar:

$$T_{\min} = (G_t + C_t + H_t) / G_g,$$

bu ýerde: T_{\min} – maýa goýmagyň iň pes möhleti; G_t – gaznanyň giriş tölegi; C_t – gaznanyň çykyş tölegi; H_t – dolandyryjynyň hak heşdek tölegi; G_g – gaznanyň girdejliligi.

Paýly maýa goýum gaznasy (PMGG) ulgamy boýunça gymmatly kagyzlary ynamly dolandyrmak arkaly goýlan serişdeler üçin paýyň bahasy we onuň gymmatynyň arasyndaky tapawudy bilmek zerurdyr. PMGG boýunça paýyň gymmaty hökmünde onuň arassa bazar gymmatyna (goşmaça tölegleri hasaba almazdan) düşünilýär we aşakdaky formula boýunça hasaplanylýar:

$$P_g = \frac{PMGG_{aag}}{P_s},$$

bu ýerde: P_g – paýyň gymmaty; $PMGG_{aag}$ – paýly maýa goýum gaznasynyň arassa aktiwleriniň gymmaty; P_s – paýyň sany.

Açyk PMGG-de paýyň gymmaty her gün hasaplanylýar. Paýyň gündelik gymmaty barasyndaky maglumat umumy elýeterlilik üçin açykdyr. Şol maglumat gaznany dolandyryjynyň saýtyndan, Internetiň ýöriteleşdirilen saýtyndan, döwürleýin neşirýatdan, maýa goýumly paýlary satyn almak ýa-da satmak üçin sargytlary kabul ediş nokatlardan almak mümkinçiligi bolýar.

PMGG-de paýyň bahasy diýlip satyn alyjy paýy satyn alan pursadynda onuň üçin töleýän puluň möçberine düşünilýär. Şol baha aşakdaky formulanyň kömegi bilen kesgitlenilýär:

$$P_{\text{sab}} = P_g - N_g,$$

bu ýerde: P_{sab} – paýyň satyn alyş bahasy; P_g – paýyň gymmaty; N_g – nyrh goşulmasy.

Paýyň satuw bahasy şeýle hasaplanylýar:

$$P_{\text{sb}} = P_g - N_i,$$

bu ýerde: P_{sb} – paýyň satuw bahasy; P_g – paýyň gymmaty; N_i – nyrh indirimi.

Trastyň şertleri boýunça dürli bahaly, girdejili we töwekgelçiligiň derejeli gymmatly kagyzzlar bilen işleri geçirmeli bolýar. Adatça, paýnamanyň hümmeti şeýle tertipde kesgitlenilýär:

$$P_h = \frac{D}{K_g} \times 100,$$

bu ýerde: P_h – paýnamanyň hümmeti; D – düşewünt (diwident); K_g – karzyň göterimi.

Şonuň ýaly trastyň girdejliligine baha bermek mümkindir:

$$T_g = \frac{T_{bg}}{D_{bg}} \times 100,$$

bu ýerde: T_g – trastyň girdejliligi; T_{bg} – trast boýunça girdeji; D_{bg} – depozit boýunça girdeji.

Eger trasta paýnama goýulsa, onda ýokardaky formulany şeýle görnüşde görkezme bolar:

$$T_g = \frac{T_{bg}}{D} \times 100,$$

bu ýerde: T_g – trastyň girdejiligi; T_{bg} – trast boýunça girdeji; D – düşewünt (diwident).

Bu temada täjirçilik banklarynyň ýerine ýetirýän trast amallarynyň mazmunyny açyp görmeklige niýetlenen meseleler berilýär.

22.1-nji mesele. Täjirçilik banky trast amallaryny bank dolandyrmasyň umumy gaznasynyň çäginde amala aşyrýar. Bu gazna girmek üçin 1,5% we ondan çykmak üçin 1,5% derejesinde töleg kesgitlenen. Trasty dolandyrýan täjirçilik bankynyň hyzmaty üçin bellenen göterimiň möçberi 1%-e deň. Gaznanyň ýyllyk girdejisi 8%-e barabar boldy.

Talaplar:

1. Trast amallarynyň manysyny düşündirmeli.
2. Maýa goýmagyň iň pes möhletini kesgitlemeli.

22.2-nji mesele. Trast amaly boýunça paýyň satyn alyş bahasy 10 000 manat, nyrh goşundysy satyn alyş bahanyň 4%-ine we paý satylanda nyrh indirimi paýyň gymmatynyň 2%-ine deň.

Talap. Paý goýan tarap paýyň amatly satuw bahasyna umyt baglap bilermi?

22.3-nji mesele. Trast boýunça şertnamada gymmatly kagyzlaryň möçberi 10 000 000 manat görkezilipdir. Täjirçilik banky trast boýunça aýda 1 000 000 manat girdeji almagy göz önünde tutýar we 20% möçberde düşewünt (diwident) yglan edýär. Trasty dolandyrýan täjirçilik bankynyň hyzmat hakynyň möçberi girdejiniň 20%-ine deň.

Talaplar:

1. Trastyň görnüşlerini sanamaly we olara gysgaça häsiýetnama bermeli.

2. Eger depozit boýunça girdeji ýyllyk 10%-e deň bolsa, onda trast boýunça şertnama baglaşmagyň amatlydygyny kesgitlemeli.

22.4-nji mesele. Täjirçilik banky bilen ýuridik şahsyň arasynda trast boýunça şertnama baglaşylýar. Şertnamanyň şertlerine laýyklykda umumy möçberi 10 000 000 manat bolan gymmatly kagyzlar trasta berilýär. Gymmatly kagyzlara yglan edilen diwidendiň möçberi 20%. Täjirçilik bankynyň trast amaly boýunça girdejisi her aýda 20%. Trast boýunça her aýda girdejiniň möçberi 1 000 000 manat.

Talap. Gymmatly kagyzlary trasta goýmagyň amatlydygyny ýa-da amatly däldigini kesgitlemeli.

23-nji TEMA

GYMMAT BAHALY METALLAR BILEN AMALLAR

Şu tema, esasan, ýurduň banklarynyň gymmat bahaly metallar we gymmat bahaly daşlar bilen geçirýän amallarynyň ählisi goşuldy.

Täjirçilik banklarynyň gymmat bahaly metallar we gymmat bahaly daşlar bilen amallar – bu goýumlara çekmek we gymmat bahaly daşlary ýerleşdirmek boýunça geçirilýän amallardyr.

Teklip edilýän meseleleriň zygiderlilik ýönekeýden çylşyrymly meselelere kem-kemden geçmegi göz önünde tutýar. Meseleleriň üstünde işlemek daşary ýurt pulundaky şu gymmatlyklaryň düzümini we görnüşlerini, olaryň aýry-aýry görnüşleri boýunça orunlary (pozisiýa) we täjirçilik banky boýunça jemlenen orunlary kesgitlemegiň usullaryny, gymmat bahaly metallar we gymmat bahaly daşlaryň gymmatyny hasaplap çykarmagyň tertibini, täjirçilik bankynyň ol ýa-da beýleki anyk amaly çemeleşmesini özleşdirmäge kömek etmelidir.

23.1-nji mesele. Täjirçilik banky hasabat ýylynyň 15-nji aprelinde (iş günü) gymmat bahaly metallar bilen amallary amala aşyrmak üçin Türkmenistanyň Merkezi bankynyň ygtyýarnamasyny alypdyr, ertesi günü hem depozit goýumy hökmünde 1530 g arassa altyny öz ammaryna kabul edip alypdyr. Metalyň kabul edilen senesinde altynyň bir gramynyň resmi bahasy 149,25 manada deň bolupdyr.

Kesgitlemeli:

1. Depozit goýmynyň kabul edilen güni bank näçe möçberdäki puly metal hasabyna geçirer?

2. Depozit goýmynyň kabul edilen senesinde täjirçilik bankynyň altyn boýunça orny nähili?

23.2-nji mesele. Täjirçilik banky altyny depozite çekmek we altyn bilen karz bermek boýunça işi alyp barýar. 24-nji aprel iş güni ýagdaýyna manat ekwiwalentinde müşderileriň metal hasaplarynyň ýagdaýyna şunuň ýaly baha berlipdir:

Müşderileriň metal hasaplary	Aktiv	Passiw
№1	-	49 322
№2	-	5 419
№3	4871	-
№4	-	9 648
№5	21 221	-

Eger bankda hususy hasabyna çekilen şunuň ýaly gymmat bahaly metal ýok bolsa, 24-nji aprel iş güni ýagdaýyna täjirçilik bankynyň altyn boýunça ornuny kesgitlemeli.

23.3-nji mesele. Agramy 12 500 g bolan altynyň standart tokgasynyň ligaturada 0,9995 probasy bar.

Eger Türkmenistanyň Merkezi banky şu senede gymmat bahaly metallar bazarynda altynyň aşakda getirilýän nyrhларыny (arassa altynyň 1 gramy üçin, manatda) bellän bolsa, 24-nji aprel iş güni ýagdaýyna manatdaky ekwiwalentini kesgitlemeli:

satyn alyş bahasy149,39 manat;

satuw bahasy.....149,65 manat.

23.4-nji mesele. Täjirçilik bankynda ýurduň affinaž kärhanalary tarapyndan çykarylýan ähli görnüşdäki platina bar: guýma (tokgalanan), poroşok we sozulan görnüşde. Affinaž platinadaky arassa metalyň düzümi (probasy) döwlet standartlaryna laýyklykda, «üç sany dokuzdan pes däl» derejä, ýagny 99,9%-e laýyk gelýär.

Amal gününüň başynda bankda ähli görnüşdäki platina bardy (23.4-nji tablisa).

Affinaž platinanyň görnüşi	Mukdary, sany	Ligatura agramy, g	
		Bir sanysynyň agramy	Hemmesi
Guýma görnüşi:			
Standart	2	5 000	10 000
Çekme	5	500	2 500
Poroşok görnüşi:			
– plastmassa gaplarda (gutuda)	2	7 000	14 000
– çüýşe ampulalarda	25	50	1 250
Sozulan görnüşi:			
– sowuk sozulan	-	-	350
– zolaklaýyn sozulan			

Amal gününüň dowamynda biržada ligatura agramy 12 750 grama deň bolan platina satylypdyr we ligatura agramy 156,35 grama deň bolan sap tebigy metal bölegi (himiýa taýdan arassa metal) goýum hökmünde saklamak üçin kabul edilipdir.

Talaplar:

1. Amal gününüň ahyryndaky ýagdaýa bankyň platina boýunça ornuny kesgitlemek.

2. Görkezilen amalyň geçirilen gününde Merkezi bank tarapyndan bellenen 1 gramyň resmi bahasy 122,63 manada deň bolan bolsa, banka sap tebigy metal bölegini tabşyran müşderiniň metal hasabyna geçiriljek manat ekwiwalentindäki pul möçberini anyklamak.

23.5-nji mesele. Ýuridik şahs (altyn gözleýän edara) täjirçilik bankyna kärhana tarapyndan çykarylan altyn çägesinden taýýarlanan we ýurduň affinaž kärhanasy tarapyndan markirlenen, 12 sany standart we 64 sany ölçenilýän guýma altyn mukdarda bank altynyny teklipe edýär, olaryň nominal agramy we probasy şuna deňdir (23.5-nji tablisa).

23.5-nji tablisa

Guýma	Mukdary, sany	Ligatura agramy, g	Proba, %-den pesi däl
Standart	5	13 300	99,95
	7	11 000	99,95
Ölçenilýän	14	1 000	99,99
	50	350	99,99

Şu mukdardaky metalyň 55%-i daşary ýurt pulunda bellenen resmi bahanyň 20%-den pes baha boýunça satuwa çykarylypdyr. Alnan girdejiniň pul möçberinden bank tokgalanan altynyň taýýarlanandygy we markirlenendigi üçin affinaž zawodyna 15 müň manat möçberdäki berginiň galyndysyny tölemegi teklip edýär. Altyny satmaktan alnan pul möçberiniň galan bölegi möhletli goýuma, satylmadyk metal bolsa talap edilýänçä goýuma geçirilmeli.

Talaplar:

1. Eger pula öwrülen senesindäki ýagdaýa altynyň 1 gramynyň Merkezi bank tarapyndan bellenen resmi bahasy 150,244 manada deň bolsa, täjirçilik bankynyň ýuridik şahsyň depozit we metal hasabyna geçirjek pul möçberini kesgitlemek.

2. Bankyň müşderiniň manat hasabyna geçirjek pul möçberini kesgitlemek.

23.6-njy mesele. Täjirçilik banky gymmat bahaly metallar bazarında «spot» görnüşli geleşikler boýunça hem-de «forward» görnüşli geleşikler boýunça hem üstünlikli işleýär.

Hasabat ýylynyň 1-nji fewral iş günü ýagdaýa hakyky ölçegde – gramlarda gymmat bahaly metallar satyn alnypdyr we ýerleşdirilipdir (23.6-njy tablisa).

23.6-njy tablisa

Gymmat bahaly metallaryň ady	Tiz baglaşylýan şertnamalar		Möhletli şertnamalar	
	Aktiw	Passiw	Aktiw	Passiw
Altyn	2 100	1 940	1 800	1 930
Kümüş	3 250	3 500	1 657	1 213
Platina	453	570	594	554

Talaplar:

1. Şertnamalaryň we gymmat bahaly metallaryň görnüşleri boýunça ornuň (pozisiýanyň) görnüşini kesgitlemek.

2. Gymmat bahaly metallar boýunça açyk orunlaryň manatdaky ekwiwalentini hasaplap çykarmak.

3. Eger görkezilen senedäki ýagdaýa bankyň hususy serişdeleri 100 000 manada, gymmatly metallaryň resmi bahasy (manat/gram) altyn boýunça 150, 244, kümüş boýunça 2,089 platina boýunça 122,637 manada deň bolsa, Täjirçilik bankynyň gymmatly metallar boýunça hasabat ýylynyň 1-nji fewralynda iş günü ýagdaýa görä açyk ornunyň jemi ululygyny we onuň Merkezi bank tarapyndan bellenen çäge (limite) laýyk gelýändigini kesgitlemeli.

23.7-nji mesele. Ýuridik şahs (döwlet paýdarlar jemgyýeti) geljekki altyn gözlenilýän möwsümde susguçly maşynyň (draga) we altyn gözleýjileriň şäherçesindäki elektrostansiýanyň işlemegini üpjün etmek üçin täjirçilik bankyna ýylda 24% tölemek bilen, 9 aý möhletde 50 000 manat möçberde karz almak üçin ýüz tutupdyr, şunda umumy ligatura agramy 1172 g bolan himiki taýdan arassa altynyň dört tokgasyny girew goýupdyr.

Kärhana karzy üzmegiň we karz şertnamasynyň hereket edýän möhletiniň ahyrynda göterimleri birwagtda tölemegiň tertibini kesgitlemegi haýyş edýär. Tölegi arassa altynyň bir gramy üçin 140,3 manatdan ýokary bolmadyk baha boýunça 0,9995-den pes bolmadyk probaly ölçenilýän guýma we sozulan altyn bilen geçirmek teklip edilýär.

Talaplar edilýär:

1. Altynyň bir gramynyň resmi bahasy 153,78 manat bolanda altynyň ýeterliklidigini kesgitlemek.

2. Eger sebitde karz möçberi ýyllyk 26%-e deň bolsa, Täjirçilik bankynyň geleşikden aljak umumy girdejisini hasaplap çykarmak.

2. Eger altynyň bir gramynyň bahasy 150,3 manatdan pese gaçmadyk ýagdaýynda, karz alyjy tarapyndan teklip edilen şertler ýerine ýetirilen halatynda, banka tabşyryljak ligatura argamy 350 g bolan ölçenilýän altyn tokgalarynyň sanyny we 0,9995 probaly sozulan afinaž altynyň agramyny anyklamak.

23.8-nji mesele. Hümmetsizlenmeden ätiýaçlandyrmak maksady bilen, adwokatyň maşgalasy maşgalabaşynyň wekilçiliginde özleriniň garaşylmadyk ýagdaýlar üçin niýetlenen manatdaky süşürtingileriniň bir bölegini bankda saklanýan altyna öwürmek kararyna gelipdir, şunda altyny täjirçilik bankyndan şu wagtky hümmeti boýunça – bir gramy üçin 150 manatdan, bu altyny 6 aýdan soň 158,3 manat forward hümmeti boýunça satmak şerti bilen satyn alnypdyr.

Geleşige gol çekilen mahalynda satyn alnan altyny ýylda 18% möçber boýunça depozite ýerleşdirmek we altyny satyn almak-satmak şertnamasynyň möhleti tamamlanmazdan oň pul harajatlaryny talap edýän garaşylmadyk ýagdaýlar ýüze çykan halatynda onuň adwokadyň maşgalasyna karz bermek üçin girew bolup hyzmat etmegi karar edilipdir.

Talaplar:

1. Maşgalabaşynyň täjirçilik banky bilen baglaşan geleşigini adyny atlandyrmak.

2. Hümmetsizlenmegiň depgini aýda 3,5%-den ýokary bolmagy çaklanýlan bolsa, şu amalyň maşgalanyň süşürtingilerini hümmetsizlenmeden gorap biljekdigini ýa-da bilmejekdigini anyklamak.

3. Müşderiniň hümmetsizlenmegiň depginiň 3-3,5% derejede saklanjagyna ynamy ýok wagtynda, şeýle hem onuň ýokarlanan halatynda bankyň geňeşisiniň müşderä teklip edip biljek çärelerini sarnap geçmek.

23.9-njy mesele Altynyň bahalarynyň hümmetiniň ýokarlanma meýlini öwrenmek bilen (geçen 6 aýyň dowamynda aýda $\approx 1,7$), täjirçilik banky «*swop*» hümmeti boýunça 0,9999 probaly ölçenilýän tokgalarda 120 kg bankda saklanýan altyny satmak üçin üç aýlyk opsiýon satyn alypdyr. Opsiýon satylan pursadynda Londonyň agşamky fiksinginde altynyň bahasynyň hümmeti 1 troýa unsiý üçin 385,4 dollara deň bolupdyr.

Opsiýon boýunça baýrak «*spot*» hümmeti boýunça geleşigiň pul möçberiniň 1,5%-ine deň bolýar.

Kesgitlemeli:

1. Altynyň hümmetiniň üýtgame meýli saklanyp galan ýagdaýynda bank näçe girdeji almagy göz önünde tutýar?

2. Meýliň alamatynyň üýtgän ýagdaýynda bankyň ýitgileri nähili bolar? Bu ýitgileriň birža manysy nämeden ybarat?

Maglumat üçin: bir troýa unsiý 31,1034807 grama deňdir.

24-nji TEMA

WALÝUTA AMALLARY

Walýuta amallary (geleşikleri) - daşary ýurt walýutasyny satyş – satyn alyş bilen bagly bank işleridir, geleşikleridir.

Şu tema «*Swop*» we «*Forward*» walýuta amallar goşuldy. Teklip edilýän meseleleri ähli ykdysady hünärlerde okaýan talyplar hem-de hünärmenler we mugallymlar ulanyp bilerler.

Spot - daşary ýurt puluna ýa-da hakyky haryda bolan geleşigiň bir görnüşi, şol sanda, tiz wagtda töleg geçilmegi we üpjün edilmegi göz önünde tutýan birža söwdasy degişlidir. Spot şertlerinde daşary ýurt puly boýunça geleşik geçirilende onuň üpjün edilmesi 1günüň dowamynda amala aşyrylýar.

Forward - hümmetler möhletli geleşiklerde ulanylýar we áydyň kesgitlenen döwürden soň walýutanyň hakyky tabşyrylmagy amala aşyrylýar. Forward hümmeti walýuta geleşigine gatnaşygy tarapyndan belenilýär. Ol kesgitli wagt geçenden soň belenen senede amala aşyrylýar.

24.1-nji mesele. Müşderi şweýsar frankynyň ýerine 5 müň inlis funtyny satyn alýar.

Daşary ýurt pulunyň hümmeti:

USD/CHF 0,9672-0,9679.

USD/GBP 0,7754-0,7760.

Talaplar:

1. Bank üçin şweýsar frankynyň satylýan hümmetini hasaplap çykarmak.

2. Şweýsar frankyny satmakdan bankyň aljak girdejisini kesgitlemek.

3. Bankyň müşderisi üçin şweýsar frankynyň satylýan hümmetini we onuň çykdajylaryny kesgitlemek.

24.2-nji mesele. Müşderi 5 müň ýewro satyp, şweýsar frankyny satyn alýar.

Daşary ýurt pulunyň hümmeti:

USD/EUR 0,8954-0,8961;

USD/CHF 0,9672-0,9679.

Talaplar:

1. Müşderi üçin satyn alynýan hümmeti kesgitlemek.

2. Ýewrony satmakdan bankyň aljak girdejisini (çykdajysyny) kesgitlemek.

3. Bank üçin satyn alynýan hümmetini hasaplap çykarmak.

24.3-nji mesele. Müşderi ýapon ýenasynyň ýerine 5 müň şweýsar frankyny satýar.

Daşary ýurt pulunyň hümmeti:

USD/EUR 0,8954/0,8961;

USD/CHF 0,9672/0,9679.

Talaplar:

1. Bank üçin ýenalaryň satylýan hümmetini hasaplap çykarmak.

2. Satmakdan bankyň aljak girdejisini kesgitlemek.

3. Bankyň müşderisi üçin ýenalaryň satylýan hümmetini kesgitlemek.

24.4-nji mesele. Germaniýaly import ediji özüne hyzmat edýän banka özi üçin 10 000 şweýsar frankyny satyn almak tabşyrygyny beripdir, bu pul möçberi oňa eksport edijiden alan hasaby boýunça töleg geçirmek üçin gerek bolupdyr. Import ediji hümmetiň çägin 1,0853 EUR/CHF derejede belleýär. Şweýsar frankyny satyn almak işi 48 sagadyň dowamynda geçirilmeli. Şonuň üçin hem, eger tabşyrygy Germaniýada iş gününüň ahyryna çenli ýerine ýetirmek mümkin bolmasa, bank bu tabşyrygy özüniň Nýu-Ýorkdaky amerikan şahamçasyna ýa-da Tokiodaky ýapon şahamçasyna geçirer.

Ertesi günü puluň şunuň ýaly hümmetleri teklipl edilýär:

Nýu-Ýork	USD/EUR	0,8931/0,8963
	USD/CHF	0,9645/0,9654
Tokio	JPY/EUR	0,1022/0,1034
	JPY/CHF	0,1007/0,1012
Maýn boýundaky Frankfurt	EUR/CHF	1,0856/1,0861

Kesgitlemeli:

1. Maliýe amallary geçirilýän üç nokadyň her birinde bank import edijiniň tabşyrygyny EUR/CHF gatnaşygynyň haýsy hümmeti boýunça ýerine ýetirip biler? Bellenen çäk (limit) berjaý edilermi?

2. Import ediji tarapyndan bellenen çägiň berjaý edilmegi üçin (frankyň bahasy öňki derejede galan şertinde), Nýu-Ýorkda EUR USD gatnaşyk hümmeti näderejede ýokarlanmaly bolar?

3. Eger Tokioda ýenanyň hümmeti franka garanynda 0,0027 möçberde ýokarlansa, import ediji öz limitiniň çäklerinde daşary ýurt puluny satyn alyp bilermi?

24.5-nji mesele. Haryt geleşigini amala aşyrýan germaniýaly eksport edijiniň 6 aý geçenden soň tölenmeli 10 000 amerikan dollary möçberinde eksport talaby (almaly puly) bar. Ol birnäçe wagtdan soň dollaryň bahasy pese gaçar diýip çak edýär. Şonuň üçin hem özüniň hümmet töwekgelçiligini ýapmak üçin eksport ediji şu möçberdäki dollary forward boýunça satmakçy bolýar.

Şu gün amerikan dollarynyň hümmeti 0,9654-0,9661 gatnaşyga, 6 aý üçin «*swop*» möçberi 500/478 gatnaşyga deňdir. Amerikan dollarynda depozitler boýunça möçber 8%.

Kesgitlemeli:

1. Şu möçberdäki forward dollaryny bank haýsy hümmet boýunça satyn alar?

2. Bank öz gezeginde, şu forward dollarlary bilen baglanyşykly hümmet töwekgelçiliginden nähili sowlup biler?

3. Şu forward amalynyň netijesinde bank peýda alarmy ýa-da ýitgi çekerme, onuň möçberi näçä deň bolar?

24.6-njy mesele. Bankyň müşderisi bank bilen 3 aý möhlete ýewronyň ýerine 1 müň dollary satmak barada forward geleşigini baglaşýar:

«Forward» hümmeti (kurs) 72/91 - hasabat ýylynyň 17-nji iýul iş günü:

«Spot» hümmeti 0,7995/0,8005 – hasabat ýylynyň 15-nji aprel iş günü:

Kesgitlemeli:

1. Bank hasabat ýylynyň 17-nji iýulynda iş günü näçe girdeji alar?

2. Hasabat ýylynyň 17-nji iýulynda iş günü hümmet (kurs) 0,7950/0,7960 bolsa, bank tarapyndan satylanda 0,800 bolsa, bank gaýdymlaýyn (tersine) geleşigi amala aşyrmak ýoly bilen, töwekgelçiligi nähili ätiýaçlandyryp biler?

24.7-nji mesele. Bankyň açyk orun boýunça töwekgelçiliginiň öňüni alyp, «swop» müşderi bilen we 24/8 meseläniň şertini peýdalanmak arkaly beýleki bank bilen forward geleşigini ýapyň. Hümmet (kurs) – 0,800.

Birinji we ikinji geleşikleriň netijelerini, şeýle hem bankyň daşary ýurt pulundaky ornuny kesgitlemek talap edilýär.

24.8-nji mesele. Bankyň 10 000 dollar möçberinde daşary ýurt pulundaky uzak orny (pozisiýasy) bar, ol dollary hasabat ýylynyň fewral aýynyň 5-ine (iş günü) spotda 0,8100 hümmet boýunça satyn alypdyr. Emma hümmet peselip başlapdyr we şol günde 0,8010-a çenli peselipdir. Bankyň hasabat ýylynyň fewral aýynyň 5-ine daşary ýurt pulundaky orny +10 000 USD – 8 100 EUR.

Talaplar:

1. Bankyň «swop» geleşikleri bilen daşary ýurt pulundaky açylan ornunyň möhletini nähili uzaldyp bolar?

2. Hasabat ýylynyň 7-nji fewral ýagdaýynda «sell and buy» geleşigini ýerine ýetiriň.

3. Bank geleşigi amala aşyrypdyr we hasabat ýylynyň 7-nji fewral ýagdaýynda hümmet 0,8150-ä çenli ýokarlanypdyr diýeliň. «Spot» geleşigi bilen orny (pozisiýany) ýapmak.

4. Bankyň peýdasynyň möçberini hasaplap çykarmak.

25-nji TEMA

KARZ TÖWEKGELÇILIGINE SELJERME GEÇIRMEK

Temanyň meseleleri karz bukjasyna – jemi karz töwekgelçiligine seljerme geçirmäge bagyşlanýar. Karzlaryň hiline baha bermegiň we karzlar boýunça mümkin bolan ýitgiler üçin ätiýaçlyk goruny döretmegiň Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan bellenen kadalaryny jikme-jik öwrenmäge, şeýle hem ýurdumyzyň we daşary ýurtlaryň tejribesini deňeşdirmäge aýratyn üns berilýär.

25.1-25.3-nji meselelerde aýry-aýry karzlar boýunça töwekgelçilik toparyny kesgitlemegiň usulyýeti, karzlaryň hiline baha bermegiň belgileýin we ball usullary bilen tanyşdyrýar. Olary çözmek ykdysady oýlanma endiklerini we kabul edilen çözümler üçin jogapkärçiligi terbiýeleýär.

25.4-25.5-nji meselelerde karzlar boýunça ýitgileri ýapmak üçin ätiýaçlyk gorunyň emele gelmeginiň, hereketiniň we peýdalanmagyň kadalaryny öwrenmäge mümkinçilik berýär. Olary çözmezden öň, talyplar şu amallar boýunça buhgalterçilik hasaba alnyşsyny we hasabatlylygyny öwrenmelidirler.

25.1-nji mesele. Hasabat senesindeki ýagdaýa görä bankyň karz bukjasy 20 karzdan durýardy. *25.2.1-nji tablisada* karzlaşdyrmagyň şertlerini, üpjün edilişini we her bir karzyň şu ýylyň birinji aprelindeki ýagdaýyny häsiýetlendirýän karzlar arhiwinden göçürmeler getirilýär.

Her bir karzyň hiline baha bermek we olary Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Görkezijisiniň we oňa goşmaçalaryň talaplaryna laýyklykda töwekgelçilik toparlaryna bölmek talap edilýär.

25.2-nji mesele. Täjirçilik banky hasabat ýylynyň 1-nji aprel iş günü ýagdaýa aşakdaky karzlar boýunça karz bukjasynyň hili barada hasabaty düzýär:

1. Harytlary satyn almak üçin (sowda) karz, hasabat ýylynyň maý aýynyň 15-inden (iş günü) 100 000 manat möçberde hasabat ýylynyň iýul aýynyň 15-ine (iş günü) çenli berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 80%, üpjünçiligi ýok.

Ýuridik şahs *A* (paýdarlar jemgyýeti) – karz alyjy, ol bankyň hemişelik müşderisi bolup durýar. Maliýe ýagdaýy – gowy, serişdeleriň gelşi – ortaça.

Karzy üzmegiň shemasy – möhletiň ahyrynda birwagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň 15-nji iýul (iş günü) – karzlaşdyrmagyň şertlerini üýtgetmezden, birinji gezek möhleti uzaldylypdyr;

– hasabat ýylynyň 15-nji awgust (iş günü) – karzlaşdyrmagyň şertlerini üýtgetmezden, ikinji gezek möhleti uzaldylypdyr;

– hasabat ýylynyň 15-nji sentýabr (iş günü) – karz möhleti geçirilen karzlaryň hasabyna geçirilipdir.

2. Töleg dolanyşygyndaky ýetmezçiligi ýapmak üçin karz, hasabat ýylynyň awgust aýynyň 29-yndan (iş günü) 200 000 manat möçberde hasabat ýylynyň sentýabr aýynyň 15-ine (iş günü) çenli dahylly bankyň kepillendirmesi bilen berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 12 %.

«Ýuridik şahs № *B* (jogapkärçiligi çäklendirilen jemgyýet) – karz alyjy, ol bankyň hemişelik müşderisi bolup durýar. Maliýe ýagdaýy – kanagatlanarly, pul akymy – ortaça.

Karzy üzmegiň shemasy – möhletiň ahyrynda birwagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň 15-nji sentýabr iş günü – şertleri üýtgetmezden, birinji gezek möhleti uzaldylypdyr.

25.2.1-nji tablisa

T/b	Karzyň möçberi, mün manat	Möhleti geçirilen karzyň dowamlylygy, gün		Üpjünçiligiň görnüşi	Üpjünçiligiň geçginligi	Üpjünçiligiň pul möçberi, mün manat	Gaýtadan resmileşdirmek we möhleti uzaltmak, sany		Karzyň görnüşi	
		Esasy bergi boýunça	Karz üçin göterimler boýunça				Şertleri üýtgetmek bilen	Şertleri üýtgetmezden	Insaýder	Ýeňillikli
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1	300	-	-	Girew	Geçginli	400	1	-	-	-
2	150	60	-	Girew	Geçginli	300	-	-	-	-
3	500	-	50	Bankyň kepili	-	700	-	1	-	-
4	800	25	-	Girew	Geçginli	900	2	-	-	-
5	50	-	-	Ätiýaçlandyrylan	Ätiýaçlandyryjy şübheli aktiwler	150	-	1	-	-

25.2.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
6	20	-	35	Girew	-	200	-	2	-	-
7	1900	15	5	Hökümet keçili	Geçginli	2000	1	-	-	-
8	230	50	-	Girew	Geçginli	150	1	-	-	-
9	700	-	29	Girew	-	700	-	1	-	-
10	270	-	-	-	Geçginli	-	-	-	-	+
11	300	-	25	Girew	Şübheli	500	-	-	+	-
12	200	-	1	Girew	Geçginli	300	-	1	-	-
13	170	-	-	Girew	Geçginli	100	1	-	-	-
14	250	-	-	Girew	Şübheli	300	-	-	-	-
15	375	-	-	DGO	-	600	-	-	-	-
16	525	-	-	Müşderä hyzmat edýän bankyň wekseli	Geçginli	700	1	-	-	-
17	185	-	-	Girew	Geçginli	300	-	-	-	-
18	900	-	20	Öý	Geçginli	20000	-	3	-	-
19	600	-	-	Intel-lektual eýeçilige hukuk	Şübheli	800	-	-	-	-
20	100	-	-	Korporatiw gymmatly kagyzzar	Şübheli	200	-	1	-	-

3. Sehiň durkuny täzelemek üçin karz (azyk senagaty), hasabat ýylynyň awgust aýynyň 1-inden (iş günü) 500 000 manat möçberde hasabat ýylynyň awgust aýynyň 1-ine (iş günü) çenli işi saklaman sehiň taýýar önümini (azyk konsentratlary) girew goýmak bilen berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 20%. Girewiň pul möçberi 600 000 manat. Saklanmaly möhleti 1 ýyl, geçginliliği ortaça.

Azyk senagatynyň döwlet kärhanasy – paýdar, hemişelik müşderisi bolup durýar. Maliýe ýagdaýy - gowy, pul akymy – durnukly.

Karzy üzmegiň shemasy – möhletiň ahyrynda bir wagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň awgust aýynyň 1-ine (iş günü) karzyň möhleti 3 aý uzaldylypdyr. Göterimler tölenmändir. Durkuny täzelemek işleri tamamlanmandyr.

4. Daşary ýurtdan çig mal almak üçin karz, hasabat ýylynyň iýun aýynyň 1-inden (iş günü) 600 000 manat möçberde hasabat ýylynyň sentýabr aýynyň 1-ine iş gününe çenli berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 25%. Müşderiniň şol bankda 1 000 dollar möçberinde depoziti bar.

Döwlet kärhanasy – ýuwujy serişdeler zawody, beýleki bankyň müşderisi. Kärhananyň maliýe ýagdaýy durnukly. Pul akymy – ortaça.

Karzy üzmegiň shemasy – möhletiň ahyrynda birwagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň 1-nji awgust iş günü – birinji gezek möhleti uzaldylypdyr;

– hasabat ýylynyň 1-nji sentýabr iş günü – karz möhleti geçirilen karzlaryň hasabyna geçirilipdir, göterimler tölenmändir.

5. Bank weksellerini satyn almak üçin karz, hasabat ýylynyň iýul aýynyň 1-ine iş günü 50 000 manat möçberde bir aý möhlete, karz berýän bankyň paýnamalaryny girew goýmak bilen berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 20%. Girew geçginli. Hasabat ýylynyň 1-nji oktýabr iş günü ýagdaýyna paýnamalaryň bazar gymmaty 70 000 manada deňdir.

Kir ýuwujy kärhana – bankyň hemişelik müşderisi bolup durýar, karza ukyplylygy boýunça üçünji derejä degişlidir. Pul akymy – ortaça.

Karzy üzmegiň shemasy – birwagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň 1-nji sentýabr (iş günü) – karz möhleti geçirilen karzlaryň hasabyna geçirilipdir. Göterimler zygyderli tölenýär.

6. Azyk önümlerini satyn almak üçin karz, hasabat ýylynyň awgust aýynyň 1-ine (iş günü) 100 000 manat möçberde 1,5 aý möhlet bilen berlipdir, ýyllyk göterim möçberi 25%. Karz üpjün edilmändir.

Ýuridik şahs №3 – beýleki bankyň müşderisi, karz berýän bankyň paýdary bolup durýar, karza ukyplylygy birinji derejeli. Pul akymy – güýçli, durnukly.

Karzy üzmegiň shemasy – möhletiň ahyrynda birwagtda göterimleri hasaplap ýazmak bilen, bir gezeklik töleg:

– hasabat ýylynyň 15-nji sentýabr (iş güni) – möhleti uzaldylypdyr. Göterimler tölenipdir.

Talaplar:

1. Her bir karzyň hilini kesgitlemek we ony aşakdakylara laýyklykda, töwekgelçilik toparlarynyň birine degişli etmek:

■ Türkmenistanyň Merkezi bankynyň «Karz edaralaryň karzlar boýunça, karz we olara deňeşdirilen bergiler boýunça bolup biljek ýitgilere ätiýaçlyklary döretmegiň tertibi hakynda» düzgünnamasyna we oňa goşmaçalara laýyklykda;

■ belgileýin ulgama laýyklykda (nusga 25.2.2-nji tablisada getirilýär);

■ ball ulgamyna laýyklykda (nusga 25.2.3-nji tablisada getirilýär).

2. Alnan netijeleriň tapawutlaryny düşündirmek.

3. Her bir karz we tutuşlygyna ähli karz bukjasy boýunça töwekgelçilik derejesini görkezmek.

25.2.2-nji tablisa

Karzyň hiliniň reýtingi: ABŞ-nyň belgileýin ulgamy

Reýting	Klassifikasiýa	Ýagdaýy ýa-da beýany
1	2	3
0	Klassifikasiýa bölünmedik	Karza heniz baha berilmändir, ýagny baha bermek ýa-da gaýtadan baha bermek işi dowam edýär
1	«Praym»	Örän ýokary karz reýtingi bolan karz alyjy, bergisine ýokary derejede hyzmat edýändigini bilen bellidir: serişdeleri güýçli derejede gelýär, birinji derejeli girew; karzyň özüne çekiji häsiýetleri (ýagny bellenen maksady, möhleti, üzmegiň shemasy, pudak)
2	Ýokary hilli	Karz alyjynyň gowy maliýe ýagdaýy, gowy karz taryhy, saldamlý girewi bar, karzyň özüne çekijilik häsiýeti

25.2.2-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
3	Kanagatlanarly	Kabul ederlikli maliýe ýagdaýy bolan karz alyjy (bu zaýom kähalatda goşmaça üns berilmegini talap edip biler); geçen döwürde bergisini gowy üzüpdür; kabul ederlikli girew
4	Çäkli	Gowşak karz alyjy; ýeterlik däl ýa-da laýyk bolmadyk girew; karz alyjynyň netto ýagdaýyna garanyňda karz örän köp; kepillendirme; hemişe üns bermeli bolýar
5	Çäkliden ýaramaz	Berginiň gaýtaryljakdygy şübheli, bergini üzmek baradaky ýörite ylalaşygy talap edýän ýagdaý, bank gözegçiligi geçirilende klassifikasiýa bölünipdir
6	Ýitgiler	Bergi boýunça hyzmat edilmeýär we töleglere garaşylmaýar

25.2.3-nji tablisa

Karzlaryň hiline ball arkaly baha bermek

Karzyň hiliniň kriterisi	Baha bermek, ball
1	2
Berginiň bellenen maksady we pul möçberi Bellenen maksady oýlanyşykly we pul möçberi ähli babatlarda doly esaslandyrylýar	20
Bellenen maksady şübheli, pul möçberi kabul ederlikli	15
Bellenen maksady ynanarlykly däl, pul möçberi kynçylyk döredýär	8
Karz almaga dalaşgäriň maliýe ýagdaýy	
Häzirki we ozalky maliýe ýagdaýy örän gowy, serişdeleriň gelşi güýçli we durnukly	40
Maliýe ýagdaýy gowy, serişdeleriň gelşi güýçli	30
Maliýe ýagdaýy kabul ederlikli, serişdeleriň gelşi durnuksyz	20

1	2
Öňki döwürde peýdasy ýokary däl, serişdeleriň gelşi gowşak	10
Golaýda köp ýitgi çekipdir, serişdeleriň gelşi gowşak	4
Girew	
Girew gerek däl ýa-da örän köp girew berilýär	30
Degerli derejede geçginli girew	25
Kabul ederlikli geçginliligi bolan ýeterlik girew	20
Çäkli geçginliligi bolan ýeterlik girew	15
Hili ýokary bolmadyk ýeterlik däl girew	8
Kabul ederlikli girew ýok	2
Üzülmeli möhletli we shemasy	
Gysga möhletli, öz-özünden üzülýän, gowy ikinji çeşme	30
Orta möhletli, bölekleyin üzme, serişdeleriň gelmegi	25
Orta möhletli, bir gezeklik töleg, serişdeler ortaça gelip gowuşýar	20
Uzak möhletli, bölekler boýunça üzülýär, gelip gowuşmalara ynam ýok	12
Uzak möhletli, bellenen maksady şübheli, ikinji çeşmeleri ýok	5
Karz alyjynyň karz maglumatlary	
Geçen döwürde karz alyjy bilen örän gowy gatnaşyk saklanypdyr	25
Ygtybarly çeşmelerden karz babatda gowy seslenmeler alnypdyr	20
Çäkli seslenmeler, ýaramaz maglumat ýok	15
Seslenme ýok	9
Ýaramaz seslenmeler	0
Karz alyjy bilen özara gatnaşyklar	
Yzygiderli amatly gatnaşyklar bar	10
Aram gatnaşyklar bar ýa-da gatnaşyk ýok	4
Bank karz alyjy bilen gatnaşyklarda ýitgi çekýär	2

25.2.3-nji tablisanyň dowamy

1	2
Karzyň bahasy	
Karzyň hili sebäpli adatdakydan ýokary	8
Karzyň hiline laýyk gelýär	5
Karzyň hili sebäpli adatdakydan pes	0

Umumy ballaryň esasynda karzyň reýtingi:

I. Iň gowy	163-140
II. Ýokary hilli	139-118
III. Kanagatlanarly	117-85
IV. Çäkli	84-65
V. Çäkliden ýaramaz	64 we ondan pes

25.3-nji mesele. Bank hasabat ýylynyň 1-nji oktýabr iş günü ýagdaýa aşakdaky karzlar boýunça karz bukjasyň hili barada hasabaty düzýär:

1. Bankyň paýdaryna ýuridik şahs hasabat ýylynyň maý aýynyň 20-sine (iş günü) jaýlary abatlamak üçin 40 000 manat möçberde 3 aý möhlete berlen karz, ýyllyk göterim möçberi 12%. Karz ukyplylygy ikinji derejeli müşderi. Karzyň gaýtarylmazlyk töwegelçiligi üçin ätiýaçlandyryş polisiniň hasabyna berlen karz. Göterimler möhletinde tölenipdir. Karzyň möhleti ýyllyk 80%-iň hasabyna 2 aý uzaldylypdyr. Üzmegiň shemasy – bir gezeklik töleg.

2. Bankyň paýdaryna – şäheriň söwda maşyn gurluşygy zawodyna akkreditiw açmak üçin hasabat ýylynyň awgust aýynyň 1-ine (iş günü) 15 gün möhlete berlen karz, ýyllyk göterim möçberi 20%. Karz ukyplylygy ikinji derejeli müşderi. Karzyň möhleti ozalky şertlerde 3 gezek uzaldylypdyr. Karz boýunça göterimler tölenmeýär. Üzmegiň shemasy – bir gezeklik töleg 25.3.1-nji tablisada.

25.3.1-nji tablisa

№	Hasabat ýylynyň 1-nji aprelindäki iş günü ýagdaýyna aktiwleriň gurluşy	müň manat
611	Esasy serişdeler	140 000
612241	Çig mal we esasy serişdeler	128 000

25.3.1-nji tablisanyň dowamy

1	2	3
612242	Tamamlanmadyk önümçilik	12 000
612341	Taýýar önüm (ýerlemekte kynçylyklar bar)	15 000
621851	Satyn alyjylardan we buýrujylardan gysga möhletli debitor algylar	110 000
Şol sanda uzaklygy:		
	30 güne çenli 55%	
	31-60 güne çenli 25%	
	61-90 güne çenli 10%	
	90 günden ýokary 10 %	
	Hasaplaşyk hasaby	90 000
	Kassa	10 000

4. Senagat kärhanasy (döwlet kärhanasy) bankyň paýdary, onuň hemişelik müşderisi bolup durýar, gysga möhletli karzlardan yzygiderli peýdalanýar, şunuň bilen baglylykda bank önümçilik materiallarynyň tölegi üçin hasabat ýylynyň I çäryeginde oňa ýyllyk 12 göterim möçberi bilen karz ugruny açypdyr.

Çäryekler boýunça karz ugrunyň möçberi:

- geçen ýylyň IV çäryegi, müň manat;
- şu ýylyň I çäryegi, müň manat.

Önümleri ýerlemegiň ösüş depginleri, geçen çäryege garanyňda (%-de):

- geçen ýylyň IV çäryeginde;
- şu ýylyň I çäryeginde.

Düşewünt (peýda/girdeji), %:

- geçen ýylyň IV çäryeginde;
- şu ýylyň I çäryeginde.

Şu ýylda aktiwlerde hususy serişdeleriň paýy 30-35% aralykda boldy.

Zawodyň karzlar boýunça möhleti geçirilen bergisi ýok.

Girew – 200 000 manat möçberdäki haryt-maddy gymmatlyklar.

1-nji aprel iş günü ýagdaýyna aktiwler 300 000 manada deň boldy.

1-nji aprel iş günü ýagdaýyna ýapma koeffisiýenti (aktiwleriň umumy möçberi, kärhananyň ähli borçnamalary) 2,5 möçberde kesgitlendi.

Göterimleri tölemek we esasy bergini bölekleyin üzmek öz wagtynda geçirilýär.

5. Senagat kärhanasy bankdan gysga möhletli karzlary yzygiderli alýar. Debitor bergi sebäpli ol alnan karzlaryň möhletini birnäçe gezek uzaldypdyr. 1-nji aprel ýagdaýyna ozal alnan karzlar boýunça bergisi ýok. Şonuň üçin hem hasabat ýylynyň aprel aýynyň 1-ine (iş günü) kärhana bölek söwda ulgamynyň dükanlarynyň üstünden satmak üçin niýetlenen halkyň sarp edýän harytlaryny satyn almak üçin 20 000 manat möçberde täze karz alypdyr. Müşderi karza ukyplylygy boýunça ikinji derejä degişlidir. Şu karz tehniki-ykdysady esaslandyрма boýunça iki aýyň dowamynda üzülmeli, karzyň möhleti 2 ýyl, ýyllyk göterim möçberi 20%. Emma hasabat ýylynyň 1-nji oktýabr ýagdaýa görä karz üzülmändir, karz bolsa iki gezek möhleti uzaldylandan soň möhleti geçirilen karzlar hasabyna geçirilipdir.

Täjirçilik banklary tarapyndan karzlaryň hiline baha bermegiň ball ulgamynyň şertli mesele 25.3.2-nji tablisada getirilýär:

25.3.2-nji tablisa

Karzyň hiliniň kriterisi	Baha bermek, ball
1	2
Karzyň bellenen maksady	
Önümçilik maksatlary	10
Önümçilik däl maksatlar	8
Bellenen maksady näbelli	0
Karzyň görnüşi	
Dolanyşyk aktiwlerini emele getirmek üçin	45
Ätiýaçlyklary emele getirmek we harajatlar üçin maksatlaýyn karzlar:	
– önümçilik ätiýaçlyklary	60
– taýýar önümler	50
– gündelik önümçilik harajatlary	40

25.3.2-nji tablisanyň dowamy

1	2
– debitor bergi	50
Harytlar:	50
– gaýry maksatlar	40
Düýpli harajatlar üçin karzlar:	
– gurluşyk we tehniki taýdan gaýtadan enjamlaşdyrmak	30
– enjamlary satyn almak	60
Innowasion karzlar	20
Blank (üpjün edilmedik) karzlar	10
Karz alyjynyň karza ukyplylygy:	
1-nji dereje	75
2-nji dereje	50
3-nji dereje	10
Karza ukyplylygy belli däl	0
Karza ukyply däl	0
Girew:	
– geçginli	30
– ortaça geçginli	20
– geçginli däl	3
Giňişleýin	10
Ýeterlik	5
Bölekleýin	2
Töwekgelçilik topary:	
1	175-139
2	138-115
3	114-102
4	101-43
5	42-10

Talaplar:

1. Her bir karzyň hilini kesgitlemeli we ball esasynda berilýän baha (25.2-nji meselä seret) ýa-da 25.3.2-nji tablisada teklipl edilen shema boýunça karzyň hiline ball esasynda berilýän baha laýyklykda töwekgelçilik toparlarynyň birine degişli etmek.

2. Tapawutlary düşündirmek. Dürli ball ulgamlarynyň gowy we ýaramaz taraplaryny bellemek.

25.4-nji mesele. Hasabat ýylynyň martynda banka esasy bergi üzülipdir (25.4-nji tablisa):

25.4-nji tablisa

Karzyň belgisi	Balans hasaby	Karz, müň manat	Töwekgelçilik topary
1	14201	520	III
2	14203	230	IV
3	14204	360	II
4	14206	100	I
5	14208	50	V

Sanaly geçilen karzlaryň ählisi boýunça hasaplaşyk hasaplary karz beren bankda saklanýar.

Karzlary üzmek we balans hasaplardaky ätiýaçlyk gorunyň üýtgeýşi boýunça amallary we şolar esasynda pul möçberlerini görkezmek talap edilýär.

25.5-nji mesele. Karzlar boýunça mümkin bolan ýitgiler üçin ätiýaçlyk gorunyň hasaplama ululygy hasabat ýylynyň 1-nji aprel iş günü ýagdaýa 850 000 manada deňdir, hakyky döredilen ätiýaçlyk gory 700 000 manat. Hasabat ýylynyň 1-nji iýul iş günü ýagdaýa ätiýaçlyk gorunyň hasaplama ululygy 200 000 manat azaldy.

Talaplar:

1. Hasabat ýylynyň 1-nji iýul iş günü ýagdaýa degişli balans hasaplarda ätiýaçlyk goruna gaýtadan seretmek boýunça amallary görkezmeli.

2. Hakyky döredilen ätiýaçlyk goruny çeşmeler boýunça ýazyp bellemek: özüne düşýän gymmatyna degişli etmegiň hasabyna näçe möçberde gor döredilipdir, bankyň arassa peýdasynyň hasabyna näçe döredilipdir.

26-njy TEMA

HASAPLAŞYK AMALLARY

Hasaplaşyk amallary – bu nagt däl hasaplaşyklar ulgamynyň çäginde ýuridik we fiziki şahslaryň pul talaplary we borçnamalary boýunça banklar tarapyndan ýerine ýetirilýän amallardyr.

Hasaplaşyk amallary aşakdakylary öz içine alýar:

- müşderileriň tabşyryklaryny ýerine ýetirmek;
- üpjün edijilere harytlaryň, işleriň, hyzmatlaryň bahasyny tölemek,
- býujete salgytlar boýunça bergini geçirmek;
- beýleki bergileri tölemek;
- gelip gowuşýan pul serişdelerini müşderileriň hasaplaryna kabul etmek;
- bankyň öz hojalyk işlerini amala aşyrmak boýunça amallary ýerine ýetirmek;
- ýurduň içinde we daşary ýurtlar bilen geçirýän bankara hasaplaşyklary.

Müşderileriň arasyndaky nagt däl hasaplaşyk amallary şu görnüşlerde amala aşyrylyp bilner:

- töleg tabşyryklary bilen hasaplaşyklar;
- akkreditiwler bilen hasaplaşyklar;
- çekler bilen hasaplaşyklar;
- bank kartlary ulanylyp geçirilýän hasaplaşyklar;
- töleg talapnamalary bilen hasaplaşyklar;
- inkasso tabşyryklary bilen hasaplaşyklar;
- töleg talapnama-tabşyrygy bilen hasaplaşyklar.

Türkmenistanda nagt däl hasaplaşyk amallary «Türkmenistanda nagt däl hasaplaşyklar hakynda Düzgünnama» (Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2009-njy ýylyň 19-njy ýanwarynda çykaran №6 buýrugy bilen tassyklanyldy we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2009-njy ýylyň

24-nji fewralynda 483 san belgi bilen bellige alyndy) laýyklykda amala aşyrylýar.

Müşderiler pul serişdelerini täjirçilik banklarynda öz atlaryna açýan hasaplarda saklaýarlar. Şol hasaplar boýunça nagt däl ter-tipde pul serişdeleri tölenilýär we kabul edilýär. Bank edaralarynda müşderileriň adyna degişli hasaplary açmak üçin esas bolup «Bank hasaby hakynda Düzgünnama» (Türkmenistanyň Merkezi banky ta-rapyndan 2006-njy ýylyň 25-nji aprelinde çykaran №18 buýrugy bi-len tassyklanyldy we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2006-njy ýylyň 11-nji maýynda 381 san belgi bilen bellige alyndy, soňky üýtgetmeleri we goşulmalary hasaba almak bilen) hyzmat edýär.

Bu temada nagt däl hasaplaşyk amallary bilen baglanyşykly me-seleler getirildi.

26.1-nji mesele. Ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasaby täjirçi-lik bankynda açylan. Hasabat ýylynyň 16-njy awgustynyň (iş günü) başyna hasapdaky serişdeleriň galyndysy 20545 manatdan ybarat. Şol günüň dowamynda täjirçilik bankyna ýuridik şahsyň özünden we onuň adyna hasaplaşyk hasabyndan töleg geçirmek üçin şu resmina-malar gelip gowuşdy:

a) 4500 manat möçberden ybarat №146 töleg tabşyrygy (hasa-bat ýylynyň 16-njy awgustynda resmileşdirilen) – №123 hasap-fak-tura (hasabat ýylynyň 15-nji awgustynda (iş günü) düzülen) esasynda satyn alynjak harytlar üçin deslapky tölegi geçirmek;

b) 2208 manat möçberden ybarat №147 töleg tabşyrygy (hasabat ýylynyň 16-njy awgustynda resmileşdirilen) goşulan baha üçin salgyt boýunça bergini döwletiň býujetine geçirmek;

ç) 12 700 manat möçberden ybarat №148 töleg tabşyrygy (ha-sabat ýylynyň 16-njy awgustynda resmileşdirilen) hasabat ýylynyň awgust aýy üçin zähmet hakynyň hakuji tölegini işgärleriň (sanawy goşulýar) şahsy bank kart hasaplaryna geçirmek;

d) 1980 manat möçberden ybarat №32 inkasso tabşyrygy (hasabat ýylynyň 11-nji awgustynda resmileşdirilen) ýuridik

şahsyň adyna başga bir ýuridik şahsyň talabyny kanagatlandyrmak barada kazyýetiň çözgüdi (ýerine ýetiriş haty) esasynda töleg geçirmek.

Talaplar:

1. Töleg tabşyrygy bilen geçirilýän hasaplaşyklary gysgaça häsiýetlendirmeli.

2. Pul serişdelerini hasapdan aýyrmaklygyň nobatlylygyny kesgitlemeli.

3. Hasaba bildirilýän ähli talaplary kanagatlandyrmak üçin pul serişdeleriniň ýeterlik bolmazlygy sebäpli tölenmedik resminamalar bilen bankda geçirilýän işleri düşündirmeli.

26.2-nji mesele. Satyn alyjy hususy telekeçiniň hasaplaşyk hasaby Türkmenistanyň «Türkmenistan» Döwlet täjirçilik bankynyň Azatlyk şahamçasynda (Aşgabat ş.) we satyjy ýuridik şahsyň hasaplaşyk hasaby Türkmenistanyň «Daýhanbank» Döwlet täjirçilik bankynyň Baýramaly etrap şahamçasynda (Baýramaly ş.) açylan.

Hasabat ýylynyň 5-nji sentýabryndaky (iş günü) №863 belgili hasap-faktura esasynda alnan harytlaryň tölegini geçirmek üçin şol ýylyň 7-nji sentýabrynda satyn alyjy hususy telekeçi öz bankyna 5 790 manat möçberden ybarat №302 töleg tabşyrygyny berdi. Satyn alyjy hususy telekeçiniň hasaplaşyk hasabynda tölegi geçirmek üçin pul serişdeler ýeterlik möçberde bar.

Talaplar:

1. Bankyň şahamçasyna berilmeli töleg tabşyrygynyň näçe nusgada resmileşdirilýändigini we her bir nusganyň haýsy maksat üçin ulanylýandygyny düşündirmeli.

2. Hasaplaşygyň geçirilişiniň tertibini häsiýetlendirmeli.

26.3-nji mesele. Müşderi şertnama laýyklykda töleg geçirmek maksady bilen hasabat ýylynyň 18-nji oktýabrynda iş günü 890 manat möçberden ybarat №519 töleg tabşyrygyny banka tabşyrdy. Müşderiniň hasaplaşyk hasabyndaky pul serişdeleriniň galyndysy 11 801 manatdan ybarat. Bankyň günäsi boýunça bu töleg

hasabat ýylynyň 20-nji oktýabrynda (iş günü) geçirilýär. Tölegi alyjy müşderiniň hasaplaşyk hasaby başga bankda ýerleşýär.

Talaplar:

1. Tölegiň möhletinde tölenmändigi sebäpli müşderiniň önünde ýüze çykyp biljek bankyň borçlaryny düşündirmeli.
2. Beriljek jogaby esaslandyrmaly.

26.4-nji mesele. Hojalyk jemgyýeti görnüşindäki ýuridik şahsyň (satyn alyjy) hasaplaşyk hasaby «A» täjirçilik bankynda we ýapyk görnüşli paýdarlar jemgyýeti görnüşindäki ýuridik şahsyň (satyjy) hasaplaşyk hasaby «B» täjirçilik bankynda açylan.

Hasabat ýylynyň 22-nji noýabrynda (iş günü) satyn alyjy öz bankyna 7960 manat möçberden ybarat akkreditivi açmak üçin arzany we şol akkreditiw boýunça serişdeleri satyjynyň bankyna geçirmek üçin № 860 töleg tabşyrygyny gowşurdy.

Talaplar:

1. Akkreditiviň haýsy görnüşiniň açylandygyny kesgitlemeli.
2. Satyjy üçin akkreditiviň haýsy görnüşiniň bähbitlidigini düşündirmeli.

26.5-nji mesele. Import ediji özüne hyzmat edýän «A» täjirçilik bankynda 44 000 amerikan dollary möçberinden ybarat örtüksiz import akkreditivi «B» täjirçilik bankynyň müşderisi bolan eksport edijiniň adyna açdy.

Talaplar:

1. Örtüksiz import akkreditivi açmak üçin import ediji tarapyndan bank edarasyna haýsy resminamalaryň tabşyrylmalydygyny kesgitlemeli.
2. Örtüksiz import akkreditivi boýunça hasaplaşygyň geçirilişiniň aýratynlygyny düşündirmeli.

26.6-njy mesele. Eksport ediji (Aşgabat ş.) we import ediji (Moskwa ş., RF) dokma önümlerini 50 000 amerikan dollary möçberinde satmak-satyn almak barada halkara şertnamasyny baglaşdy. Şertnamada dokma önümleri tassyklanan yzyna çagyrylmaýan akkreditiw açylandan soňra ýüklenilip iberilmegi bellenen. Akkreditiw

boýunça hasaplaşyga eksport edijiniň banky (Aşgabat ş.), tassyklaýjy bank (Maýnyň boýundaky Frankfurt ş., Germaniýa) we import edijiniň banky (Moskwa ş., RF) gatnaşýarlar.

Talaplary:

1. Tassyklanan yzyna çagyrylmaýan akkreditiw manysyny düşündirmeli.

2. Tassyklanan yzyna çagyrylmaýan akkreditiw boýunça degişli bank edaralarynda ýerine ýetirilýän işleri häsiýetlendirmeli.

3. Eksport ediji tarapyndan akkreditiw boýunça pul serişdelerini almak üçin haýsy resminamalary banka tabşyrylmalydygyny kesgitlemeli.

26.7-nji mesele. Hasabat ýylynyň dekabry aýynyň dowamynda ýükleri daşamak boýunça ýerine ýetirilen 2670 manat möçberden ybarat ulag hyzmatlarynyň tölegini geçirmek üçin çek beriji tarapyndan çek resmileşdirilenden soňra çek saklaýja gowşuryldy. Çek berijiniň hasaplaşyk hasaby «A» täjirçilik bankynda (Aşgabat ş.) we çek saklaýjynyň hasaplaşyk hasaby «B» täjirçilik bankynda (Aşgabat ş.) açylan.

Talaplary:

1. Hasaplaşyk çek kitapçasyny bermekligiň resmileşdirilişini düşündirmeli.

2. Degişli bank edaralarynda çek bilen geçirilýän hasaplaşyklaryň tertibini häsiýetlendirmeli.

26.8-nji mesele. Fiziki şahs «Altyn asyr» bank kartyny almak üçin täjirçilik bankyna arza tabşyrdy. Täjirçilik bankynda fiziki şahsyň adyna açylan kart hasabyna 1650 manat möçberde hasabat aýynyň zähmet haky gelip gowuşdy.

Söwda dükanyndan 130 manat möçberde satyn alnan harytlaryň bahasyny tölemegi fiziki şahs «Altyn asyr» bank kartynyň üsti bilen amala aşyrdy.

Talaplar:

1. Bank karty bilen geçirilýän nagt däl hasaplaşygyň ähmiýetini düşündirmeli.

2. Bank karty arkaly geçirilen hasaplaşygy ýörite şekiliň üsti blen görkezmeli.

26.9-njy mesele Hasabat ýylynyň 17-nji ýanwarynda (iş günü) üpjün ediji (satyjy) we töleýji (satyn alyjy) öz aralarynda harytlary satmak-satyn almak barasynda şertnama baglaşdylar. Şertnamada ýüklenilip iberilen harytlar üçin hasaplaşyklar töleg talapnamasy bilen geçirmeklik göz önünde tutulypdyr. Üpjün edijiniň (satyjynyň) hasaplaşyk hasaby «A» täjirçilik bankynda we töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasaby «B» täjirçilik bankynda açylan.

Hasabat ýylynyň 19-njy ýanwarynda (iş günü) üpjün ediji (satyjy) şertnama laýyklykda göz önünde tutulan 4600 manat möçberden ybarat harytlary töleýjiniň (satyn alyjynyň) salgysyna ýük awtoulagyna ýükläp iberdi. Hasabat ýylynyň 20-nji ýanwarynda (iş günü) üpjün ediji (satyjy) №12 belgili töleg talapnamasyny we haryt-ulag resminamalaryny özüne hyzmat edýän «A» täjirçilik bankyna tabşyrdy. Hasabat ýylynyň 23-nji ýanwarynda (iş günü) şol resminamalar töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasaby açylan «B» täjirçilik bankyna gelip gowuşdy.

Töleg talapnamasy boýunça hasaplaşyk töleýjiniň (satyn alyjynyň) deslapdan akseptlemegi (razylyk bermegi) bilen amala aşyrylýar. Töleg talapnamasy boýunça hasaplaşygyň geçiriljek iş gününde töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasabyndaky pul serişdeleriniň galyndysy 4200 manatdan ybarat.

Talaplar:

1. Töleg talapnamalary bilen hasaplaşyklaryň geçirilişiniň aýratynlyklaryny düşündirmeli.

2. Deslapdan akseptlemek (razylyk bermek) şertinde töleg talapnamasy esasynda hasaplaşygyň geçirilmeli senesini (iş gününü) kesgitlemeli.

3. Töleg talapnamasynyň tölenmedik bölegi bilen geçirilýän işi häsiýetlendirmeli.

26.10-njy mesele. Hasabat ýylynyň 8-nji fewralynda (iş günü) töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasaby açylan täjirçilik bankyna 356 manat möçberde sarp edilen elektrik energiýasy üçin №489 töleg talapnamasy üpjün edijä (satyja) hyzmat edýän täjirçilik bankyndan gelip gowuşdy. Töleg talapnamasy boýunça hasaplaşyk töleýjiniň (satyn alyjynyň) aksepti (razylygy) bolmazdan amala aşyrylýar. Töleg talapnamasynyň tölenjek senesinde töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasabyndaky pul serişdeleriniň galyndysy 7080 manat möçberden ybarat.

Talaplar:

1. Haýsy ýagdaýlarda töleýjiniň (satyn alyjynyň) aksepti (razylygy) bolmazdan töleg talapnamasy boýunça hasaplaşyklaryň geçirilýändigini aýdyp bermeli.

2. Töleg talapnamasy esasynda tölegiň geçirilmeli senesini (iş gününü) kesgitlemeli.

3. Töleýjiniň (satyn alyjynyň) aksepti (razylygy) bolmazdan töleg talapnamasy boýunça hasaplaşyklaryň geçirilişini şekiliň üsti bilen häsiýetlendirmeli.

26.11-nji mesele. Hasabat ýylynyň 15-nji martynda töleýjiniň (satyn alyjynyň) adyna gelip gowşan 1000 manat möçberden ybarat №217 töleg talapnamasyny oňa hyzmat edýän täjirçilik banky tarapyndan kabul edildi. Töleg talapnamasy boýunça hasaplaşyk töleýjiniň (satyn alyjynyň) deslapdan akseptlemegi (razylyk bermegi) bilen amala aşyrylýar. Akseptlemek (razylyk bermek) üçin berlen möhletniň tamamlanýan senesinde (iş gününde) töleýji (satyn alyjy) özüne hyzmat edýän täjirçilik bankyna akseptden bölekleyin boýun gaçyrmak barada arzany tabşyrdy. Akseptden bölekleyin boýun gaçyrylýan puluň möçberi 450 manada deň.

Talaplar:

1. Töleg talapnamasyny akseptlemekden (razylyk bermekden) boýun gaçyrmagyň görnüşlerini sanamaly.

2. Akseptden bölekleyin boýun gaçyrmagyň sebäplerini düşündirmeli.

3. Ýokardaky ýagdaýy göz önünde tutup, töleg talapnamasy bilen hasaplaşygy amala aşyrylyşynyň tertibini beýan etmeli.

26.12-nji mesele. Üpjün ediji (satyjy) we töleýji (satyn alyjy) öz aralarynda 20 000 manat möçberden ybarat taýýar önümleri satmak-satyn almak barada şertnama baglaşdylar. Üpjün edijiniň (satyjynyň) hasaplaşyk hasaby «A» täjirçilik bankynda we töleýjiniň (satyn alyjynyň) hasaplaşyk hasaby «B» täjirçilik bankynda açylan.

Şertnamadan gelip çykýan borçlar:

- üpjün ediji (satyjy) taýýar önümleri ýükläp ibermekden ýüz öwren ýagdaýynda, töleýjiniň (satyn alyjynyň) haýryna ýüklenilip iberilmedik taýýar önümleriň möçberiniň 6% derejesinde jerimeleri tölemeklige borçlanýar;

- töleýji (satyn alyjy) öz adyna gelip gowşan taýýar önümleriň bahasyny möhletinde tölemedik ýagdaýynda, möhletinde üzülmedik berginiň 0,03% derejesinde her gün üçin puşmana tölegi tölemeklige borçlanýar.

Baglaşylan şertnama laýyklykda üpjün ediji (satyjy) 16400 manat möçberde taýýar önümleri töleýjiniň (satyn alyjynyň) salgysyna ýükläp iberdi. Maliýe kynçylygynyň ýüze çykandygyna esaslanyp, üpjün ediji (satyjy) taýýar önümleriň galan bölegini ýükläp ibermekden we ýüklenilip iberilmedik taýýar önümler bilen baglanyşykly jerimeleri tölemekden ýüz öwürýändigine barada töleýjini (satyn alyjyny) habardar etdi. Töleýji (satyn alyjy) bu ýagdaýy özara gepleşikleriniň esasynda çözmek barada eden synanyşyklarynyň oňyn netije bermändigine sebäpli şertnamadan gelip çykýan jerimäni almak üçin kazyýet edarasyna ýüz tutdy. Karzyýet edarasy jerimeleri töleýjiniň (satyn alyjynyň) haýryna üpjün edijiden (satyjydan) jedelsiz tertipde almak barada çözügüt

çykardy. Kazyýetiň çözgüdinde üpjün ediji (satyjy) – jerimeleri töleýän tarap we töleýji (satyn alyjy) – jerimeleri töletdirip alýan tarap diýlip görkezilen.

Jerimeleri töletdirip alýan tarap özüne hyzmat edýän täjirçilik bankyna jerimeleri almak üçin inkasso tabşyrygyny we kazyýetiň çözgüdini tabşyrdy.

Talaplar:

1. Inkasso tabşyryklary bilen geçýän hasaplaşyklaryň manysyny düşündirmeli.

2. Alynmaga degişli jerimeleriň möçberini hasaplamaly.

3. Ýokardakylaryň esasynda inkasso tabşyrygynyň esasynda geçiriljek hasaplaşygy şekiliň üsti bilen häsiýetlendirmeli.

26.13-nji mesele. Potratçy (işleri ýerine ýetiriji) we buýrujy (işleri kabul ediji) öz aralarynda 7950 manat möçberden ybarat ýeňil abatlaýyş işlerini amala aşyrmak barada şertnama baglaşdylar. Potratçynyň (işleri ýerine ýetirijiniň) hasaplaşyk hasaby «A» täjirçilik bankynda we buýrujynyň (işleri kabul edijiniň) hasaplaşyk hasaby «B» täjirçilik bankynda açylan.

Ýeňil abatlaýyş işlerini doly ýerine ýetirenden soňra tölegi almak üçin potratçy (işleri ýerine ýetiriji) 7950 manat möçberden ybarat töleg talapnama – tabşyrygyny we ýeňil abatlaýyş işlerini tabşyrmak-kabul etmek namasyny (akty) resmileşdirip, buýruja (işleri kabul edijä) gowşurdy. Öz tarapyndan buýrujy (işleri kabul ediji) töleg talapnama-tabşyrygyny we ýeňil abatlaýyş işlerini tabşyrmak-kabul etmek namasyny (akty) resmileşdirip, tölegi geçirmek üçin özüne hyzmat edýän täjirçilik bankyna tabşyrdy. Buýrujynyň (işleri kabul edijiniň) hasaplaşyk hasabynda tölegi geçirmek üçin pul serişdeleri ýeterlik möçberde bar.

Talaplar:

1. Töleg talapnama tabşyrygy bilen geçirilýän hasaplaşyklaryň aýratynlygyny düşündirmeli.

2. Ýokardakylara esaslanyp, töleg talapnama tabşyrygy bilen hasaplaşygyň geçirilişini şekiliň üsti bilen görkezmeli.

PEÝDALANYLAN EDEBIÝATLAR

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Döwlet adam üçindir. – A.: TDNG, 2007.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň ykdysady strategiýasy: halka daýanyň, halkyň hatyrasyna. – A.: TDNG, 2010.
3. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň döwlet kadalaşdyrylyşy. Ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin okuw gollanmasy. I tom. – A.: TDNG, 2010.
4. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň döwlet kadalaşdyrylyşy. Ýokary okuw mekdepleriniň talyplary üçin okuw gollanmasy. II tom. (Goşundylar). – A.: TDNG, 2010.
5. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Älem içre at gezer (roman). – A.: TDNG, 2011.
6. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Ösüşin täze belentliklerine tarap. Saýlanan eserler. VII - X tomlar. – A.: TDNG, 2014-2018.
7. Türkmenistanyň Konstitusiyasy (rejelenen görnüşi). 2016. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumy.
8. «Salgytlar hakynda» Türkmenistanyň bitewi Kanuny. 01.11.2004. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumy.
9. «Daşary ýurt maýa goýumlary hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 03.03.2008. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumy.
10. «Türkmenistanyň Merkezi banky hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 25.03.2011. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumy.
11. «Karz edaralary we bank işi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 25.03.2011. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumy.

12. «Mikromaliýe guramalary we mikromaliýeleşdirmek hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 21.05.2011. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumu.
13. «Daşary ykdysady gatnaşyklarynda puly kadalaşdyrmak we pula gözegçilik etmek hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 01.10.2011. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumu.
14. «Karz birleşmeleri hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 04.08.2011. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumu.
15. «Innowasiýa işi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 16.08.2014. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumu.
16. «Fiziki şahslaryň goýumlarynyň hökmany kepilligi hakynda» Türkmenistanyň Kanuny. 15.10.2016. Türkmenistanyň Adalat ministrligi, Kadalaşdyryjy namalaryň elektron toplumu.
17. Türkmenistanyň durmuş-ykdysady ösüşiniň 2011–2030-njy ýyllar üçin milli Maksatnamasy. – A.: TDNG, 2010.
18. Türkmenistanyň Prezidentiniň obalaryň, säherçeleriň, etraplardaky şäherleriň we etrap merkezleriniň ilatynyň ýaşayyş-durmuş şertlerini özgermek boýunça 2020-nji ýyla çenli döwür üçin rejelenen görnüşdäki milli Maksatnamasy. – A.: TDNG, 2015.
19. Türkmenistanyň Prezidentiniň ýurdumyzy 2019–2025-nji ýyllarda durmuş-ykdysady taýdan ösdürmegiň Maksatnamasy. – A.: TDNG, 2019.
20. Türkmenistanyň bank ulgamyny ösdürmegiň 2011 – 2030-njy ýyllar üçin Döwlet Maksatnamasy. Türkmenistanyň Prezidentiniň 2011-nji ýylyň 28-nji ýanwarynda çykaran 11498-nji Karary bilen tassyklandy.
21. Türkmenistanyň Ykdysady, maliýe we bank ulgamlaryny ösdürmegiň 2019-2025-nji ýyllar üçin Maksatnamasy. – A.: TDNG, 2019.
22. Türkmenistanyň Prezidentiniň «Türkmenistanda 2019-2025-nji ýyllarda sanly ykdysadyýeti ösdürmegiň Konsepsiýasyny tassyklamak hakynda» 2018-nji ýylyň 30-njy noýabryndaky 984 belgili Karary. Türkmenistanyň Prezidentiniň namalarynyň we Türkmenistanyň Hökümetiniň çözgütleriniň ýygındysy, 2018ý., № 11.

23. Türkmenistanyň täjirçilik banklarynyň işini düzgünleşdirýän ykdysady kadalaşdyryjylar hakynda Düzgünnama. Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan 1998-nji ýylyň 29-njy maýynda 56 belgi buýrugy bilen tassyklandy we Türkmenistanyň Adalat ministrliginde 1998-nji ýylyň 22-nji sentýabrynda 181 san bilen bellige alyndy.
24. Türkmenistanda nagt däl hasaplaşyklar hakynda Düzgünnama. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2009-njy ýylyň 19-njy ýanwarynda çykaran № 6 buýrugy bilen tassyklandy.
25. Bank hasaby hakynda Düzgünnama. Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan 2006-njy ýylyň 25-nji aprelinde tassyklandy (Türkmenistanyň Merkezi banky tarapyndan 2011-nji ýylyň 29-njy martyndaky buýrugy esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar bilen Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2011-nji ýylyň 16-njy aprelinde 567 san bilen bellige alnan).
26. Ätiýaçlyk talaplarynyň kadalaşdyryjysyny hasaplamagyň we Türkmenistanyň Merkezi bankynda olary deponirlemegiň tertibi hakynda Gollanma. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2012-nji ýylyň 13-nji awgustyndaky çykaran 219-Ö buýrugy bilen tassyklandy we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2012-nji ýylyň 23-nji awgustynda 662 san bilen bellige alnan (Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2015-nji ýylyň 28-nji ýanwarynda çykaran 33 belgili buýrugy esasynda girizilen üýtgetmeler we goşmaçalar Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2015-nji ýylyň 13-nji fewralynda 835 san bilen bellige alnan).
27. Karz edaralaryň karzlar boýunça, karz we olara deňleşdirilen bergiler boýunça bolup biljek ýitgilere ätiýaçlyklary döretmegiň tertibi hakynda Düzgünnama. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2012-nji ýylyň 17-nji awgustynda çykaran №226-Ö buýrugy bilen tassyklandy.
28. Karz edaralarynda pulhana amallaryny ýöretmegiň tertibi baradaky Düzgünnama. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň Müdiriýetiniň başlygynyň 2014-nji ýylyň iýulynda çykaran buýrugy bilen tassyklanany we Türkmenistanyň Adalat ministrligi tarapyndan 2014-nji ýylyň 4-nji awgustynda bellige alnan.
29. Babaýew G. we başg. Bank menejmenti. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.: TDNG, 2016.

30. Babaýew G. we başg. Bank töwekgelçiligi we onuň ätiýaçlandyrylyşy. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.: TDNG, 2019.
31. Babaýew G. we başg. Halkara töleg ulgamlary. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.: TDNG, 2019.
32. Eýeberdiýew G., Hajygurbanow H. Bank işi. – A.: TDNG, 2012.
33. Hajygurbanow H., Taýharow B. Türkmenistanyň pul-karz ulgamy. – A.: TDNG, 2012.
34. Hajygurbanow H., Taýharow B. Halkara walýuta-karz gatnaşyklary. – A.: TDNG, 2011.
35. Taýharow B.T., Hajygurbanow H.G. Pul, karz we banklar. – A.: TDNG, 2009.
36. Валенцева Н.И. и др. Сборник задач по банковскому делу. Учебное пособие. Кол. авторов; под ред. д-ра экон. наук, проф. Н.И. Валенцевой. – М.: Финансы и статистика, 1999.
37. Лаврушин О.И., Мамонова И.Д., Валенцева Н.И. и др. Банковское дело. Учебник. Под ред. засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук, проф. Лаврушина О.И. 8-ое изд. – М.: КНОРУС, 2009.
38. Лаврушин О.И., Мамонова И.Д., Валенцева Н.И., Ширинская З.Г. и др. Банковский менеджмент. Учебник. Коллектив авторов под ред. д-ра экон. наук, проф. Лаврушина О.И. 4-ое изд. – М.: КНОРУС, 2011.

MAZMUNY

Giriş.....	7
1-nji tema. Täjirçilik bankynyň serişdeleriniň düzümi	9
2-nji tema. Täjirçilik bankynyň hususy maýasy	19
3-nji tema. Bankara karzlary	28
4-nji tema. Türkmenistanyň Merkezi bankynyň karzlary	32
5-nji tema. Türkmenistanyň Merkezi bankynda deponirlenilýän karz edaralarynyň hökmany ätiýaçlyklaryny döretmek boýunça amallar.....	34
6-njy tema. Çekilen serişdeler boýunça göterim tölegleri	38
7-nji tema. Täjirçilik bankynyň girdejileri we çykdaýlary	43
8-nji tema. Peýdany emele getirmek we onuň derejesine baha bermek.....	57
9-njy tema. Göterim maržasy.....	68
10-njy tema. Täjirçilik bankynyň likwidliliginiň ykdysady kadalary... ..	76
11-nji tema. Täjirçilik bankynyň aktiwlerini we passiwlerini deň getirmek	88
12-nji tema. Karz alyjynyň karza ukyplylygyna maliýe koeffisiýentleri ulgamynyň esasynda baha bermek	98
13-nji tema. Pul akymyny seljermek	112
14-nji tema. Karz ýüz tutmalarynyň seljermesi	119
15-nji tema. Owerdraft.....	128
16-njy tema. Ipoteka karzy	133
17-nji tema. Fiziki şahslary karzlaşdyrmak	137
18-nji tema. Konsorsial karzlary	142
19-njy tema. Faktoring amallary.....	146

20-nji tema. Lizing amallary	150
21-nji tema. Forfeýting amallary	154
22-nji tema. Trast amallary	157
23-nji tema. Gymmat bahaly metallar bilen amallar	162
24-nji tema. Walýuta amallary	168
25-nji tema. Karz töwekgelçiligine seljerme geçirmek	172
26-njy tema. Hasaplaşyk amallary	184
Peýdalanylan edebiýatlar	193

*Gulbeşer Babayew, Ýañyl Mämmedowa,
Aknabat Möwlamowa, Şöhrat Bäşimow*

BANK IŞI BOÝUNÇA MESELELER ÝYGYNDYSY

Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw gollanmasy

Redaktor	<i>A. Aşyrowa</i>
Teh. redaktor	<i>Ş. Gurbangeldiyewa</i>
Surat redaktory	<i>P. Pürmyradow</i>
Kompýuter bezegi	<i>M. Atajanowa</i>
Neşir üçin jogapkär	<i>B. Iwanow</i>

Çap etmäge rugsat edildi. 07.05.2021. Ölçeği 60 x 90 ¹/₁₆.
Şertli çap listi 12.5. Hasap neşir listi 11.79.
Şertli reňkli ottiski 27.38. Çap listi 12.5.
Sargyt № 2995. Sany 500.

Türkmen döwlet neşirýat gullugy.
744000. Aşgabat. Garaşsyzlyk şaýoly, 100.

Türkmen döwlet neşirýat gullugynyň Metbugat merkezi.
744015. Aşgabat. 2127-nji (G. Gulyýew) köçe, 51/1.